תנ״ך · אחרונים · מלבי״ם · נביאים

מלבי"ם על מלכים ב

רבי מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל [מלבי"ם] וייזר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מלבי"ם על מלכים ב

רבי מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל [מלבי"ם] וייזר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מלבים-על-מלכים-ב/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 9
פסוק א 9
פסוק ב 9
פסוק ג 9
פסוק ד 9
פסוק ה 9
פסוק ו 9
פסוק ז 9
פסוק ח 10
פסוק ט 10
פסוק י 10
פסוק יא 10
פסוק יב 10
פסוק יג 11
פסוק יד 11
פסוק טו 11
פסוק טז 11
פרק ב 11
פסוק ב 11
פסוק ג 12
פסוק ו 13
פסוק ח 13
פסוק ט 14
פסוק י 14
פסוק יא 14
פסוק יב 15
פסוק יג 15
פסוק יד 15
פסוק טו 15
פסוק טז 15
פסוק יט 15
פסוק כג 16
פרק ג 16
פסוק א 16
פסוק ב 16
פסוק ד 16
פסוק ו 16
פסוק ז 17
פסוק ח 17
פסוק ט 17
פסוק י 17
פסוק יא 17
פסוק יב 17
פסוק יג 18
פסוק יד 18
פסוק טז 18
פסוק יח 18
פסוק כ 19
פסוק כא 19
פסוק כב 19
פסוק כג 19
פסוק כד 19
פסוק כה 19
פסוק כו 19
פרק ד 20
פסוק א 20
פסוק ב 20
פסוק ג 20
פסוק ד 21
פסוק ו 21
פסוק ז 21
פסוק ח 21

פסוק ט 22
פסוק י 22
פסוק יא 22
פסוק יג 23
פסוק יד 23
פסוק טו 23
פסוק טז 23
פסוק יז 24
פסוק יח 24
פסוק יט 24
פסוק כ 24
פסוק כג 24
פסוק כד 25
פסוק כה 25
פסוק כז 25
פסוק כח 25
פסוק כט 25
פסוק לב 26
פסוק לג 26
פסוק לח 26
פסוק לט 27
פסוק מ 27
פסוק מא 27
פסוק מב 27
פרק ה 28
פסוק א 28
פסוק ג 28
פסוק ד 28
פסוק ה 28
פסוק ו 29
פסוק ז 29
פסוק ח 29
פסוק י 29
פסוק יא 29
פסוק יב 29
פסוק יג 30
פסוק טו 30
פסוק טז 30
פסוק יז 30
פסוק יח 30
פסוק כ 31
פסוק כב 31
פסוק כד 31
פסוק כו 31
פרק ו 32
פסוק א 32
פסוק ו 32
פסוק ח 32
פסוק יא 32
פסוק יג 32
פסוק טו 33
פסוק יז 33
פסוק יח 33
פסוק יט 33
פסוק כ 33
פסוק כב 33
פסוק כג 33
פסוק כה 34
פסוק כז 34
פסוק כח 34
פסוק ל 34
פסוק לב 34
פסוק לג 35
פרק ז 35

פסוק א 35
פסוק ג 35
פסוק ד 36
פסוק ה 36
פסוק ו 36
פסוק ז 36
פסוק ט 36
פסוק יא 37
פסוק יב 37
פסוק יג 37
פסוק יד 37
פסוק טז 37
פרק ח 38
פסוק א 38
פסוק ב 38
פסוק ד 38
פסוק ה 39
פסוק ו 39
פסוק ז 39
פסוק י 39
פסוק יא 39
פסוק טו 39
פסוק טז 40
פסוק יט 40
פסוק כא 41
פסוק כב 41
פסוק כג 41
פסוק כד 41
פסוק כו 41
פרק ט 42
פסוק א 42
פסוק ב 42
פסוק ד 42
פסוק ה 42
פסוק ו 43
פסוק ז 43
פסוק ח 43
פסוק ט 43
פסוק יב 43
פסוק יג 43
פסוק יד 43
פסוק טז 44
פסוק יט 44
פסוק כא 44
פסוק כב 44
פסוק כד 44
פסוק כה 44
פסוק כו 45
פסוק כז 45
פסוק כט 45
פסוק ל 45
פסוק לה 45
פסוק לו 46
פסוק לז 46
פרק י 46
פסוק א 46
פסוק ה 46
פסוק ט 46
פסוק י 47
פסוק יב 47
פסוק יח 47
פסוק כ 47
פסוק כא 47
פסוק כב 47

פסוק כד 47
פסוק כו 47
פסוק ל 48
פסוק לב 48
פרק יא 48
פסוק ב 48
פסוק ד 48
פסוק ה 48
פסוק ח 49
פסוק י 50
פסוק יא 50
פסוק טו 50
פסוק יז 50
פסוק יח 50
פסוק יט 50
פסוק כ 51
פרק יב 51
פסוק ג 51
פסוק ה 51
פסוק ז 52
פסוק י 52
פסוק יא 52
פסוק יג 53
פסוק יד 53
פסוק יז 53
פסוק יח 53
פסוק יט 54
פסוק כ 54
פסוק כא 54
פרק יג 54
פסוק א 54
פסוק ב 54
פסוק ג 55
פסוק ד 55
פסוק ה 55
פסוק ו 55
פסוק ז 55
פסוק י 55
פסוק יד 56
פסוק טו 56
פסוק טז 56
פסוק יז 56
פסוק יח 57
פסוק כ 57
פסוק כא 57
פסוק כב 57
פסוק כג 57
פסוק כד 57
פסוק כה 57
פרק יד 58
פסוק ג 58
פסוק ו 58
פסוק ח 58
פסוק ט 58
פסוק יג 58
פסוק טו 59
פסוק יט 59
פסוק כב 59
פסוק כה 59
פסוק כו 60
פסוק כז 60
פסוק כח 60
פרק טו 60
פסוק א 60

פסוק יב 61
פסוק טז 62
פסוק כה 62
פסוק ל 62
פסוק לה 62
פסוק לז 62
פרק טז 62
פסוק ג 62
פסוק ה 62
פסוק ו 63
פסוק ט 63
פסוק י 63
פסוק יב 63
פסוק יד 63
פסוק טו 63
פסוק יז 64
פסוק יח 64
פרק יז 64
פסוק א 64
פסוק ב 64
פסוק ג 64
פסוק ד 65
פסוק ז 65
פסוק ח 65
פסוק ט 65
פסוק י 65
פסוק יב 66
פסוק יג 66
פסוק יד 66
פסוק טו 66
פסוק טז 66
פסוק יז 66
פסוק יח 66
פסוק יט 66
פסוק כ 67
פסוק כא 67
פסוק כג 67
פסוק כד 67
פסוק כה 67
פסוק כו 68
פסוק כח 68
פסוק לב 68
פסוק לד 69
פסוק לה 69
פסוק לו 69
פסוק לז 69
פסוק לח 69
פסוק לט 70
פסוק מ 70
פסוק מא 70
פרק יח 70
פסוק ד 70
פסוק ה 70
פסוק ז 71
פסוק ח 71
פסוק יג 71
פרק כא 71
פסוק ב 71
פסוק ד 72
פסוק ו 72
פסוק ז 73
פסוק ח 73
פסוק ט 73
פסוק יא 74

פסוק יג 74
פסוק יד 74
פסוק טו 74
פסוק טז 75
פסוק כב 75
פרק כב 75
פסוק ד 75
פסוק ה 75
פסוק ח 75
פסוק יג 76
פסוק טז 76
פסוק יח 76
פסוק כ 76
פרק כג 76
פסוק ב 76
פסוק ד 77
פסוק ה 77
פסוק ו 77
פסוק ז 77
פסוק ח 77
פסוק ט 77
פסוק י 77
פסוק יא 77
פסוק יב 78
פסוק יד 78
פסוק טו 78
פסוק טז 78
פסוק יט 78
פסוק כא 79
פסוק כה 79
פסוק כו 79
פסוק כט 80
פסוק ל 80
פסוק לג 80
פסוק לה 80
פרק כד 81
פסוק א 81
פסוק ב 81
פסוק ז 82
פסוק ח 82
פסוק יד 82
פסוק יז 83
פסוק יט 84
פסוק כ 84
פרק כה 84
פסוק ג 84
פסוק ד 84
פסוק ו 84
פסוק ח 84
פסוק יז 85
פסוק יט 85
פסוק כד 85
פסוק כה 85
פסוק כז 85

פרק א

פסוק א
ויפשע מואב מספר איך החל ה' להעניש את בית אחאב, א. שמואב שהיה נותן עד עתה מס למלך ישראל פשע במות אחאב וכמ"ש לקמן ג' ד':

פסוק ב
ויפול, ב. שאחזיהו נפל, והיה זה במקום שלא היה ראוי שיפול כי היה בעלייתו וחלה, ובכל זאת לא שב בתשובה ושלח לדרוש בבעל זבוב כי בראותו שהבעל לא ענה אותו בחר אלהים חדשים וגם כי הזבוב סימן המות וכומרי בעל זבוב היו מנבאים מי יחיה ומי ימות:

פסוק ג
(ג-ז) **השאלות**: אליהו אמר המבלי אין אלהים בשם עצמו, והמלאכים ספרו שאמר גם זאת בשם ה', ובפסוק ט"ז גם אליהו שינה דבריו ואמר הכל בשם ה':
קום עלה לקראת, צוה לו, א. שלא ילך אל המלך רק לקראת מלאכיו, ב. שיאמר להם תוכחה על הליכתם, והתחלת התוכחה **המבלי אין אלהים** וכו' א"ל מעצמו לא בשם ה', והודיע להם, כי:

פסוק ד
לכן כה אמר ה' המטה אשר עלית, שבעבור זה נגזר עליו מות:

פסוק ה
וישובו המלאכים שמעו לתוכחת הנביא:

פסוק ו
(ו-ח) **השאלות**: למה האריך הול"ל מה משפט האיש הזה, הכי לא היה להם סימן אחר בו רק השער והאזור:
ויאמרו וכו' ודברתם אליו הם שינו את הסדר ואמרו גם התוכחה המבלי אין אלהים בישראל בשם ה', כי היו יראים לאמר לו שהוכיחם על ששמעו פקודת המלך, לכן אמרו שהיה כ"ז נבואה על המלך ושליחות אליו ושהם שבו להודיע לו דבר הנביא שבעבור שליחות זה ימות:

פסוק ז
וידבר אליהם הוא התפלא מדוע לא בא הנביא אליו בעצמו, אחר שלפי דבריהם היה עקר השליחות אל המלך אין דרך שהנביא ימסור שליחותו ביד אחר, ועפ"ז דן שזה יהיה

אם הוא אינו נביא מוחזק, או אם לבוש בגדי עניים שבוש לבא בשער המלך, ועל זה אמר **מה משפט האיש** רצה לומר מה ענינו תוארו ומלבושיו, אחר **אשר עלה לקראתכם וידבר אליכם** ולא בא לדבר אלי, וגם חשב שבזה עבר על שליחותו וגם הקל בכבוד המלך וחייב מיתה, וגם זה נכלל במ"ש מה משפט רצה לומר מה ענינו ומה ענשו:

פסוק ח

ויאמרו אליו והם רצו לדונו לכף זכות ויאמרו שמה שלא בא בעצמו מפני שהוא **איש בעל שער** ולא עשה שערו **ואזור עור אזור במתניו** ולא יבא אל המלך בלבוש כזה, והמלך הכיר כי אליהו **התשבי הוא** אשר לא יבוש לבא לפני מלך ושרים, וחשב שלא בא אליו מפני שנאתו את בית אחאב:

פסוק ט

(ט-טו) **השאלות**: בראשון כתוב ויעל אליו וכן בשלישי ובשני לא כתוב כן, הראשון אמר המלך דבר והשני אמר המלך אמר, בראשון אמר וידבר אל שר החמשים ובשני אמר וידבר אליהם, למה בפסוק (י"ג י"ד) אמר שתי פעמים תיקר נפשי בעיניך:
וישלח ויעל אליו, השר הראשון לא ירא מפניו רק עלה אליו אל ראש ההר **וידבר אליו** בזה הלשון, אתה **איש האלהים**, **אחר שהמלך דבר** וצוה, אם כן **רדה** ואל תמרה פי מלך, (וידוע שיש הבדל בין דבור ואמירה שהדבור בא על הדבור הארוך ואמירה יבא גם על מלה אחת (כמ"ש בספרי התו"ה ויקרא סי' ג' באורך), ואם כן היה לו לומר המלך אמר רדה, וע"כ שמ"ש המלך דבר פי' שדבר דבר מלכות, ומלת רדה הוא פקודת השר):

פסוק י

ויענה וידבר אל שר החמשים כי חמשיו עמדו מרחוק רק הוא היה אצלו לכן ענה אותו לבדו, א"ל **ואם איש אלהים אני** איך העזת פניך נגדי ולכן **תרד אש מן השמים**:

פסוק יא

ויען וידבר אליו, השר השני התירא מעלות אל אליהו ועמד בתחתית ההר וקרא בקול, לכן אמר **ויען** שהוא מורה על הרמת קול, כמו ותען להם מרים, וגם שינה לשונו במ"ש **כה אמר המלך מהרה רדה**, שציוי מהרה רדה הוא ציוי המלך, המלך אמר זה לא דברי השר, שזה מורה במלת אמר כנ"ל פסוק ט':

פסוק יב

ויען וידבר אליהם דבר אל כולם כי עתה עמד השר וחמשיו למטה והגם שזה לא העיז פנים כראשון בכ"ז אחר שחשב שאם עומד רחוק מאליהו לא יוכל לו, אמר אם איש

אלהים אני גם זאת אעשה ולכן כתיב **ותרד אש אלהים** שמורה אש גדולה השורפת מרחוק:

פסוק יג

ויעל ויבא שר החמשים, עלה לבדו ובא לבדו, רצה לומר לא בא כבא עם צבא ומחנה להורידו בחזקה רק כבא לבדו לפייסו:

פסוק יד

הנה ירדה אש רצה לומר שאם תכלית ירידת האש להפיל מוראך עליהם הלא כבר ראו כחך שני פעמים, ואם היה זה מצד שדברו עזות הלא אני מתחנן **תיקר נפשי בעיניך** וגם כפל **תיקר נפשי** בראשון בקש בל ישרף אותו ואותם, ועל זה אמר **נפשי ונפש עבדיך**, ובשני בקש שילך אתו שאם לא כן יהרגנו המלך על שלא הביאו בחזקה, ועל זה אמר **תיקר נפשי בעיניך**:

פסוק טו

קום רד אותו, תחלה שלא נצטוה ללכת התירא, ועתה שנצטוה היה שליח מצוה ולא ירא רע:

פסוק טז

יען אשר שלחת, עתה שינה לשונו והקדים יען אשר שלחת להודיע שלכן יענש, ולא יכול להקדים המבלי אין אלהים שעל זה יכול להשיב שלא ידע מקום הנביא ואם ידרש לו, מה שאין כן אל האנשים הקדים המבלי אין אלהים, לאמר שאין צריך לבעל זבוב כי בא דבר ה' אליו:

פרק ב

פסוק ב

(ב-יט) **השאלות**: למה השתדל אליהו שישאר אלישע בבית אל או ביריחו ולא ימצא עמו בעת הלקחו, והלא ידע שישתלם בהלקחו, ולמה רצה למנוע הטוב ממנו, מאין ידעו בני הנביאים כולם שאליהו ילקח ביום ההוא, ואם בא להם על זה נבואה מאת ה', מלבד מה שיפלא למה הודיע להם זאת, יפלא איך הסתפקו אם אלישע יודע מזה, איזה הדרך עבר רוח ה' מאתו לדבר אותם, ולמה השיב להם אלישע גם אני ידעתי החשו, מהו החשו, למה יחשו, והלא נגלה הסוד לכולם איש לא נעדר, למה הלך אליהו לבית אל וליריחו ביום ההוא, ומשמע שלבית אל לא נכנס תוך העיר כמ"ש ה' שלחני עד בית אל, וכתיב ויצאו בני הנביאים אשר בית אל, ולמה, איך בקש אלישע מאליהו שיתן לו פי שנים

מאשר יש בכחו וזה דבר שאי אפשר, ומה היתה התשובה אם תראה אותי לוקח מאתך הלא היה אתו ובודאי יראהו בעת שילקח, ועל מה רמזו האש והסערה אשר הפרידו בין שניהם, ועל מה היה מורה אדרתו שנפלה, ולמה נפלה ולמה אמר איה אלהי אליהו אף הוא, מלת אף הוא אין לו מובן כלל, ולמה הלכו בני הנביאים לבקשו והם ידעו תחלה שילקח מאתם ואיך עתה נסתפקו בדבר:

ויאמר דרך השלמים ותשוקתם להשפיע משלמותם לזולתם באופן היותר שלם, והנה בעוד שהיה אלישע אצל אליהו לא היו בני הנביאים שהם התלמידים יכולים לקבל מאליהו רק באמצעות אלישע, כי דרך האור האלהי להתפלש דרך המאורות הגדולים על הקטנים, וכל שימצא מאור יותר גדול יתפלש האור עליו, עד שהוא יעשה צינור ואמצעי להריק על ידו על הככבים הקטנים, כמו שתקבל הארץ אור השמש בלילה באמצעות הירח, ואליהו רצה שישאר לא אלישע לבד מקבל האור ורוחו של אליהו רק כל בני הנביאים, וכמו שאמר רבו מי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם, שבעוד משה חי לא היה אפשר שיקבלו הנביאים השפע הנבואית מאת ה' אם לא באמצעות משה ואחר שהאציל מרוחו על שבעים איש הזקנים קבלו באמצעות הזקנים הקרובים אל משה והיו הם הצינור להגרת השפע אל העם כמ"ש כיצד סדר משנה, משה שנה לאהרן ואחר כך אהרן לזקנים ואחר כך הזקנים לישראל, וכשנתרעם יהושע על שאלדד ומידד מקבלים השפע בפ"ע, ורצה שמשה יכלא את השפע מהם כמ"ש אדוני משה כלאם, רצה לומר מנעם מקבלת השפע, אמר מי יתן שכל עם ה' יהיו נביאים לא על ידי, רק כי יתן ה' את רוחו עליהם בלי אמצעי, ולכונה זו רצה אליהו ללכת לבדו לבית אל וליריחו שבשני מקומות אלה היו נמצאים בני הנביאים (ואולי היו בני הנביאים שהחביא עובדיה חמשים חמשים במערה, כמ"ש אחר כך הנה יש את עבדיך חמשים אנשים בני חיל), ולכן א"ל **שב פה כי ה' שלחני עד בית אל**, (ואמר עד בית אל, כי לא רצה לכנוס לעיר שהיה מקום העגל, רק עד המקום, ולכן כתיב **ויצאו בני הנביאים אשר בבית אל אל אלישע** מה שאין כן ליריחו נכנס ולכן אמר **ה' שלחני יריחו**, וכתיב **ויגשו בני הנביאים** וכו' לא ויצאו), ואלישע שהרגיש מה בדעתו לא רצה לעזבו כי חשב מחשבות להשיג פי שנים ברוח אליהו, שלא ישיג אם יעזבהו בעת ההיא המוכשר לכך:

פסוק ג

הידעת כבר בארו חכמי האמת כי האיש האלהים הוא בין תלמידיו כלב המחיה את הגויה וכל האבר הקרוב יותר אל הלב מקבל יותר חיות ושפע, ובעת ההסתלקות ירגישו האיברים הרחוקים סילוק הנפש והחיות תחלה טרם ירגישו האיברים הקרובים אליו,

ולכן בני הנביאים הרגישו תחלה כי יסתלק הלב והנפש מהם, ושאלו אם גם הוא כבר מרגיש בזה שזה סימן שהדבר קרוב מאד, והשיב גם אני ידעתי, ויש עוד לאלוה מלים, כי האסף איש הרוח מתוך העם יהיה לפעמים מחטא הדור כשאינו ראוי שעליהם יזרח שמש האלהית ורוצה להאפיל עליהם ולהשקיע אור בל יהל, ואז יעלים הדבר מבני הנביאים ומהמקבלים מאתו כדי שלא יוכנו לקבל האור מאתו בעת מותו, ויקחהו פתאום למען יתנגפו רגליהם על הרי נשף, ולפעמים יהיה זה מפני שלמות הנביא שכבר הגיע זמנו להפטר ולעלות למעונו, ושיירשו תלמידיו את כתרו, ואז יודיע הדבר לתלמידו הממלא מקומו למען יסמוך את ידיו עליו, וזה היה הספק של בני הנביאים אם הלקח אליהו הוא מפני שרצון ה' לאסוף השפע ולהאפיל האור, ובזה בודאי העלים הדבר מאלישע לבל יכינהו למלא מקומו כמו שהיה באמת שהאציל את רוחו עליו, ובזה הצד צריך שיתפללו ויבקשו על זאת, למען ישוב מחרון אפו עליהם, וזה שכתוב **הידעת** וכו' והשיב **גם אני ידעתי**, וזה הסימן שהוא לשלמות אליהו לא למען תאבד עצה מתלמידיו, ולכן **החשו** ולא תתפללו, כי אינו מפני קצף וחרון אף, ובהפך סילוק זה נקרא הלולא שמחה כי ישיג שלמותו:

פסוק ו

ויאמר אחר שראה כי לא רצה לעזבו רצה על כל פנים שלא ימצא אתו לבדו בעת הפרדו כדי שיאציל מרוחו על אלישע במעמד בני הנביאים שאז יקבלו גם הם חלק מרוח אליהו, לא כן בהתרחקו מאתם והתבודדו עם אלישע לבדו, (ולא היה באפשר לקחת בני הנביאים עמו כי הם לא היו ראוים להיות במעמד הגדול הזה) ואלישע לא רצה גם בזה:

פסוק ח

ויקח על דרך הרמז, הנה כבר בארו החכמים כי אליהו נזדכך גופו ונפרדו ממנו שני יסודות הכבדים מים ועפר, ונשאר גוף מורכב מאש ורוח שיכול לעלות למעלה, כמ"ש והנה רכב אש, ויעל בסערה, ונשאר גופו בעליונים, וכבר כתבתי כי בעת שהאכילו המלאך עוגות רצפים וצפחת מים נפרד יסוד העפר מגופו, ועתה רצה להפריד גם יסוד המים היורד הוא למטה ומבואר אצלי, כי הנס אשר יעשה האדם בעולמו הקטן, יגדל עוז לעשותו גם בעולם הגדול, שאם יכניע את טבע גופו לענינים אלהיים נגד טבעו, כן גם הטבע הכוללת תמשך אחריו, וברצות אליהו לבטל יסוד המים מעולמו הקטן שהוא גופו, **לקח אדרתו** שהוא משל אל לבושו החומרי **ויגלום** עשהו גולם, כמ"ש גלמי ראו עיניך, שהוא החומר המוכן להשתנות ולהעשות כלי כאשר יושר בעיני היוצר לעשות, ובזה **הכה את המים** ובטל יסוד המים שבגופו, וכן גם הטבע הכוללת נמשכה אחריו,

ויחצו הנה והנה, שביטול הטבע בעולמו הקטן יחייב ביטול הטבע בעולם הגדול כשני כלי זמר הנערכים זה מול זה כנודע:

פסוק ט

ויהי כעברם ואז ראה אליהו כי קרוב זמן הסתלקותו, **ויהי נא פי שנים** בקש (לפי הפשט) שרוח אליהו תנוח עליו כמ"ש נחה רוח אליהו על אלישע, ושבכ"ז תשאר לו גם ההשגה הקודמת שהיה לו עד עתה, ובזה יהיה לו פי שנים, רוח עצמו, ורוח אליהו המצטרפת עמו, וזה שכתוב **ויהי נא פי שנים על ידי שרוחך נצטרף אלי** וגם יל"פ שאמר **פי שנים הנמצא ברוחך יהיה אלי**, כי אליהו היה ברוחו פי שנים מיתר הנביאים, ובקש שיגיע הוא עתה למדרגה זו, וגם המקובלים כן דרכם באמרם שאליהו זה פנחס שהושתלו בו נשמת נדב ואביהוא, ומליצתם כי פנחס נתכהן תחת נדב ואביהוא ולקח את מדרגתם, ומזה ניתן לו ברית השלום והחיים ובזה היה פי שנים ברוחו, ובקש שתעבור מדריגה זו אליו, אולם דעת חכמינו זכרונם לברכה שבקש פי שנים ממש כי הגם שאי אפשר שיאציל הנביא יותר מאשר בכחו, חשב כי בעת יעלה השמימה ויפשיט שמלת החומר מעליו אז תהיה מדרגת אליהו גדולה מאד מאשר הוא עתה, ואם יאציל עליו אז את אורו ושפעו יספיק מה שיושפע ממנו עד שמדרגת אלישע תהיה גדולה כפי שנים ממדרגת אליהו עתה בעודו בחומר, ולכן אמר לו תנאי שרק אם יראה אותו בעת הלקחו שיהיה במדרגה הזאת, ואם יראהו יוכל להאציל רוחו עליו ברגע ההוא ואם לאו לא יהיה:

פסוק י

ויאמר למה שפרשתי שבקשת אלישע היה שרוח אליהו תנוח עליו, באופן שיתעלה מאשר הוא עתה במדרגת מקבל מאליהו וכדמיון אור הירח, יהיה עתה כאור השמש שאורו עצמי, השיב שזה לא יהיה רק אם יסתלק מן העולם לגמרי, לא כן אם יהיה לו גם אחר כך איזה חיבור אל העולם הזה, כמ"ש אחים בהספדאי דהתם קאימנא, שאז לא יהיה, וזה שכתוב **אם תראה אותי לקח מאתך**, רצה לומר אם אתפרד לגמרי אז לא תהיה עוד במדרגת מקבל, כי כן גם אחרי מות משה אמרו זקנים שבדור פני יהושע כפני לבנה יען שעדן קבל מציורו של משה שלא נפסק ולא נסתלק גם אחרי מותו כידוע:

פסוק יא

והנה רכב אש, זה מליצה על שהתפשט מן החומריות ולא נשארו רק שני יסודות הקלים אש ורוח, שנגד האש נדמה לו רכב אש ונגד הרוח ראה שעלה בסערה, ששני יסודותיו הקלים נשאו גופו לשמים, הנה כל עוד שהגוף מורכב מארבע יסודות יש להנפש חיבור עם הגוף ולא יוכל לפשוט את השמלה רק על ידי המות, אבל אחר שהאש לחכה שני

יסודות הכבדים עפר ומים, כמו שאש השמים לחכה את העפר והמים בהר הכרמל (למעלה א' י"ח) אז **הפרידו גם שניהם** רצוני שני המתדבקים שהוא הנפש והגוף, כי אז נעשה פירוד ביניהם עד שגופו נהיה כבגד אשר ברצונו ילבשנו וברצונו יפשיטנו, ואז עלה בסערה השמים, והנה כמו שבמרכבה העליונה סערה ואש מתלקחת מקיפות את הנוגה, כן טרם עלה לנוגה העליון הקיפוהו אש וסערה והענן הגדול כבר סר מעליו כי כבר חצה את המים בעודו בירדן:

פסוק יב

ואלישע, התנאי שהתנה אם תראה אותי בעת הלקיחה נתקיים כי **אלישע היה רואה** בעת שנשאו הרוח, והתחיל לצעוק **אבי אבי רכב ישראל**, כאומר הנה ברכב אש ופרשי אש האלה רוכבים כל ישראל כי אליהו שקול נגד כולם, גם כי השיג שהרכב והסוסים האלה היה רכב ישראל מן המרכבה האלהית, שבו מנהיג ומשגיח על ישראל, **ולא ראהו** כי אז נעלם מעיניו, **וקרע בגדיו** כפי הדין כדברי חכמינו זכרונם לברכה במ"ק:

פסוק יג

וירם האדרת הזאת בו לט פניו במערה והיה ציור אל המסך שבינו ובין הרוחניות, ובו עשה נס הירדן ועתה נפלה מעליו כי התפשט מן המסכים והלבושים, ולבש קדש:

פסוק יד

ויקח ויכה שיעור הכתוב כי אליהו היה לו כח להכניע את יסוד המים ולהבקיעו בעברו בירדן, אולם אז הלא היה אליהו ואלישע וזכות השנים מרובה מן האחד, אך הלא בארנו שהבטיח לו שיהיה פי שנים ברוחו אליו, שישאר לו רוח אלישע הקודמת ותתחבר עמו רוח אליהו, וזה שכתוב **איה ה' אלהי אליהו אף הוא**, שהלא ראוי שאף הוא יבא אלי, מלבד האלהות השוכן עלי כבר וספר שכן היה **כי אף הוא** היה אליהו **ויכה את המים**:

פסוק טו

ובזה הכירו בני הנביאים כי נחה רוח אליהו עליו:

פסוק טז

הנה, חשבו שגופו גם כן נפל מעליו כמו שנפלה אדרתו והרוח נשאו לאיזה מקום ורצו לקברו, כי לא ציירו לעצמם שגם הגוף יעלה השמים:

פסוק יט

(יט-כב) **והמים רעים** המים הרעים הם שמתערבים בתוכם חלקים זרים מלחיים עד שבלתי ראוים לשתיה כמי הים ורפואתן היא אם יזדככו ויסור המלח, ואלישע לקח צלוחית מלח והשליך והראה כי המלח הזה עצמו שהוא סבת רוע המים נהפך לרפואתם,

כמו שהשליך משה רבינו ע"ה עץ הרדופני והמתיק את המים, וישעיה מרח דבלת על השחין, כי הנס הוא הפך הטבע, המלח הטבעי ממרר המים והנסיי ממתיקו, וע"ד הרמז המים רומזים ללמודים זרים שהיה שם מינות ודעות זרות, כמ"ש פן תגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים וימותו שהוא מיתת הנפש, ומצד זה בא גם חולי המים ומיתת הגוף על ידה מדה במדה, ואלישע השליך מלח, שמרמז על דבר השכלי הקיים שהוא למודי התורה אשר ברית מלח שם לה וישלך אל מוצא הלמודים האלה שתהיה יסודתם בהררי קדש על התורה ואמונה ונרפאו המים:

פסוק כג

ויתקלסו בו הם ידעו כי המשח תחת אליהו, ומבזותם את הנבואה והנביאים חרפו אותו לאמר איך תהיה במקום רבך והוא בעל שער ואתה קרח, וזה שכתוב עלה קרח, רצה לומר איך תעלה למדרגתו וטבעך הפוכה מטבעו, כי טבע הקרח הפוכה מטבע בעל שער, ויפה אמרו חכמינו זכרונם לברכה שהיו מנוערים מן המצות וקטני אמנה, שלכן בזוהו, וגם י"ל שאמרו בלעג עלה לשמים אתה קרח כמו שעלה רבך בעל שער לשמים, ומפני שבית אל היה מקום העגלים למדו אבותם אותם להתלוצץ על נביאי ה', ולכן קללם למחות שורש פורה ראש ולענה מכרם ה' צבאות:

פרק ג

פסוק א

ויהורם, זה היה בעת שבא אלישע לשומרון, כי במות אחזיה לוקח אליהו ואז בא אלישע ואז היתה המלחמה:

פסוק ב

(ב-ג) **ויעש** במה שדבק בחטאת ירבעם שהיה מפני יראת נזק וזה שכתוב לא סר ממנה, ולא כאביו וכאמו שהיו עושין להכעיס:

פסוק ד

ומישע שהיה נוקד צאן לתכלית זה, כי **השיב** שכל שנה ושנה היה נותן מס הזה ולכן אמר לשון השבה וכן הלשון בדברי הימים ב' (כ"ז ה') ובמות אחאב פשע בימי אחזיהו כנ"ל (א' א'):

פסוק ו

ביום ההוא שבא אלישע:

פסוק ז
כמוני כי בעת פשע מואב התחבר עם העמונים ומקצת יושבי שעיר ולחמו על יהושפט ונפלו (כמבואר בדברי הימים כ' עיי"ש), ולכן אמר כמוני כמוך, כי גם בי התגרו:

פסוק ח
ויאמר, מלך ישראל שאל ומלך יהודה השיב שיעלה דרך מדבר אדום כי אדום היה תחת רשות יהודה (כנ"ל א' כ"ב מ"ח ובדה"ב כ"א ח') ורצה שמלך אדום ילך גם כן עמהם:

פסוק ט
ומלך אדום, הוא הניצב מלך, כמ"ש ומלך אין באדום, **ויסבו** באמת היה להם דרך קרוב אל מואב שהיתה במיצר ארץ ישראל, והם סבבו סביב הר שעיר דרך המדבר בדרך שסבבו ישראל בהכנסם לארץ, ושם לא היה מים גם בימי משה וגם עתה:

פסוק י
ויאמר אהה כי קרא ה' ראה שהסכיל עשו במה שנטה מדרך הקרוב והישר, וראה שה' נתן בלבם עצה נבערה למען יפלו, כי מדרך הטבע לא היה להם לבחור דרך עקלתון, וגם ידע שאם לא היה קורא מלך יהודה לעזרה לא היה הולך דרך אדום, שאדום לא היה תחתיו, וזה בעצמו **שקרא ה' לשלשת המלכים** שמזה נסבב שילכו בדרך המדבר הוא סבה מה' להאבידם, כי על מואב היה יכול ללכת בעצמו והיה מנצחם בלא עזרת שני המלכים:

פסוק יא
(יא-יד) **השאלות**: למה הזכיר שיצק מים, מאין ידע שיש אתו דבר ה', ואמר אותו תחת אתו, מז"ש מה לי ולך, ומה התשובה אל כי קרא ה', ומ"ש לו לולי פני יהושפט וכו' למה בזה אותו ללא צורך:
האין רצה שהנביא יתפלל אל ה' על המים ויגד להם דרכם, **ויען** וכו' **פה אלישע שיצק מים על ידי אליהו** ועל ידי יציקה זו הוריד את הגשם והוא מלומד בנס כזה להוריד המים ולהציקו על צמא:

פסוק יב
ויאמר אז אמר יהושפט כי הוא לא לבד שיתפלל כי בהכרח **יש אותו דבר ה'**, (כתב אותו תחת אתו, רצה לומר ממה שיש אותו רצה לומר שנמצא פה מבואר שיש אתו דבר ה') כי תלמידו של אליהו לא ילך לחנם אל המחנה אם לא בשליחות **וירדו** ממרכבתם לכבודו, **ויהושפט** פי' שלבש בגדי הדיוט בל יתהדר לפני הנביא בשגם בעת צרה לכן לא אמר ומלך יהודה:

פסוק יג
מה לי ולך רצה לומר הנה תפלת הנביא לא תועיל רק למאמינים בה' ובנביאיו שבזה יש קשר בין הנביא ובין האיש אשר הוא מתפלל בעדו לא כן אתה **לך אל נביאי אביך**, **ויאמר לו אל**, רצה לומר הדבר הזה אינו טבעי רק השגחה **כי קרא ה'** ובזה עליך לבטל את הגזירה ובשגם שאינו עלי לבד רק **לשלשת המלכים**:

פסוק יד
ויאמר כי לולי כי מתנאי חלות שפע הנבואה על הנביא הוא בשהוא בין אנשים צדיקים ואנשי הרוח, כמ"ש והתנבית עמהם, ואם הוא בין רשעים זה מונע השפע מלירד עליו, אמר, הנה אתה סבה לשלא אשיג שפע הנבואה, רק הלא יהושפט פה והוא בצדקתו יעזר שתחול הנבואה והדבר שקול, ולכן צריך עוד איזה פעולה להזדמנותה שהוא הניגון, מה שאין כן אם לא היה יהושפט לא היה הניגון מועיל, ואם לא היה הרשע פה לא היה צריך לזה, וזה שכתוב **ועתה קחו לי מנגן** :

פסוק טז
גבים חפירות צוה לחפור חפירות שיתמלאו מן המים שיבואו שמה, כמו באו על גבים (ירמיהו י"ד:ג'):

פסוק יח
השאלות: מה רצה באמרו ונקל זאת בעיני ה' וכי יעלה על הדעת שבעיניו יפלא כל דבר: **ונקל** רצה לומר כי הטובה הנסיית שיעשה ה' לצורך עם או אדם אחד ובהכרח תבא אליו בעצם וראשונה לא בשניה ובמקרה, ואחר שהמים האלה היו בשביל ישראל היה צריך שירדו פה שהוא מקום הצורך לא בארץ אדום, עד שידמה שעקר המים באו בשביל ארץ אדום להשקותה, וישראל קבלוה במקרה, ע"ד כי אצק מים על צמא ונוזלים על יבשה כמש"פ שם, ואין לומר שבזה יגדל הנס במה שלא יראו רוח וגשם ואעפ"כ ימלא הנחל מים, לז"א כי בהפך היה הנס יותר גדול אם היה הגשם בא במקום ההוא שלא היה מטבעו לגשם, כי היה מדבר וצמאון, לא כן בארץ אדום היה הגשם רגיל, ושיפוצו נחליו חוצה הוא דבר מורגל, לכן אמר שבאמת **נקל זאת בעיני ה'** נס הזה הוא דבר נקל וקרוב לטבע, ומה שבחר ה' בדרך זה ולא בנס יותר גדול שיהיה הגשם במקום ההוא, הוא מטעם שעל ידי כן **ונתן את מואב בידכם** שזה התכלית אצלו, עד שהמים לא יהיו רק אמצעיים אל התכלית הזה לכבוש את מואב ושימצאו בידכם בקל וכמו שהיה, ואחר שהנס אינו מבוקש לעצמו רק לתכלית דבר אחר לא יחוש אם יהיה קרוב אל הרגיל, בשגם יש בו עוד ענין, שישראל לא היו ראוים לשני נסים בפעם אחד שהוא הגשם

וכיבוש מואב, ואם היה הגשם בא בנס גדול, היה זה מגרע כחם ולא היו כובשים את מואב כי לא היתה זכותם מספיקה רק לנס אחד, ולכן בחר שהמים ימצאו בנקל בדרך הטבע, וזה שכתוב **ונקל זאת בעיני ה'** ועל ידי כן הנס שהיה ראוי לעשות להם היה מה שכבשו את מואב, וזה שכתוב ועל ידי כן **ונתן את מואב בידכם**:

פסוק כ

ויהי לדעת חכמינו זכרונם לברכה פי' **ויהי** (דבור זה של אלישע) **בבקר**, (שאז נבא והגשם התחיל בארץ אדום), **וכעלות המנחה** (מנחת ערב) **והנה מים באים** אז הגיעו המים אל הנחל והמפרשים פירשו כעלות המנחה מנחת הבקר:

פסוק כא

וכל מואב שמעו (מכבר כי זה גדר השם הקודם אל הפעול שאינו מקפיד על הקדימה בזמן), **ויעמדו** מכבר:

פסוק כב

וישכימו (לדעת חכמינו זכרונם לברכה היה זה בבקר שאחריו, ולפי המפרשים שמ"ש כעלות המנחה הוא מנחת הבקר היה באותו בקר תיכף):

פסוק כג

החרב נחרבו מענין חרב שלחמו זה בזה בחרב:

פסוק כד

ויכו אחר שנסו רדפו עד ארץ מואב **והכו בה** (במדינה עצמה) והתמידו להכות את מואב, ועל זה אמר והכית את מואב:

פסוק כה

והערים יהרסו בלי הפסק, **עד השאיר** רצה לומר הרסו כל הערים רק קיר חרשת היה מבצר גדול שהקיר בנוי מאבנים גדולות ובקיר חרשת נשארו אבניה רצה לומר אבני החומה שלא יכלו להרסה ולכבשה מחוזק האבנים (ושם היה מלך מואב) **ויסבו הקלעים** באבנים גדולות שקולעים להרוס החומה **ויכוה** רצה לומר הכו בקלעיהם להרסו:

פסוק כו

השאלות: למה היה קצף על ישראל על שהעלה מלך מואב את בנו על החומה מה חטאו ישראל בזה:

וראה מלך מואב שהיה בפנים כי לא יוכל לנצח מן החומה כי חזק המלחמה ושיכבשו החומה ולכן **לקח ושלף חרב** (כי מן החומה לחמו בחצים וקשת) ורצה **להבקיע אל מלך אדום** שמלך אדום ומחנהו עמד בצד אחד והיה חלוש נגדו ורצה להבקיע לתפוס את

המלך עצמו **ולא יכלו** לתפשו רק תפסו בנו הבכור, ולקחהו ויעלהו וישרפהו על החומה לנקום ממלך אדום (ועל זה אמר על שלשה פשעי מואב וכו' על שרפו עצמות מלך אדום לסיד) ומזה נתעורר קצף ממחנה אדום על ישראל, שחרה להם שישראל לא עזרוהו בעת נבקעו מן החומה ולחמו נגדו שהניחוהו ללחום לבדו, ועל ידי כן לא נסעו מעליו כי נעשה קצף בין שלשת המלכים זה לפי הפשט, ודברי חכמינו זכרונם לברכה ידועים:

פרק ד

פסוק א

ואשה אחת פי' חכמינו זכרונם לברכה שהיתה אשת עובדיה שהחביא מאה נביאים במערה ויכלכלם לחם ומים ולצורך זה לוה מעות מאחאב ויהורם לקח ממנו רבית ונשה בו ורצה ליקח את בניו לעבדים וע"כ **צעקה אל אלישע** שע"י **שעבדך היה ירא ה'** על ידי כן נסתבב **שהנושה בא לקחת ילדיו לעבדים**, וכבר אמרו אצל בתו של ר' נחוניא אפשר דבר שנזהר בו אותו צדיק יכשל בו זרעו, כי הגם שלפעמים מה"ד פוגע בצדיק, לא יהיה זה בסבת מצוה שהיה עוסק בה תמיד להציל לקוחים למות, וגם שאמר ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם, ואיך אפשר אחר שהיה ירא ה' שיקח הנושה ילדיו לעבדים וכבר אמרו שביואב נאמר מיתה על שלא הניח בן ממלא מקומו, וע"ז צעקה **עבדך אישי מת** רצה לומר שיצדק עליו שם מיתה אחר שהנושה יקח ילדיו לעבדים:

פסוק ב

מה אעשה לך כי אין הברכה שורה על אין רק על דבר יש, וע"כ **הגידי לי מה יש לך בבית** שעליו תחול הברכה **ותאמר** וכו' **כי אם אסוך שמן** ופי' חכמינו זכרונם לברכה שעובדיה היה מדליק תמיד שמן לבני הנביאים אשר בלילה לא יכבה נרם, ראוי שיהיה נס בשמן:

פסוק ג

לכי ושאלי לך, הנה הנס היה רק בהאסוך שנעשה כמעין ומקור יזל שמן מדליו בשפע שובע רצון, ובכ"ז היה צריך שגם הכלים שתצוק השמן בהם יהיו מוכנים לקבל הברכה, ולכן הוסיף **מאת כל שכיניכי** שבזה הכין כלי כל השכנים אל קבלת הברכה, והנה אלישע רצה שיגמר הנס בפעם הראשון שתרבה בכלים כל כך עד שיהיה די לשילום החוב ולפרנסתם בעתיד, ולז"א **כלים רקים אל תמעיטי**:

פסוק ד

ובאת וסגרת הדלת בל יחול עין הרע, ובל יקרב איש בלתי ראוי, שעל ידי רוע מעשיו תופסק צינור השפע, ובמ"ש **בעדך ובעד בניך** ידעה כי יש עוד תנאי, והיה בזה ג' תנאים, א. שהיא לא תזוז ממקומה, כי הנקודה שבו חלה הברכה היה במקום מוגבל, שם נפתח המעין וניגר במורד ואם תזוז ממקומה יושחת המעין, ועל זה אמר **בעדך ובעד בניך**, ואמר **הם מגישים אליה** כי היא לא זזה ממקומה, ב. שאחר שהפכה את האסוך ופיה למטה החזיקה אותו כן עד גמר הנס, ועל זה אמר **ויצקתה** רצה לומר בלי הפסק וכן אמר **והיא מוצקת**, ג. שרק על הכלים שהוכנו ששאלה מאת שכניה, לז"א **האלה** :

פסוק ו

ויהי כמלאת הכלים מבואר שלא שאלה כלים הרבה כל כך, ועל זה אמר **הגישה אלי עוד כלי** וכו' **ויעמד השמן** רצה לומר על ידי שלא היו כלים הרבה, ולא היה השמן מספיק לפרנסתה אחרי שילום החוב על ידי כן עמד השמן, רצה לומר שלא יצא מן האסוך שהיתה פיה למטה, רק עמד בתוך האסוך, ובזה היה האסוך עדיין מוכן להשפיע משמן הברכה בעתיד:

פסוק ז

ויאמר לכי מכרי הבטיח לה שהשמן שיצא אל הכלים יספיק לשילום החוב, וחכמינו זכרונם לברכה אמרו שנתיקר השמן עד שהיה בו כדי החוב, **ואת ובניך תחיי בנותר** רצה לומר בשמן הנותר באסוך זה יספיק לפרנסתה כי יזול תמיד שמן ככל הצורך לפרנסתה ואמרו חכמינו זכרונם לברכה תחיי בנותר עד שיחיו המתים:

פסוק ח

ושם אשה גדולה פי' חכמינו זכרונם לברכה שהיתה גדולה במע"ט ובחשיבות, **ותחזק בו לאכל לחם**, הנה חכמינו זכרונם לברכה אמרו הרוצה ליהנות יהנה כאלישע, רצה לומר כי אלישע לא נהנה מכל מי שיהיה רק בתנאים מיוחדים, כמ"ש ר' פנחס בן יאיר (חולין ו') ישראל קדושים הן יש י"ל ואינו רוצה וכתיב (משלי כ"ג:ו') אל תלחם את לחם רע עין, ויש רוצה ואין לו, אבל אתה רוצה ויש לך, וכן בודאי נזהר אלישע מזה, והאשה הזאת היתה אשה גדולה בעושר ויש לה, וגם **ותחזק בו** רצה לומר שהפצירה בו הרבה שמזה ידע שי"ל ורוצה, והנה ר' פנחס בן יאיר כשהגיע לביתו של רבי לא רצה ליהנות על שראה כודניתא בביתו, כי היה לו גם כן תנאי שמי שיהנה ממנו לא ימצא בו כל דבר רע והיא היתה אשה גדולה במע"ט וע"כ אכל לחם בביתה. והנה אמרו כל המארח ת"ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו כאילו מקריב תמידין שנאמר איש אלהים קדוש, עובר

עלינו תמיד, באור דבריהם, כי אכילת ת"ח י"ל דמיון עם הקרבן, ושולחנו י"ל דמיון עם המזבח, כמ"ש בסוף חגיגה פתח בשולחן וסיים במזבח וכו', כי כמו שעל ידי הקרבן היתה השכינה שורה בישראל ובאר בכוזרי שכמו שהנשמה הרוחנית תשכן בגוף על ידי המאכל, שהצלול והזך שבמאכל יזדכך בכבד ועליו תנשא נפש הצומחת, והזך יותר יעלה ללב ועל ידי זה תשכן בו הנפש החיונית, והזך יותר יעלה אל המוח ועליו תנשא הנפש המשכלת, ועל ידי המשכלת תשכן בו הנשמה האלהית על ידי מצועים רבים, הגם שהנשמה מצד עצמה אין לה שום קשר עם המאכל הגשמי, וכן על ידי הקרבנות הנשרפים ומתעכלים על גבי המזבח כדרך עיכול שבאצטומכא, תעלה מהם הרוחני אל מזבח הקטורת שבו תשכון עננה הריח הטוב הרוחני, ומשם אל ארון הברית שם תשכון מחשבת המקריב וטוב כוונתו בקדש, ועליו ישכון ה' אלהים, ואחר שהנביא ואיש אלהים הוא מקום מוכן להשראת השכינה ודומה לארון הברית בקדש הקדשים, נמצא על ידי המאכל המחיה גוף הנביא ועל ידי כוונתו באכילתו לשם שמים מברר הזך שבו בירור אחר בירור מחלקי דומם צומח חי מדבר עד הנפש המשכלת והרוחנית והחיה ויחידה שבו ישכון ה' בו, והמאכיל אותו עם הכוונה הראויה מקריב תמידים והשולחן אשר לפני ה' הוא המזבח, ואלישע שנודע לו בפעם הראשונה שאכל בבית הצדקת הלז כי הקריבה לחמה לריח ניחוח בטוב הכוונה והמחשבה הראויה, לכן **ויהי מדי עברו יסור שמה** מעצמו לזכות אותה במצוה רבה הזאת:

פסוק ט

ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי, רצה לומר מזה שהנביא בא מעצמו לביתי ולא כפעם הראשונה שהוכרחתי להפציר בו, ומזה ידעתי שמצד שהוא **איש אלהים קדוש** מצד זה **עובר עלינו תמיד** שמגמת חפצו בעברו דרך שונם הוא רק **עלינו** ובעבורנו לסעוד אצלנו ולזכות אותנו במצוה זו, שלכן עובר תמיד, שאכילתו כקרבן והתמדת בואו כקרבן תמיד:

פסוק י

נעשה נא ולכן רצתה לעשות גם משכן לארון הברית הזה שביתה תהיה מעון לשכינה השוכנת על הנביא, **ושם נשים כסא ומטה** וכו' שהם ד' תקוני שכינתא כדי **שבבואו אלינו יסור שמה**, ויהיה שם מקום מיוחד לשכינת אל:

פסוק יא

ויהי היום שהיה מיוחד אל הנביא לבוא למקום ההוא ביחוד, **סר אל העליה וישכב שמה** באופן שנעשה שם מקום קבוע אל הנביא:

פסוק יג

הנה חרדת רצה לומר כי אלישע בהיותו נהנה משל אחרים כן היה משפיע להם מברכתו, באופן שלא היה מקבל רק משפיע ברכה, כמ"ש תיכף לת"ח ברכה כמו שהלב המקבל החיות מן האיברים חוזר ונותן ומשלח מעינות הדם אל כולם, ואמר **הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת** (כענין שאמרו ארח טוב מהו אומר כל מה שטרח בעה"ב לא טרח אלא בשבילי), **מה לעשות לך**, כיון שבהכרח אעשה לך טובה בעבור זה, ויצויר שיעשה עמה טובה בדרך העולם כמו לדבר בעבורה עם גדולי המדינה שהיה אלישע חשוב בעיניהם ויעשו כל אשר ישאל, או שיעשה עמה טובה אצל ה' על ידי תפלה או בדרך נס ושידוד הטבע, ותחלה רצה לעשות בדרך הטבע, ועל זה אמר **היש לדבר לך** רצה לומר בעבורך **אל המלך**, **ותאמר בתוך עמי אנכי יושבת** באין מכלים דבר, וגם למ"ש שרצה להתפלל בעדה פי' בזוהר ששאל אם יש לדבר בשבילה אל מלכו של עולם או לפעול בעדה על ידי שרי צבאותיו המניעים את המערכת, והשיבה שאינה רוצה לפרוש מן הכלל ותפלת הרבים:

פסוק יד

ויאמר ואז כאשר יצאה שאל ומה לעשות לה, והשיב גיחזי **אבל** יש לה צורך לבן **כי בן אין לה** והיא עקרה בטבעה וגם **אישה זקן** ואין לה הכנה להוליד לא מצד הפועל ולא מצד המתפעל:

פסוק טו

ותעמד בפתח באשר בפעם הראשון לא דבר עמה בנכח נשמרה מלכנס בחדרו כי ראתה שנזהר מלדבר עם אשה, ורק בפעם הזאת שאמר דבר נבואה הוצרך לומר לה בנכח, למען יתקיים:

פסוק טז

למועד הזה כעת חיה פי' הרלב"ג שרצה לומר למועד של הרגע ההוה שאני מדבר שנקראת עת חיה, כי הזמן העבר הוא עת מתה שאינה במציאות, והעתיד לא נולד עדיין רק זמן ההוה הוא החי, **אל תכזב בשפחתך** כאשר אמר לה את חובקת בן שזה מורה רק שתחבוק אותו לא שיאריך ימים (כי היה לו לומר ולך בן כמ"ש המלאך לשרה כעת חיה ולשרה בן), וגדר הכזב הוא דבר הפוסק ואינו מתקיים (כמו היו תהיה לי כמו אכזב) א"ל הגם שידעתי שלא תשקר ואוליד בן הלא אם ימות אחר כך תהיה הבטחה כוזבת ופוסקת:

פסוק יז
אשר דבר אליה אלישע רצה לומר שלא היה זה על ידי תפלה רק על ידי דבר אלישע וגזרתו הצדיק גוזר וה' מקיים:

פסוק יח
ויגדל הילד מבואר שלא היתה סיבת המיתה מחולשת הילד שלא נשלם כראוי כי גדל כדרכו רק **ויהי היום ויצא אל אביו**, והשמש קופחת על ראשו של אדם בעת השרב כמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה:

פסוק יט
ויאמר אל אביו ראשי ראשי שהיה הכאב בראש, וכפל דבריו להורות על עוצם הכאב, ופי' הרי"א שי"ל לפי שכאב הראש יבא לפעמים משתוף האיצטומכא ופעמים יבא מהראש עצמו כשיעשה בו מורסא, אמר ראשי ראשי, שהיה החומר והחולי בראש מעצמות הראש, לא משתוף אבר אחר, **ויאמר אל הנער שאהו אל אמו**, לפי שחשב שאומר כן כדי שישאהו אל אמו:

פסוק כ
(כ-כא) **וישב על ברכיה** ספר שהתגבר החולי בחוזק מאד שמת בזמן מועט, וכתב רי"א שמאשר זכר הכתוב החולי ואחריו המות ידענו שמת בהחלט ויצאה נשמתו מגופו, ושלא היה עילוף, כי זה לא יבא לנערים, ולא אחר קדימת חולי הראש, והנה ספר בזה גם כן בטחון השונמית שלא עשתה לו שום רפואה עד מותו, ולא השכיבתו על מטה וערש דוי עד אחר מותו, בבטחונה על דבר הנביא וגם אחרי מותו לא צעקה ולא הודיעה גם לבעלה רק השכיבתו על מיטת הנביא:

פסוק כג
מדוע את הולכת אליו היום לא חודש כי היה מנהגם ללכת אל איש האלהים בחדש ושבת שכמו שצוה ה' על העליה ברגל ללמד שם דרכי ה' מפי הכהנים ולהמשיך עליו שפע קדושה מהשוכן בבית הנבחר, והיה מן הראוי שיעלו גם בחודש ושבת וכמו שיהיה לעתיד לבא שכתוב והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות, רק שבזה"ז שהוא דבר שאי אפשר היו הולכים בחדש ושבת אצל הנביא שעליו ה' שוכן כדוגמת שישכון במקדש אל, וממנו ילמדו דרכי ה' ויקבלו שפע קדושה וברכה, ובמועד היו עולים לרגל למקדש הגדול, וע"כ תפס חדש ושבת לבד, וחכמינו זכרונם לברכה הוציאו מזה שחייב אדם לקבל פני רבו ברגל, כי בזמן הזה שאין מקדש יהיה קבלת פני רבו במקום עליה לרגל, והגם שבחדש ושבת אין חיוב כיון שאין בו חיוב עליה לרגל,

במועד יש חיוב בדבר כיון שהתחייב לעלות לרגל, ומפסוק הזה למדנו שקבלת פני הרב הוא כמקבל פני שכינה במקדש:

פסוק כד

השאלות: למה חבשה היא את האתון ולא הנער:

ותחבוש האתון מפני שהיה הנער נער קטן בהכרח שאם לא כן היה אסור לה ללכת עמו בשדה לבדה משום יחוד, חבשה האתון בעצמה לזרז הדבר, ובמר לבבה הלכה רגלי, **ותאמר אל נערה בל יעצר** האתון בשבילה כדי שתרכב, **כי אם כשתאמר לו** וכן הלכה ברגלה עד שבאה אל הר הכרמל:

פסוק כה

(כה-כו) **הנה השונמית הלז** רצה לומר שהוא דבר תמוה למה באה שלא בזמן הראוי, לכן **רוץ נא לקראתה** כי בודאי חסר לה איזה דבר לה או לבעלה או לילד לז"א השלום לך וכו':

פסוק כז

השאלות: מה רצה באמרו ה' העלים ממני:

ותחזק ברגליו לרמז שלא תניחנו עד שילך אתה, **ונחזי רצה להדפה** כי אין מן המוסר שאשה תקרב אל הנביא **ויאמר הרפה לה** שזה מצד מרירות נפשה **וה' העלים ממני** רצה לומר כי מה שיעשה ה' דרך עונש יגלה סודו תחלה אל עבדיו הנביאים למען יבקשו רחמים וכמ"ש המכסה אני מאברהם אשר אני עושה, אבל הנעשה מעצמו על ידי חולי יעלם מהנביא ומזה הוציא שלא חטאה ולא בא זה אליה בעבור חטאה:

פסוק כח

ותאמר השאלתי כי המפציר בחבירו לפעמים יתן לו דבר לפי שעה למען ירף ממנו, לא כן בזה שאני לא שאלתי בן רק אתה נתת לי ראוי שיהיה בן קיים ובפרט שהתניתי **ואמרתי לא תשלה אותי** כמ"ש אל תכזב בשפחתך שלא יהיה מתנה לפי שעה לבד:

פסוק כט

השאלות: אם חשב אלישע שגם גיחזי יחייהו בקל על ידי שימת המשענת איך לא נעשה כדבריו ואיך הצטרך הוא עצמו לשכב על הילד ולשום פיו על פיו:

וקח משענתי בידך אלישע חשב תחלה שהיה רק עילוף (כי ה' לא הודיע בנבואה כנ"ל) ובזה היה די שימת המשענת ועל ידי שלוחו, וצוהו שלא ידבר עם שום אדם שלא להפסיק הכח שנתן אלישע בידו להיות במקומו ולפעול כמוהו, וקראו בשם נער שמורה

שהשפיע עליו כח ועצמה שיתעוררו כחותיו שזה גדר שם נער, ולכן אמר לו גחזי **לא הקיץ הנער**, כי לפי דעתו היה רק תרדמה ועילוף וצריך שיקיץ משנתו:

פסוק לב

ויבא אלישע הביתה ואז ראה כי **הנה הנער מת**, ולא שמת עתה רק **מת מושכב על מטתו** שכבר היה מת בעת שהשכיבתו על מטת הנביא:

פסוק לג

(לג-לד) **ויבא** לכן התבודד עמו בחדר והתפלל להחזיר נשמות לפגרים והשתטח עליו לחום בשרו להיות מוכן לקבל התחיה, וכבר באר בע"י שע"ג, כי אלישע כשבא לעשות את כל הגדולות אשר עשה בהשפעת השמן אשר באסוך, וריפוי הנזיד אשר בסיר, וריפוי המים, והצפת הברזל, לא נזכר בהם שהוצרך אל התפלה, אבל עשה בכח נבואתו מה שעשה והצליח, אמנם כשבא להחיות בן השונמית הוצרך אל התפלה כי החזרת הרוח החיוני לפגרים לא נמסר ביד שליח והוא רק מה' לבדו, ורק הכנת הגויה לקבל החיים היה על ידי הנביא לא החזרת הנפש אל קרבו, וכפי המבואר בזוהר (בשלח) מת הילד משום שאמר את חובקת והיה מסטרא דנוקבא, רצה לומר שאמו בלבד הוכנה אל הלידה ולא האב, והיה חיותו חלוש למטה שחסר כח האב המקיים, ולמעלה היה מסטרא דדינא שרגליה יורדות מות, וזה שכתוב מת מושכב על מטתו, שהיתה אחיזתו במטתו שלשלמה, ואלישע השפיע עליו רוח אחרת מסטרא דדכורא, והאציל מחיותו עליו, ולכן סגר הדלת בעד שניהם, ואחר שהתפלל להוריד רוח חדש, הכין את גוית הילד אל שיבנה בנין חדש, **ושם פיו על פיו** להפיח בו רוח מרוחו **ושם עיניו על עיניו** להשפיע עליו הרגשת החושים והשכל מחושיו, **וכפיו על כפיו** להכין את הנפש הטבעיית שתתגלה על כל הגוף מן כפיו ובזה הכין שלשה חלקי הנפש לקבלת החיים, **ויגהר עליו** בכל כחו עד **שהתחמם בשר הילד** שזה הכנה אל חום הטבעי שלא יחול הנס על האין רק על היש, **וכן עשה** ז' **פעמים**, אם להמשיך הקיום על גוויתו למטה בשבעים ימי חייו, שטבע האיש תתחלף בו שבע פעמים אם להמשיך עליו מלמעלה קיום מז' ימי הבנין העליונים, וקראו כאן בשם **הילד** כי חל עליו לידה חדשה כנזכר, **ויזורר הנער** רצה לומר נתעטש, כי נפתחו נקביו ועבר רוח החיים אל איבריו ואז נשלם בחיים **ויפקח את עיניו**, והיה זה הנס השביעי למנין נפלאותיו דומה לנס שעשה אליהו רבו בבן הצרפית:

פסוק לח

ואלישע עתה יספר עוד שני נסים שעשה אלישע והם שמיני ותשיעי למנין נפלאותיו, והקדים ואמר שלא שינה הטבע בחנם רק מפני הכרח גדול, **כי הוא שב הגלגלה**, שעד

עתה ישב סמוך לשונם ובהר הכרמל, והיה לו שם עוזרים ותומכים בידו, ועתה שב לגלגל רחוק מהמחזיקים בידו וזה היה בז' שני רעב שהיה בימי יהורם שבימים האלה ישבה השונמית בארץ פלשתים (כמ"ש בס' ח'), ב. שהיה **עת רעבון**, ג. **שבני הנביאים יושבים לפניו** והיה מוטל עליו לפרנסם, **ואמר לנערו שיערוך את הסיר הגדולה** ע"ג האש **לבשל תבשיל** לתת **לבני הנביאים** כולם:

פסוק לט

ואחד יצא אל השדה ללקט ירקות או כמהין ופטריות **ומצא גפן שדה** והוא מין מר וסם ממית **וילקט ממנו הרבה וחתכו לחתיכות ונתנו אל סיר הנזיד כי לא ידעו** פי' שלא ידעו שהוא סם המות, או שלא ידעו יתר בני הנביאים ששמו אותו בסיר שאם היו יודעים היה נמצא ביניהם מי שמכיר שהוא מזיק:

פסוק מ

ויאמרו מות בסיר רצה לומר, א. שצעקו על העבר שמקצת שאכלו הזיק להם, ב. על העתיד שיתר העם **לא יכלו לאכל**:

פסוק מא

השאלות: למה צוה לתת קמח והיה ראוי שיאמר בדברו שיבוטל הארס ולא ישחית:
ויאמר וקחו קמח על תיקון העבר שלא יהיה סם ממית היה די כשיאמר הנביא שירפא המזיק, ובפרט שזה דרך הנס לרפאות המזיק במזיק כמוהו, וכמו בנס של המים שהשליך שם מלח וכמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה שהקב"ה מכה באיזמל ומרפא באיזמל, אבל על תיקון העתיד שיתהפך לחומר מזין הגוף השליך שם קמח, כי אין מדרך הנס שיברא יש מאין רק יש מיש, והסם הממית הוא ההפך מטבע המזין את הגוף כי הוא מחריבו ומהרסו, והגם שהסיר ממנו המזיק עדיין אין בו דבר שיזין הגוף, ועל ידי שהשליך שם קמח חל על המעט קמח הברכה עד שהיה כולו ראוי למזון, ועל ידי כן אמר **צק לעם ויאכלו**, וגם **לא היה דבר רע בסיר** כי זה רפא מעיקרא עד שגם האנשים שאכלו מכבר לא הזיק להם כי לא היה דבר רע בסיר מעיקרא:

פסוק מב

ואיש ובזמן הרעב הזה הזמין ה' **שבא איש מבעל שלישה והביא לחם שנתבכר** שם ראשונה מנחה אל הנביא והיו מן **השעורים** שהם מתבכרים בניסן וגם הביא **כרמל בקליפתו** והיו **עשרים לחם** והאיש חשב שיאכלם אלישע והוא צוה לתתם לפני תלמידיו, ובא בהם ברכה בדרך נס, ודעת חכמינו זכרונם לברכה שהיו ב' אלפים תלמידים עד שכל לחם הספיק למאה איש:

פרק ה

פסוק א

השאלות: התואר איש גבור חיל היה לו לומר תחלה, איש גדול ונשוא פנים וגבור חיל והוא מצורע:

ונעמן יספר נס העשירי שנעשה על ידי אלישע, כי נעמן מלבד שהיה **איש גדול לפני אדוניו** היה **נשוא פנים** מאת כל העם יען **שעל ידו נתן ה' תשועה לארם** ופי' חכמינו זכרונם לברכה שהוא היה האיש שמשך בקשת לתומו והרג את אחאב, **והיה גבור חיל מצורע** רצה לומר שלא היתה הצרעת בסבת איזה חולי כי עם צרעתו היה גבור חיל, באופן שלא היתה צרעת טבעי בסבת איזה הפסד בגוף רק עונשיי, וחכמינו זכרונם לברכה אמרו שנענש על שארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה, שהיה בפקודת נעמן:

פסוק ג

אחלי אדוני כיון שהיא צרעת השגחיית לא יועילו רופאים רק תפלה לה', ואם יכוין תפלתו לפני הנביא יאסוף אותו, ולשון חלה הבא על התפלה מורה שמרצה את חברו ומעביר רוגזו ונקשר תמיד עם מלת פנים (כמו חל את פני ה') שמשכך הרוגז ופנים של כעס, ומזה הבין נעמן שסבת צרעתו היתה איזה רוגז של הנביא, וחשב שהיה בעבור שהוא הכה את מלך ישראל שלכן העניש הנביא בצרעת:

פסוק ד

השאלות: מלת כזאת וכזאת משמע שספר כמה דברים כי היה לו לומר כזאת דברה:

ויבא ויגד לאדניו לאמר כזאת וכזאת, שדייק הלשון שאמרה, והוציא מלשונה שעל ידי חרון מלך ישראל שהרג את אביו לקהו הנביא בפקודת המלך בצרעת:

פסוק ה

(ה-ו) **השאלות**: למה שלח אל המלך, היה לו לשלוח אל הנביא עצמו בשגם כי חלה פניו במנחה, ולמה אמר ואספתו מצרעתו וכי הוא יאספנו, ומהו מלת ועתה בוי"ו החבור:

ויאמר וע"כ **אמר מלך ארם שישלח ספר אל מלך ישראל** כי בו הדבר תלוי, כי חשב שלא יעשה הנביא זאת להשיב מעליו ידו רק בציווי המלך וגם הכין מנחה אל הנביא לישא פניו:

פסוק ו
ויבא הספר וכו' **לאמר ועתה** רצה לומר הגם שגם עד עתה קצפת והכית את נעמן על ידי הנביא בסבת שהרג את אביך, **עתה כבא הספר הזה אליך** תאסוף עברתך מצד שהוא **עבדי**, **ואספתו מצרעתו**, כי אתה גרמת לו זה:

פסוק ז
להמית ולהחיות כי הוא אמר שעל ידו נצטרע נעמן והוא ירפאנו ואם כן הוא המית אותו (שהמצורע כמת) והוא יחייהו, ומזה מבואר שמבקש תואנה:

פסוק ח
(ח-י) **השאלות**: אחר שלא יצא אלישע בעצמו אליו רק שלח מלאך למה צוה שיבא אליו ואם בא אליו למה לא יצא אליו בעצמו, ולמה צוה שירחץ בירדן:
יבא נא אלי באמת היה יכול לרפאותו מרחוק שהלא באמת לא יצא אליו רק שלח אליו מלאך, אמנם באר שמה שרוצה שיבא אליו הוא **כדי שידע שיש נביא בישראל**, שזה מורה על השראת השכינה ודבוקו עמהם:

פסוק י
וישלח אליו לא יצא אליו לבל יחשוב כי פעל זה בכח טבעי או על ידי לחש וכדומה ורצה להראות שגזרת הנביא פועלת, וצוה **שירחץ בירדן**, כי המים קרים מנגדים לחולי הצרעת שבא מסבת הלחה הלבנה, כדי שידע שהוא מרפא המכה במכה, ויגדל בזה מעלת הנס:

פסוק יא
ויקצוף נעמן והיה קצפו על שני ענינים, א. על מה שצוה שיבא לפניו, ובבואו לא יצא אליו רק שלח אליו מלאך, שזה היה יכול לעשות תחלה כשהיה בבית המלך, וזה שכתוב **אמרתי אלי יצא יצא**, רצה לומר חשבתי שלכן קורא אותי מפני שצריך הוא שיצא אלי לראות החולה, ולכוון התפלה בפני כענין ויעתר יצחק לנכח אשתו, וזה שכתוב **ועמד וקרא בשם ה' אלהיו**, וגם **שיניף ידו אל המקום** שבו הצרעת, בענין שיעבירו בידו בדרך סגוליי בכח הנביא:

פסוק יב
הלא, ב. התרעם על שצוה לו לטבול בירדן שאם כן שהוא רק דרך רפואה, והיא רפואה זרה מאד כי **הלא טוב אמנה ופרפר**, **הלא ארחץ בהם** וכו' **וטהרתי** בתמיה ומה יתרון למי הירדן על נהרות דמשק, אם לא יועילו נהרות דמשק איך יועיל הירדן:

פסוק יג

ויאמרו לו עבדיו אבי דבר גדול וכו' השיבו לו שהלא אם היה הנביא מצוהו דבר גדול בודאי היה עושה, הגם שענינו קשה לעשותו היה עושה אותו מצד **שהנביא דבר אליו**, וכ"ש שצריך לך לעשות דבר קטן שצוה הנביא, שי"ל לעשותו, א. מפני קלותו, ב. מפני שצוהו הנביא, וגם השיבו שהלא זה חידוש יותר שתלה רפואתו בדבר קטן, וזה מורה על גודל כח הנביא ונפלאותיו:

פסוק טו

השאלות: למה תלה זה בזה שיודע שאין אלהים רק בישראל, ולכן יקח ברכה ממנו ולמה לא רצה אלישע לקחת:

הנה נא ידעתי כי אסור לקחת מתנה מעכו"ם ביום אידו משום דאזיל ומודה לעבודה זרה, וכ"ש בזה ששמח על רפואתו, ואם יקח ממנו יודה לעבודה זרה, לכן הקדים והודיע לו שכופר בעבודה זרה כי עתה יודע **שאין אלהים כי אם בישראל ועתה קח נא ברכה**:

פסוק טז

ויאמר חי ה' כיון שכפי הדין היה אסור לרפאותו והיה זה רק היתר לפי שעה כדי שיתקדש שם שמים ובזה אי אפשר שיקח כי עשה זה לקדש השם בלבד:

פסוק יז

ויאמר נעמן בקש **שיתן לו** ממקום שהנביא עומד שם **משא צמד פרדים אדמה** וקבל עליו לעבוד את ה' בעולה וזבחים ושלא לעבוד עבודה זרה:

פסוק יח

השאלות: היה לו לומר לדבר הזה יסלח ה' לעבדך כבא אדוני בית רמון להשתחוות שמה והוא נשען על ידי בהשתחויתי בית רמון, ומה שהוסיף בהשתחויתי וכו' יסלח נא וכו' הם דברי מותר:

לדבר הזה רצה לומר כי היה שם שני דברים, א. בעת **בא מלך ארם להשתחוות בבית רמון והוא נשען עליו** היה צריך לכפוף קומתו כדי שיוכל להשתחוות, ובזה אין איסור מצד הדין כי הוא אינו משתחווה רק שוחה קומתו לצורך השתחויית המלך, ואינו אסור רק משום מראית העין כמ"ש ישב לו קוץ בפני עבודה זרה לא ישחה ויטלנה, ועל זה אמר **לדבר הזה יסלח ה' לעבדך** רצה לומר שעבודה זרה בודאי יסלח כיון שאינו אסור רק משום מראית העין, ב. שאחר כך היה מוכרח להשתחוות בפ"ע כדי שלא ירגיש המלך שכפר בעבודה זרה, ובזה היה השתחויה לעבודה זרה וזה שכתוב **בהשתחויתי בית רמון** רצה לומר בהשתחויה שאעשה לבדי בפ"ע שיש בזה איסור, **יסלח ה' לעבדך**

בדבר הזה רצה לומר **בדבר הזה** שלקחתי אדמה מכאן לבנות מזבח וליחד עבודתי אליו על ידי דבר הזה יסלח ה' גם על השתחויה השניה, כיון שיודע שיחדתי עבודתי אליו, והשתחויה לבית רמון רק מיראת המלך וב"נ אינו מצוה על קידוש השם:

פסוק כ

הנה חשך אדוני, גחזי התרעם על שלא לקח ממנו על כל פנים שכר רפואה, כי ע"פ הדין אין לרפאות העכו"ם ואם יצטרך לרפאותו אין לרפאותו בחנם, ואם כן הגם שהוצרך לרפאותו, והגם שצדק מה שלא לקח ממנו דרך מתנה, שחשש דאזיל ומודה לעבודה זרה, וזה שכתוב **הנה חשך אדוני את נעמן** מצד שהוא **ארמי** ועכו"ם, **מקחת מידו את אשר הביא**, וזה עשה כדין, **חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה** רצה לומר שכר רפואה:

פסוק כב

הנה עתה זה באו אלי כי יתפלא נעמן שתחלה לא רצה לקחת, ואיך ישלח עתה ויבקש? השיב לו, א. **הנה זה עתה באו** שהתחדש דבר שלא היה תחלה כי אלה באו עתה ולוקח בעבורם דרך נדבה, ב. **תנה להם**, שאין הנביא לוקח לצרכו רק להם ובעבורם:

פסוק כד

ויבא אל העופל בודאי נעמן היה מסופק אם היה דבר זה בשליחות הנביא, ולדעת חכמינו זכרונם לברכה השביעו וכפרש"י הואיל השבע וקח ככרים, ולכן שלח עמו שני נעריו שיראו אם הנביא לוקח הכסף, וגחזי התירא שכשילכו עמו עד לעיר יודע הדבר, ולכן תיכף **שבא אל העופל** והמבצר שהוא חוץ לעיר **לקח מידם ויפקד בבית** היינו שפקד בבית שבעופל ועשה שידמה להם שהוא בע"ה ופוקד ומצוה שם, ובזה התעה אותם שישובו לדרכם:

פסוק כו

השאלות: מז"ש העת לקחת, ולמה אמר ולקחת בגדים הלא זה עיקר החטא:

לא לבי הלך, פי' לא הלך לבי ממני בעת הזאת, או שאומר בלשון תמיהה וכי לא הלך לבי עמך וראה את הנעשה שם? **העת לקחת** רצה לומר, א. שלא היה עתה העת המוכשר, לכך כיון שעל ידי שלא לקחתי מאתו שכר נתקדש השם והכיר שהיה על ידי ה' לא באמצעות הטבע, ב. שעל כל פנים אם היית לוקח הכסף לאיזה דבר הכרחי כמו לפרנס עניים בעת רעבון, אבל וכי **העת לקחת הכסף ולקחת** בעדו **בגדים וזיתים** וכו' ולכן **וצרעת נעמן תדבק** וכו':

פרק ו

פסוק א

ויאמרו, **הנה נא המקום** פי' חכמינו זכרונם לברכה שבעוד היה גחזי לפניו היה דוחה את התלמידים ועתה נתרבו, ואמרו אליו **שהמקום צר מהם** כי ישב בשומרון וישיבת כרכים קשה ושאין משיגים שם מעון וצרכם:

פסוק ו

ויקצב עץ הראה שיש בכח הנביא להפך הטבעיים שהעץ והברזל החליפו טבעם זה לזה העץ צלל במים אדירים כעופרת, והברזל צף למעלה כעץ קל, והרלב"ג חפש בזה תחבולות טבעיים כדרכו, ודבריו הבל, וזה היה הנס הי"ב למנין נפלאותיו:

פסוק ח

(ח-ט) **ומלך ארם** ספר עוד מגדולת אלישע דברים מפליאים, א. שהיה רוח האלהי חופף עליו כל היום, עד שהיה יודע כל הנעשה בארץ, ובאשר מלך ארם נלחם אז בישראל ויועץ על עבדיו שחנייתו יהיה במקום נעלם ומופלא ששם יעבור מלך ישראל ויארבו עליו ויתפשוהו, ונודע הדבר בכל פעם להנביא והזהיר את המלך, וזה היה כמה פעמים שמזה מבואר שהיה רוה"ק שוכן עליו בתמידות, **ונחתים** היינו שחונים שם במורד:

פסוק יא

(יא-יב) וספר שמלך ארם חשד שנמצא מי מעבדיו המגלה סוד, והודיעו לו שאינו כן רק שהנביא הוא יכול להגיד גם מה שידבר בסתרי משכבו:

פסוק יג

השאלות: אחר שנודע לו שהנביא יודע כל תעלומות כ"ש שידע שרוצה לקחתו וישמר מפניו, למה אמר איכו הוא והיה לו לומר איפה הוא:

ויאמר, ומלך ארם רצה לקחת אותו ודרש לדעת איפה הוא, ויפלא מאד אחר שנודע לו שהנביא יודע הכל גם מה שאינו נוגע לו כ"ש שידע שישלח לקחתו וישמר מפניו, וכפי זה נראה שלא רצה לקחתו להרע לו רק להיטיב עמו ולהרבות לו מתן וגדולה כדי שישכון אצלו וחשב שהנביא יתרצה בכך, ועל זה אמר **לכו וראו איכה הוא** שכולל גם כן שידעו איך הוא מעמדו, שאם הוא עני בנקל יותר שיצא אליו, ואם הוא עשיר יצטרך להרבות לו מתנות עד יתרצה אליו, ומה ששלח חיל כבד היה להגן על הנביא אם לא יניחהו חיל המלך לצאת מאתם:

פסוק טו
השאלות: מ"ש איכה נעשה היה לו לומר מה נעשה:
וישכם משרת זה היה בהשגחה שקם קודם לכל אדם בעיר ויצא חוץ לעיר עד שראה המחנה, שאם היה אחר משכים ורואה היה נעשה מהומה בעיר והיו הארמים יודעים ששם הנביא, וי"ל שאלישע העירו לקום, **ויאמר** וכו' **איכה נעשה** לשון איכה מורה שהיה יודע שיש בכח אלישע להנצל ושאל איך נעשה את ההצלה ובאיזה אופן:

פסוק יז
פקח נא את עיניו, כי חונה מלאך ה' סביב ליראיו ומחנות מלאכים מקיפים את איש האלהים לשמרו כמ"ש במד', והמלאכים שהוכנו עתה להצלתו באו בתמונת רכב אש וסוסי אש כמו שבאו מחנה ארם ברכב וסוסים והוצרך לתפלה, כי שיראה את הרוחנים מי שאינו מוכן לנבואה היה נס גדול מאד, ובריאה יש מאין כמ"ש במק"א:

פסוק יח
הך נא את הגוי, נס זה היה הפך מן הראשון, שבראשון פתח להנער על ידי הנבואיי שיראה דברים נעלמים מעין הגשמי, ועתה התפלל לסתום עין הראות החושיי מעיני הרואים ולנחותם תהו לא דרך:

פסוק יט
לא זה הדרך רצה לומר אם אתם יודעים מקום הנביא ואתם הולכים לשם דרך פה הלא **לא זה הדרך**, ע"כ שאתם חושבים שהנביא נמצא בעיר הזאת על זה אמר **לא זה העיר**:

פסוק כ
פקח נא את עיני אלה כבר כתב המורה (ח"א פ"ב) שלשון פקיחת עין לא יבא כי אם על גלות הידיעה, ומבואר שהסנורים הנזכר אינו עורון, רק בלבול דעת ההכרה, וכאשר שב הכרתם נודע להם שהם בתוך שומרון:

פסוק כב
האשר שבית כי מה שהותר למלכי הארצות להרוג את אויביהם הוא רק בדרך מלחמה, ובפרט שהם לא באו לעשות רע עם הנביא רק להטיב עמו לפי דעתם:

פסוק כג
השאלות: מ"ש שלא יספו עוד גדודי ארם לבא בארץ ישראל נסתר ממ"ש תיכף שקבץ בן הדד את מחנהו:
ויכרה להם, לשון **כרה** שבא על הסעודה הוא אם מפליג לעשות סעודה לצורך כריתת ברית ושלום ומזה, יכרו עליו חברים, נות כרות רועים, וכן אמר בילקוט טובה חכמה

מכלי קרב גודל פסקון שעשה אלישע עם ישראל יותר מכל כלי קרב ומלחמות שהיה ליהורם בן אחאב, שנאמר לא תכה ויכרה להם כרה גדולה ואין כרה אלא לשון שלום, ויש הבדל בין **גדוד** ובין יתר לשונות כמו צבא ומחנה וכדומה שגדוד הוא חלקים מהמחנה הנופלים בארץ דרך מארב, ועד עתה היו נופלים בארץ גדודים גדודים שלא כדרך מלחמה רק בדרך רצח ושלל וזה נפסק, מה שאין כן מ"ש ויהי אחרי כן ויקבץ את כל מחנהו זה היה דרך מלחמה:

פסוק כה

ויהי רעב גדול מעשה זו היה בשבע שני רעב שהיה בימי אלישע (כמ"ש בסימן ח') ולכן לא היתה תבואה מוכנת לעת המצור, ונתגבר הרעב עד כשיעור הזה:

פסוק כז

(כז-כח) **השאלות**: אחר שאמר מאין אושיעך שמורה שיודע מה בקשתה ושאין בידו להושיע איך שאל מה לך:

אל יושיעך ה' רצה לומר כי המלך ממונה לעשות משפט וצדקה, אמר אם תחפצי צדקה להחיותך ברעב, אם **אל יושעך ה' מאין אושיעך** זה אין בידי רק ביד ה', ואם הוא לא יושיע אין תקוה:

פסוק כח

אולם על הצד שתחפץ משפט נגד עול שעשו לה אמר המלך **מה לך**, **האשה הזאת** ממלת הזאת מבואר שגם האשה הנתבעת היתה שם במעמד ולא הכחישה הדבר, רק שע"פ דין תורה לא יכלה לזכות, כי אי אפשר שתתחייב להרוג את בנה, ואין קנין חל על ענין כזה, לכן באתה אל המלך שיעשה משפט מדין המלכות, שישקיף על העת והמקום והענין, ובפרט שהיה לה טענה שהיא הסיתה לזה כמ"ש האשה הזאת אמרה אלי תני את בנך:

פסוק ל

ויקרע את בגדיו הגם **שהוא עובר על החומה** שבזה מרפה ידי אנשי המלחמה כי כבר נתיאש **והעם ראו שהשק על בשרו**, שזה מורה תכלית היאוש, ועד עתה היה מצפה לרחמי ה' ולכן לבש שק לתשובה ותפלה, ועתה שכבר הגיעו לתכלית האבדון אבדה תקוה מלבו ורצה להרוג את הנביא על שלא התפלל להשיב חימה:

פסוק לב

השאלות: לפירוש המפרשים שהמלך שלח איש, היה לו לומר ובטרם יבא המלאך וכן היה לו לומר הוא אמר בלא וי"ו:

ואלישע יושב בביתו והזקנים יושבים לפניו שבעת ההיא לא היה בבית מדרשו עם בני הנביאים רק ישב בביתו על הסנהדרין, והיו שופטים את העם, **וישלח איש**, פי' שכאשר ראה זה ברוח קדשו שלח את כל איש מלפניו שלא ישארו שם רק הזקנים, כי לא רצה שיתפרסם הענין הזה בין ההמון, **והוא אמר אל הזקנים** וכו' רצה לומר כי לא היה ביד המלך להמית איש בלא עון דרך רוצח רק על ידי משפט, כמו שנראה בענין נבות שהוצרך לדון אותו על ידי זקני העיר לכן אמר אל הזקנים שימחו בידו כי יש זה בכחם כיון **שבא להסיר ראשו דרך רצח**, ולבל ייראו שיגבר מלאך המלך בחיל וכח אמר שלא יחושו, **כי** שומע קול **רגלי אדוניו אחריו**:

פסוק לג

ויאמר זאת אמר המלך **הנה זאת הרעה מאת ה'** רצה לומר כי בסדר הקללות שבתוכחה הוא הסדר האחרון וסוף הקללות, וכיון שזאת הרעה מאת ה', והוא אחרית הזעם, **מה אוחיל לה' עוד** ועד מתי נדום ונקוה לה':

פרק ז

פסוק א

סאה סולת בשקל, מבואר שגזרת הרעב לא נתבטל אז, ותניא בב"ב (דף צ"א) אין יוצאין מארץ ישראל לחוץ לארץ אלא אם כן יעמדו סאתים בסלע אר"ש אימתי בזמן שאינו מוצא ליקח אבל בזמן שמוצא ליקח אפילו עמדה סאה בסלע לא יצא והרמב"ם פסק כת"ק, והיה ראוי שיהיה סאתים בשקל שזה גם כן עת רעב כי בשעת הזול הם ד' סאין בסלע כמ"ש בכתובות (דף ס"ד), אמנם אלישע תקן זה בשני דברים, א. שיהיו **סאתים שעורים בשקל**, ויכולים לאכול שעורים, ב. שיהיה **בשער שומרון** ומוצא ליקח, ובזה יש סברא שאפי' סאה בסלע לא יצא:

פסוק ג

השאלות: היה לו לומר אנשים מצורעים היו פתח השער:

וארבעה אנשים פי' חכמינו זכרונם לברכה שהיה גחזי וג' בניו, כי מצורעים אחרים רפא אלישע, כ"ש מנעמן, וכמו שנראה מדברי הנערה שאמרה לאשת נעמן שאלישע ירפאהו ובודאי אמרה זאת מפני שהיה דרכו לרפאות, ומבואר שהיה זה גחזי ובניו שלא יכול לרפאותם, ועל זה אמר **היו מצורעים** שהם נשארו מצורעים ולא נרפאו, וכיון שנלקו בשומרון שלחו אותם חוץ לחומה כדין המצורע משתלח מעיירות המוקפות חומה כמ"ש בפ"ק דכלים:

פסוק ד
אם אמרנו רצה לומר כיון שבכאן ודאי נמות בין אם נבוא העיר בין כשנשאר כאן, אבל כשנפול אל מחנה ארם יש ספק ואם כן דבר זה קרוב לריוח ורחוק מהפסד שאם יחיונו נרויח שנחיה ואם ימיתנו לא נפסיד מאומה שבל"ז ומתנו ועל זה אמר ג"פ ומתנו:

פסוק ה
השאלות: למה אמר שתי פעמים ויבואו עד קצה המחנה כאן ובפסוק ח':
ויקמו בנשף, הנה שיתקיים דבר הנביא שצמצם הזמן ואמר **כעת מחר** היה צריך שהמצורעים יתיעצו ע"ז בלילה ההוא דוקא, ושילכו בתחלת הלילה לשם, ושלא יחכו עד אור הבקר רק שיודיעו תיכף לבית המלך, שאם היו מודיעים בבקר והיו שולחים תחלה לראות, היה הזמן עובר מ"ש הנביא כעת מחר, ומ"ש **ויבאו עד קצה מחנה ארם**, כי דרך המחנה שמעמידים שומרים קצת רחוק מן המחנה לראות כל הנעשה, וע"ז כיון כאן, ולא מצאו שם איש מה שאין כן מ"ש שנית (בפסוק ח') **ויבאו עד קצה המחנה** היינו במחנה ממש:

פסוק ו
וה', והיה מן הנס **שה' השמיע לאזנם קול חיל**, ושנית שנתבהלו ושעלה בלבם שהוא חיל מלכי מצרים ומלכי חתים שהיו מתיראים מהם ולא עצרו כח לעמוד נגדם:

פסוק ז
השאלות: למה עזבו סוסיהם ונסו ברגליהם:
ויקומו, וכן היה מן הנס שנסו תיכף ולא לקחו אף סוסיהם שעל ידי כן יקל להם הניסה כי חשבו שהאויב כבר אצלם, ולכן נסו ברגלם בחשבם שעל ידי כן יתעסקו האויבים לשלול את המחנה האהלים והסוסים ולא יפנו לרדוף אחריהם באשר עזבו את כל השלל:

פסוק ט
השאלות: מ"ש היום הזה מיותר, ומ"ש וחכינו עד אור הבקר הלא יכולים להתעכב עד חצות לילה שימלאו בתיהם שלל ואז ילכו ויגידו (טז-כ) למה כפל ויהי סאה סולת וכו' כדבר ה' וירמסוהו העם כאשר דבר איש האלהים, ולמה כפל כדבר איש האלהים אשר דבר ברדת המלך אליו, ולמה חזר שנית ויהי כדבר איש האלהים וכו' ויען השליש וכו' ויהי לו כך וכו' כל אלה הם דברים כפולים ומיותרים:
לא כן אנחנו עושים אמרו שלא כן ונכון מעשיהם שלא להחיות העטופים ברעב, ועל זה אמר **היום הזה**, באשר כבר חטאו בכיוצא בזה בעבור חמוד ממון שלקחו מנעמן, ולמה נוסיף חטא על פשע ומ"ש **וחכינו עד אור הבקר**, כי אם לא יגידו עתה יצטרכו

להמתין עד הבקר, שאם יגידו בחצות הלילה ידעו כי גנבו וכחשו ושמו בכליהם כי אין דרך ליפול אל מחנה האויב באמצע הלילה ויבינו שהלכו אל המחנה בתחלת הלילה, וישאלו אותם מדוע אחרו עד עתה ולא הגידו תיכף ויבינו כי נשאו משם שלל, ולפי זה יצטרכו לחכות עד אור הבקר שלא יהיה עליהם חשד, **וימצאו עון** שבתוך כך יש פקוח נפשות העטופים ברעב:

פסוק יא

ויקרא השערים שהם אמרו אל שוער העיר רצה לומר הראש והממונה, והוא **קרא** וקבץ את כל **השוערים ויגידו בית המלך**:

פסוק יב

ויאמר אל עבדיו ספר רשעת המלך, שהגם שכבר אמר לו הנביא והבטיחו שתהיה תשועה מחר והיה לו להאמין שנעשה איזה דבר שינוסו ארם, לא פנה לבו אל דבר הנביא, ותלה שזה ערמה מארם:

פסוק יג

ויקחו נא חמשה, רצה לומר ואין לחוש אל מה שיסתכנו בלכתם, כי הגם **שהנם ככל המון ישראל אשר נשארו**, **הנם** גם כן **ככל המון ישראל אשר תמו** כי סופם למות ברעב:

פסוק יד

ויקחו בכ"ז לא שלחו רק שנים, שלא לסכן חמשה אנשים אחרי כי די בשני מרגלים:

פסוק טז

(טז-כ) **ויצא העם ויבוזו** ובזה נתקיים כל דבר הנביא, א. ששם במקום המחנה נעשה תיכף **סאה סולת בשקל** וכו' **כדבר ה'**, ב. שגם מה שדבר הנביא מדעת עצמו להשליש נתקיים שרמסוהו העם, וזה לא דבר בשם ה', רק שנעשה **כדבר איש האלהים שדבר מעצמו בעת רדת המלך אליו**, והנה מה שהפקיד המלך את השליש היה לעצור בעד העם שלא יבוזו איש לו כי השלל מגיע לאוצר המלך, ומנהו בשער לעכב ואם היה נשאר בשער לא היה מתקיים דבר ה' שיהיה סאה סולת בשקל כי היה בדעת השליש להוסיף על המקח ולבטל דברי הנביא, וזה שכתוב שעל ידי **שרמסוהו בשער וימות** על ידי כן **ויהי כדבר איש האלהים אל המלך לאמר סאתים שעורים בשקל** וכו' **בשער שומרון** שהגם שכבר אמר ויהי סאה סולת בשקל כדבר ה' זה לא היה בשער שומרון רק במקום מחנה ארם שהוא חוץ לעיר, אבל בעיר שמגיע מכס להמלך מן התבואה המובאה לעיר היה השער מתיקר, ואגב בר גודל חטאו של השליש, א. שהנביא דבר זה אל המלך ולא היה לו להשליש להשיב, בפרט שהחוטא נדון לפי הזמן והענין, ובזמן ובענין זה שבא

המלך אל הנביא להרגו, והנביא נבא זה, לא היה לו למרות פיו, שכפי דבריו היה מסכים שיהרג הנביא ולא יקבל הבטחתו, וזה שכתוב **אשר דבר ברדת המלך** וכו', ב. שהנביא לא הבטיח דבר חוץ לטבע כי הוא אמר **סאתים שעורים בשקל וסאה סולת בשקל** רצה לומר הלא המקח הוא בכל ארץ ישראל סאתים שעורים בשקל, כי כן היה המקח בשנות רעבון אלה רק בשומרון לא יכלו לקנות כן מפני המצור, והבטיח שמקח זה יהיה **כעת מחר בשער שומרון**, וע"ז השיב השליש ויען **והנה ה' עושה ארובות בשמים** וזה לא מענין דברי הנביא, שאם היה הנביא מבטיח שיהיה המקח פחות ממה שהוא במדינה, לזה היה צריך שיעשה ה' ארובות בשמים רצה לומר שיתן גשם שבזה יופסק הרעב ויזול השער, אבל כיון שאמר שהשער יהיה כמו שהוא בכ"מ, על זה אין צריך רק שיסתלק האויב משם, וזה דבר קל, ג. שהכחיש ביכולת ה' שאמר **והנה ה' יעשה ארובות** וכי יד ה' תקצר? ד. שהכחיש דברי נביא שאמר **היהיה כדבר הזה**, ונתחייב מיתה כדין, והיה ענשו מדה כנגד מדה וזה שאמר **ויהי לו כן**:

פרק ח

פסוק א

(א-ו) **השאלות**: למה יספר המעשה הזה שהוא ענין פרטי ואין שם לא נס ולא ענין כללי: **ואלישע דבר** זה היה מקודם מעת שהתחילו שני הרעב, ולכן הקדים השם אל הפעל, **אל האשה אשר החיה את בנה** י"ל בדרך הדרוש כי היה בכח אלישע לבטל גזרת הרעב, רק על ידי שהחיה את בנה ולקח מפתח של תחיה לא היה יכול ליקח מפתח של פרנסה כמש"פ חכמינו זכרונם לברכה שמטעם זה בעת שהוצרך אליהו להחיות בן הצרפית הוצרך להחזיר מפתח של גשמים, **כי קרא ה' לרעב** רצה לומר כבר יצאה הגזרה מאת ה', וגם כבר התחילה כי **בא אל הארץ** וימשך **שבע שנים**:

פסוק ב

ותקם האשה ותעש כדבר איש האלהים כי בעצמה לא היתה יוצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ בל תענש כמו שנענש אלימלך, בפרט שגם היא היתה אשה חשובה, רק אחר שהיה ע"פ נביא עשתה כן:

פסוק ד

והמלך, יספר איך עמד לה זכות אלישע, והזמין ה' שבאותו עת שבאה לפני המלך דרש המלך מגחזי שיספר לו כל הגדולות שעשה אלישע היינו הנפלאות שלא ידע מהם המלך, על זה אמר **את כל**:

פסוק ה
ויהי ובעת שספר לו מן המת שהחיה, באה האשה, וגחזי החזיק אמתת דבריו במה שאמר **זאת האשה וזה בנה** :

פסוק ו
וישאל והמלך שאל אותה וכוונו דבריהם, שמזה ידע אמתת הספור, **ויתן לה המלך סריס אחד** הנה כפי הדין הי"ל לשאול תחלה את המחזיק פן יטעון שקנה השדה כיון שאכל שני חזקה, וכן היה צריך שהיא תביא ראיה שהיה השדה שלה, אולם כיון שגחזי נמצא שם העיד שכדבריה כן היא שהשדה והבית שלה כי הכיר עניניה, וי"ל שהיה אז שעת חירום בין פלשתים לארץ ישראל, כי בשנה הי"ב ליהורם שזה היה סוף ז' שני רעב פרצו פלשתים ביהודה (כמ"ש בד"ה ב' כ"א), ומסתמא היה להם מלחמה מקודם שלכן הרגו כל בית המלך כנזכר שם והיתה המלחמה ד' שנים מקודם, בענין שבסוף שלש שנים הראשונים שהיתה בארץ פלשתים היה שעת חירום ואין מועיל חזקה (כמ"ש בחושן משפט סי' קמ"ג), לכן צוה להשיב לה כל אשר לה הבית והשדה ואת התבואות, לא שכר הדירה:

פסוק ז
ויבא אלישע דמשק, פי' שבא בעבורה של עיר, לא לדמשק ממש, שכן משמע מלשון **בא איש האלהים עד הנה**, ומלשון **לך לקראת איש האלהים**, שמשמע שעדיין לא היה בעיר, וכמו ויהי בהיות יהושע ביריחו, שפי' שהיה בעבורה של עיר, וע"כ אמרו חכמינו זכרונם לברכה שבא להחזיר את גחזי בתשובה, שמסתברא שגחזי בשהיה מצורע ישב חוץ לעיר ולשם בא אלישע, שאחר שנדחה מאלישע יצא לחוץ לארץ, ואפשר בא לבקש שכר מנעמן שצרעתו נדבקה בו:

פסוק י
השאלות: אם הראהו ה' שימות איך צוה שיאמר לו שיחיה:
והראני ה' פי' שמן החולי הזה יחיה, ובכ"ז ימות מסבה אחרת שכן היה שחזאל המית אותו על ידי המכבר:

פסוק יא
ויעמד תרגם יונתן ואסחר ית אפוהי ואוריך עד סגי:

פסוק טו
ויקח זה עשה חזאל כדי להמיתו על ידי שנצטנן והוא א"ל שרפואה הוא עושה, וזה הבין מדברי הנביא שהוא ימיתהו:

פסוק טז

ובשנת חמש, לדעת חכמינו זכרונם לברכה בסדר עולם נחשבו החמש שנים אלה ליהושפט, וממלחמת רמות גלעד שאז היה ראוי שיהרג כיון שהלך לעזור לרשע וכשצעק אל ה' הוסיף לו ז' שנים, ולבסוף חמש שנים מאותו שעה, שהיה חמש שנים ליהושפט מלך יהודה המליכו את יהורם בן יהושפט על יהודה ומלך ב' שנים בחיי אביו, ומ"ש למעלה (י"ז) וימלך יורם בשנת שתים ליורם בן יהושפט, לפי שיהושפט נתן הממלכה ליורם בשובו מרמות גלעד כמ"ש בד"ה, ומנו מאותו שעה גם ליורם, אבל לא המליכו מלכות שלמה כי אם ב' שנה קודם מותו, ולפי זה צ"ל שעקר החשבון ליהושפט לא ליורם דהא אחזיה מלך באמצע שתי שנים, והרד"ק פי' שחסר מלת מת, והרלב"ג פירש שמפני החיתון שהיה ליהושפט עם אחאב היה יהושפט מולך ומנהיג מלכות ישראל (אחרי שמת אחאב) עם מלך ישראל, כי היו חולקים לו כבוד מפני שהיה זקן ושהתחתן עם אביהם, ופירש **בשנת חמש ליורם ויהושפט** כי שניהם הנהיגו את המלכות משמלך יהורם בן אחאב, וכן משמע בד"ה שיהושפט הנהיג את ישראל כמ"ש (בד"ה ב' יט) וישב ויצא בעם מבאר שבע עד הר אפרים וישיבם אל ה' אלהי אבותיהם, וזה היה במלכות אפרים, ונאמר ביהורם בן אחאב ויעש הרע רק לא כאביו וכאמו ויסר את מצבת הבעל אשר עשה אביו שזה גרם שותפות יהושפט:

פסוק יט

ולא אבה ה' להשחית הנה בברית אשר כרת ה' לדוד הבטיחו שאם יעזבו בניו את תורת ה' יענשם ולא יסיר מהם המלוכה, כמ"ש (ש"ב ז') אשר בהעוותו והוכחתיו וכו' וחסדי לא יסיר וכו', ובתהלות (פ"ט) אם יעזבו בניו תורתי וכו' ופקדתי בשבט וכו' וחסדי לא אפיר וכו', אולם על בני הבנים שמרדו יש תנאי שיסיר המלוכה מהם, כמ"ש תהלות (קל"ב) אם ישמרו בניך בריתי וכו' גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך, ולכן תמצא במלכות יהודה שבני מלכים הרשעים אם אחזו מעשה אבותיהם בידיהם לא נתקיימו, כמו אבים בן רחבעם, ויהואחז בן יהורם, אבל יורם עצמו לא הסירו ממלוך, שעל זה אמר **שלא אבה ה' להשחית את יהודה למען דוד שהבטיחו לתת לו ניר בבניו כל הימים** רצה לומר שהבנים יתקיימו כל הימים ואף שיחטאו, שרק בניהם אם יחטאו יסירם תיכף ממלכות, אבל הם יוסרו בשבט אנשים, כמו שיסר את רחבעם על ידי שישק, וכן מרדו אדום ביהורם שמימי דוד לא היה להם מלך והיו נכנעים תחת ידו ועתה מרדו בו:

פסוק כא

ויעבר, וכבר הגיע יורם לתכלית החולשה שירא להלחם עמהם ביום רק **קם לילה**, ומבואר בד"ה שעבר עם שריו וכל הרכב עמו, ובכ"ז ירא להלחם ביום, והגם שקם לילה לא **הכה** רק **את אדום הסובב אליו** רצה לומר אשר היה סביב לירושלים **ואת שרי הרכב**, ולא גמר המלחמה, **וינס העם** רצה לומר עם ישראל **איש לאהליו** ויראו להלחם:

פסוק כב

ועל ידי כן **ויפשע אדום** לגמרי, וכן לבנה שהיתה ממלכות יהודה פשעו בו:

פסוק כג

ויתר דברי יורם, כתוב בד"ה שהרג כל אחיו בני המלך ושהדיח את יושבי יהודה וה' העיר עליו רוח הפלשתים והערבים, וכבשו את יהודה וישבו כל נשיו ובניו ולא נשאר רק יהואחז קטן בניו, והוא מת בחלאים רעים:

פסוק כד

ויקבר עם אבותיו, בד"ה נזכר שלא נקבר בקברות המלכים:

פסוק כו

בן עשרים ושתים שנה, ובד"ה כתוב בן ארבעים ושתים? ומלבד שסותר לכאן אי אפשר זה כלל דהא כל ימי יורם אביו היו ארבעים שנה, ואיך היה בנו בן מ"ב במותו ? ופי' הרד"ק שיורם חי יותר מארבעים שנה ולא מנה מימי מלכותו אלא שמונה שנה שמלך בחזקתו אבל מעת שנפל לידי הערבאים וחלה לא מנה, ומאז מלך בנו והיה בן עשרים ושתים כמ"ש כאן, וזה נמשך עשרים שנה שחי יורם בחליו, וכשמת היה אחזיה בן ארבעים ושתים, כמ"ש בד"ה, וימי מלכות אחזיה אחרי מות אביו היה רק שנה אחת. ואני מתפלא מאד, הא אחזיה מת ביחד עם יורם בן אחאב ויורם בן אחאב לא מלך רק י"ב שנה, ואיך יתכן שהיו עוד עשרים שנה באמצע? וחכמינו זכרונם לברכה פי' בסדר עולם, שרצה לומר שהיה בן ארבעים ושתים מהתחלת מלכות עמרי ורצה לומר שנגזר על מלכות עמרי שלא ימשך רק מ"ב שנה, ואחר כך ימח מארץ זכרו וזכר בניו, ואחזיה שהיה גם כן נכד לעמרי מצד אמו מלך בשנה ההיא וע"כ נהרג ביחד עם בית אחאב לקיים מ"ש והכרתי לאחאב משתין בקיר, ועל זה אמר ושם אמו עתליה בת עמרי וילך בדרך בית אחאב, רצה לומר שהיה נצר משרשו וגם הלך בדרכו, ולכן עמו נפל שדוד ולמעלה אמר שיהורם נשא בת אחאב וקראה בת עמרי שבני בנים כבנים, **וילך את יורם** זה היה נסבה מה' למען יאבד עם בית אחאב כמ"ש בד"ה:

פרק ט

פסוק א

ואלישע, הנה ה' אמר לאליהו לך ומשחת את חזאל למלך על ארם ואת יהוא למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך, ואת אלישע משח לפני הסתלקותו, ויען שהגזרה שנגזרה על אחאב האריך ה' אפו להביאה בימי בנו, ציוה אל אלישע שיעשה זה כנ"ל (י"ט ט"ו), על זה אמר ויהי נא פי שנים ברוחך אלי, שימסר שני הדברים האלה אליו, שהגם שהוא פורעניות רצה לנקום נקמת דמי הנביאים ועבדי ה', ואחר שספר בסימן הקודם שמשח את חזאל על ארם, ספר ששלח אחד מבני הנביאים והוא יונה בן אמתי לקבלת חכמינו זכרונם לברכה, למשוח את יהוא, וגם כי היה הזמן הזה נכון לזה באשר כל ישראל היו שומרים ברמות גלעד והמלך חולה ביזרעאל באין עוזר וסומך לא מן העם ולא מעצמו כי חולה הוא, ואם יתועדו השרים עם יהוא בקשר המרד בנקל יקימו מזימות לבבם, ולכן צוה שיחגור מתניו לרוץ מהרה:

פסוק ב

ובאת שמה רצה לומר אם תלך במרוצה תמצא שם יהוא בן נמשי עם שאר השרים, גם יל"פ שיען שהנביא לא הכיר את יהוא צוהו שבבואו יראה את יהוא בעיר, כדי שיכירו, ואחר כך יבא בעת שישב בין אחיו ויקים אותו מתוכם, ואז תביא אותו חדר בחדר בל יודע להעם שעל ידי כן יודע למלך, וצוה שימשחהו בשמן אפרסמון (מעין המשיחה בשמן המשחה שלא נתיחדה רק למלכי בית דוד) והיה זה לקיימו ולפרסמו למלך מפני המחלוקת, וצוה שינוס תיכף ולא ימתין שם:

פסוק ד

השאלות: למה כפל הנער הנביא:

וילך הנער הנער הנביא רצה לומר כי אלישע לא אמר לו רק שיאמר משחתיך למלך על ישראל והוא הוסיף דברים, מצד שהיה נביא בעצמו וידע מנבואת אליהו וגם השיג יתר הדברים בנבואה וזה שכתוב שהלך מצד שהוא הנער הנביא שהוא נביא בעצמו:

פסוק ה

אל מי מכלנו רצה לומר כי מ"ש **דבר לי אליך** י"ל שלא היה מקפיד על יהוא ביחוד רק רצה לדבר אל אחד מהם יהיה מי שיהיה ושפגש במקרה אל יהוא, והשיב **אליך השר** דוקא אליך ביחוד:

פסוק ו
השאלות: למה הוסיף שם אלהי ישראל ומלות על עם ה' שלא אמר אלישע? וכן יתר הדברים שדבר מעצמו:
כה אמר ה' אלהי ישראל, הוסיף שם אלהי ישראל שלא א"ל אלישע וכן הוסיף על **עם ה'** רצה לומר שתמשח על עם ה' יראי ה' ושומרי מצותיו, והמושח אותך הוא אלהי ישראל שנקרא כן בשעה שהם צדיקים ומקיימים תורתו, רצה לומר שתפר עבודת הבעל ותעבדו את ה' עם עמו ויראיו:

פסוק ז
והכית ובזה צוה לו, א. שיכה בית אחאב שהם עובדי הבעל ושינקום מאיזבל דמי עבדי ה':

פסוק ח
ונגד מ"ש והכית את בית אחאב מפרש בפרט **שיאבד כל בית אחאב**, ב. **והכרתי** רצה לומר שישמיד את בניו ומיודעיו:

פסוק ט
ג. **ונתתי** שלא יקום ממנו יורש עצר כמו שנשמד בית ירבעם ובעשא:

פסוק יב
השאלות: מהו כזאת וכזאת? מה הוסיף בדבריו:
כזאת וכזאת רצה לומר שחוץ מזה ספר מה שצוה להכות כל בית אחאב, ועל זה אמר כזאת וכזאת, ועקר מה שא"ל שמשחו למלך אל ישראל:

פסוק יג
וימהרו והנה היה מהשגחת ה' שכולם שמעו לדבר הנביא והמליכו אותו, הגם שקראו אותו תחלה בשם משוגע היה הערת אלהים בלבם להסכים על הדבר:

פסוק יד
(יד-טו) **השאלות**: למה ספר שנית שיורם מתרפא ביזרעאל שכבר אמר זה בס"ס הקודם? ואמר שלשית בפט"ז כי יורם שוכב שמה, שכ"ז דברי מותר? וכן מ"ש שאחזיה ירד לראות את יורם כבר אמר בס"ס הקודם: (יד-טו) **ויתקשר**, רצה לומר והזמן היה מוכשר מאד לזה כי כל ישראל היו מקובצים **ברמות גלעד מפני חזאל** וטרודים במלחמה, **והמלך** היה חולה ולא היה נמצא בין החיל רק **מתרפא ביזרעאל** נפרד מכל בני חילו, ולכן בקש יהוא שלא יצא פליט מן העיר שאם יודע להמלך יברח משם ובתוך כך ישיג עזרה מבני חילו, ובהיות יהוא בטוח שלא יודע להמלך ושישיגהו ביזרעאל:

פסוק טז
(טז-כא) **השאלות**: למה בראשון אמר וילך לקראתו ובשני אמר ויבא אליהם? בראשון אמר בא עד הם ובשני אמר בא עד אליהם:
רכב לשם ומפרש כי ידע ששם ימצא את יורם וגם את אחזיה ושם יהרגם בקל בהיותם נפרדים מן העם:

פסוק יט
ויבא אליהם הראשון **הלך לקראתם** מרחוק ירא מגשת, והשני שידע שאין סכנה לו כי לא עשו רע להראשון **בא אליהם**, ולכן בראשון אמר **בא עד הם** ובשני אמר **בא עד אליהם**:

פסוק כא
ויצא יהורם וכו' **ויצאו לקראת יהוא** רצה לומר שיצאו כדי שלא יהיו בעיר כי כבר נפל ספק בלבם והתיראו מלהיות בעיר, ולכן כתיב **ויצאו ויצאו** שבצד אחד יצאו לקראת יהוא לראות מרחוק מה ענינו, ומצד אחר יצאו שלא יהיו בעיר ושאם יראו שהוא קשר יברחו משם על סוס ורכב:

פסוק כב
ויהי כראות רצה לומר תיכף כשראהו מרחוק, כי נשמר מלהתקרב אליו כנזכר וכפי המבואר יורם התקרב יותר עד שיעור שראה את יהוא ושמע קולו מרחוק, ואחזיה עמד רחוק מיהורם וכשהפך יורם צעק אל אחזיה שינוס כי יש מרמה וקשר:

פסוק כד
ויהוא קדם והכריעו בקשתו, וזה היה רחוק ממקום יהוא שהיה בחלקת נבות:

פסוק כה
השאלות: למה אמר ב"פ שא השליכהו בחלקה:
שא השלכהו כי מקום שהומת שם היה רחוק מחלקת נבות, וצוה שהשליש ישאהו וישליכהו שם, ובאר לו כי עליו הוטל זה, **כי הם שניהם רכבו צמדים אחר אחאב בעת שנבא עליו אליהו את המשא הזה**, והיה זה בהשגחה שהם שניהם שהם עדים על הנבואה הזאת ימלאו דבר ה' וידם תבצענה, ולכן אני הייתי ההורג אותו, ועליך מוטל לישא את פגרו אל החלקה הזאת באופן שהחץ שירה עליו הלך מחלקת נביא ששם עמד יהוא, ובדקר יביא פגרו שנפל מרחוק אל החלקה הזאת להיות מאכל לכלבים שמה:

פסוק כו

אם לא זה היה המשא, מלת **אם לא** הוא לשון שבועה (כמו, אם לא בתים רבים לשמה יהיו), שהיה גז"ד בשבועה שתתקיים בהכרח, וה' נשבע לשלם לו בחלקה הזאת, במקום הרשע שמה המשפט ולכן **שא השליכהו בחלקה כדבר ה'**:

פסוק כז

השאלות: וימת שם זה סותר להנאמר בדברי הימים שמת בשומרון:

וינס מגדו וימת שם ובדברי הימים אומר שלכדוהו והוא מתחבא בשומרון ויביאהו אל יהוא וימיתהו, ומבואר בדברי הימים שמת אחר שמתו אחי אחזיה שזה היה בעת שבא יהוא לשומרון, וי"ל שהיה מתחבא בשומרון ואחר שבא יהוא לשומרון יצא לברוח למגידו וילכדהו במגידו ויביאהו אל יהוא וימיתהו, ושני המעשים אמת והשלים עזרא מה שקצר בספר מלכים:

פסוק כט

השאלות: סותר להנאמר למעלה (ח' כ"ה) בשנת שתים עשרה:

ובשנת אחת עשרה ולמעלה (ח' כ"ה) אמר בשנת שתים עשרה, כי יורם אביו חלה שנה אחת והמלך בחיי אביו וזה בשנת י"א ליורם, ואחר מות אביו המלך שנית וזה בשנת י"ב ליורם, וספר זה פה להודיע שמלכותו לא היה ברצון כולם כמ"ש בדברי הימים וימליכו יושבי ירושלים את אחזיה כי שאר בני יהודה לא היה דעתם נוחה ממנו, רק שהמלך בחיי אביו ובחרו אותו ברצון אביו, וע"כ לא באו חילו (שעמדו ברמות גלעד) לריב ריב מלכם ולהצילו:

פסוק ל

ותשם בפוך היא חשבה שתמצא חן בין שרי החיל, ושימצא מי מהם שיחזיק בידה נגד העבד המורד באדוניו, ולכן אמרה **זמרי הרג אדוניו** להזכיר כי זמרי נהרג ולא אבו ישראל להמליך את המורד והורג אדוניו:

פסוק לה

ולא מצאו בה כי אם הגלגולת הנה היעוד היה שיאכלו אותה הכלבים בחלק יזרעאל, דהיינו בחלקת השדה ששם הומת נבות, והיא הומתה בעיר רחוק מן החלקה, והכלבים לקחו את גויתה ונשאוה לחלקת נבות ושם אכלוה, ולא מצאו במקום שהומתה רק הגלגולת וכפות ידים ורגלים, והשיעור שמטמא באהל הוא רוב בנינו או רוב מנינו (כמ"ש בפ"ב דאהלות) ורוב בנין דהיינו השדרה והשוקים והירכים נלקח משם, רוב מנין

העצמות שהם כפות הידים והרגלים והגלגולת שהם קכ"ח עצמות נשארו ונקברו, ועל זה אמר:

פסוק לו

דבר ה' הוא שמה שלקחוה הכלבים לחלקת נבות מפני **שה' דבר בחלק יזרעאל יאכלו הכלבים**:

פסוק לז

והיתה רצה לומר ומה שלקחו את הגוף והשאירו הגלגולת וכפות הידים, מפני שאמר **שתהיה נבלת איזבל כדומן** שמשליכים אותו **אל פני השדה**, וכן גררוה לשדה נבות, **אשר לא יאמרו זאת איזבל** ולכן נכרת הראש ופרצוף פנים בל יוכר כלל שהיא איזבל:

פרק י

פסוק א

אל שרי יזרעאל וכו' **אחאב לאמר** שיעור הכתוב **אחאב לאמר אל שרי יזרעאל** כתב אגרת בשם אחאב שאחאב אומר ופוקד אל שרי יזרעאל (שברחו אז מיזרעאל לשומרון) **ואל הזקנים והאומנים**, שילחמו בעד ביתו, ולכן לא אמר אומני אחאב בסמיכות להורות גם הכוונה **אחאב לאמר** שאחאב אומר ופוקד להם אלה הדברים, **ועתה** כאילו אומר אם הייתם עצלים עד עתה ולא הגנתם על אדוניכם על כל פנים **עתה כבא הספר אליכם** להעיר אזניכם, תצאו ידי חובתכם, **ואתכם הרכב** וכו' הוא מאמר בעל שתי פנים, בצד אחד יאמר שאתכם רכב וכלי מלחמה, ובצד אחד יאמר שאין מי מן העם אתכם רק הסוסים והרכב והנשק באין רוכבים ולוחמים, והיה המכתב בשם אחאב למען ידעו כי לא יהוא פוקד דבר הזה ובכ"ז באו הדברים סתומים שנראה גם כן שהם בשם יהוא, בדרך המליצה וההתול:

פסוק ה

עבדיך אנחנו וכו' ונגד עבדיך אנחנו אמרו, **לא נמליך איש** ונגד **כל אשר תאמר אלינו נעשה** אמרו **הטוב בעיניך עשה** כיון שאנחנו מוכנים למלא דבריך:

פסוק ט

צדיקים אתם רצה לומר כי כפי הדין אם אומר תנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרוג את כולכם יהרגו כולם ואל ימסרו וכו' אלא אם כן חייב מיתה כשבע בן בכרי (כמ"ש הרמב"ם פ"ה מה' יסודי התורה), ואם כן **מי הכה את אלה**, ואתם צדיקים אתם, ושארית ישראל לא יעשו עולה, ואם כן:

פסוק י
דעו אפוא שהם חייבים מיתה על פי דבר ה', **וה' עשה** לא אני ולא אתם:

פסוק יב
(יב-יד) **הוא בית עקד** שעורו כשהיה הוא בבית עקד הרועים רצה לומר במקום שמתאספים שם הרועים מצא יהוא שם את אחי אחזיה שהיו שם בבית הזה, והם לא ידעו מכל הנעשה, **וישחטם שם**, באופן שגם מבית יורם שהיה חתן אחאב לא נשאר מאומה, ובדברי הימים מפרש שהיו בני אחי אחזיהו כי אחי אחזיהו נהרגו בגדוד הערבים כמש"ש:

פסוק יח
אחאב עבד א"ל בערמה שאחאב נענש מפני שלא עבד את הבעל הרבה רק מעט ולכן **יהוא יעבדנו הרבה** ולכן צוה שיתקבצו נביאי הבעל וכהניו:

פסוק כ
ויאמר צוה להם שיקדשו עצרה לבעל היינו שיקבעו יום מועד בשבילו ויהיה היום ההוא מקודש ואסור במלאכה וכן עשו **ויקראו** יום חג ועצרה לבעל:

פסוק כא
וישלח עפ"ז שלח לקבץ עובדי הבעל מכל ישראל לבא ליום החג:

פסוק כב
ויאמר רצה לברר מי החייב מיתה, כי חשש פן יתערבו עמהם הבאים רק לראות, ולכן צוה שילבשו לבוש המיוחד לעבודתם וכ"א מעובדי הבעל היה לו לבוש מיוחד שמור באוצר שמה, ועפ"ז ידע שבאו בכוון, ולז"א ויוצא להם המלבוש היינו כל המלבוש שנמצא במלתחה, וגם היה זה תחבולה שלא יוכלו לברוח כי ניכרו על ידי מלבושיהם:

פסוק כד
(כד-כה) **ויבאו לעשות זבחים ועולות**, ובזה נתחייבו מיתה על הזביחה והעבודה, ואז צוה להכותן כדין, ושם שומרים מבחוץ שמונים איש להכות הפלטים, **ויאמר לרצים ולשלשים** צוה שיכום בתוך בית הבעל, **ויכום וישליכו** הפגרים לחוץ, ומשם הלכו אל עיר בית הבעל:

פסוק כו
ויוציאו וישרפו מצבות בית הבעל שהיו של עץ והיו סביב בית הבעל:

ויתצו מצבה אחת גדולה של אבנים שנקראת מצבת הבעל, **רק חטאי ירבעם** מצד שבזה **החטיא את ישראל** כו' ונעשה להם כדבר טוב וישר, אבל החטאים הפרטים של ירבעם שלא נמשכו אחריו כל ישראל לא נמשך יהוא אחריו:

פסוק ל

(ל-לא) **ויאמר** ספר שה' הבטיח ליהוא **שישבו לו בני רבעים על כסא ישראל**, ובכ"ז **יהוא לא שמר ללכת בתורת ה' וכו' ולא סר מעל חטאת ירבעם**, רצה לומר שאם לא היה הקב"ה מבטיחו שבניו ימלכו אחריו עד דור רביעי, היה לו תירוץ שירא פן תשוב הממלכה לבית דוד על ידי שיעלו העם ירושלים, כמו שמטעם זה עשה ירבעם את עגלי הזהב, אבל אחר שיהוא לא נתירא שתסוב המלוכה מזרעו כי היה לו הבטחה מה' לכן חרה אף ה' בו, ויען שכבר הבטיח לו המלכות לא יכול לכלות חמתו בו, וע"כ:

פסוק לב

החל ה' לקצות בישראל רצה לומר שהחל להכות היושבים בקצה, מעבר הירדן מזרחה:

פרק יא

פסוק ב

אתו ואת מניקתו, ובדברי הימים כתב **ותתן אתו ואת מניקתו בחדר המטות**, וכפי מה שפרש"י שם שהמיתה אותם על ידי דבר וסם המות, ויואש שהיה יונק חלב רצו לתת סם המות למניקתו כדי שיתקלקל החלב, והחדר ששכבו שם בני המלך החולים על מטות דוי, נקרא חדר המטות, ומשם גנבה אותו ואת מניקתו זה סיפר כאן, ובדברי הימים מספר כי המקום שהסתירה אותו שם בביהמ"ק קראו אותו גם כן חדר המטות ע"ש המאורע וע"ש בין שדי יליז כדרשת חכמינו זכרונם לברכה, וזש"ש ותתן אותו בחדר המטות:

פסוק ד

שרי המאות לכרי ולרצים, יל"פ שרי המאות של הכרי והרצים, **וכרי** הוא מענין כרתי ופלתי שהם הגבורים, ויש לפרש שלקח שרי המאות, וכן לקח הכרי והרצים, ובדברי הימים נזכר אחר כך האדירים והמושלים, **וירא אותם את בן המלך** ובדברי הימים נזכר שהם סבבו ביהודה ויקבצו את הלוים מכל ערי ישראל וראשי האבות לירושלים ושם כרתו ברית עם המלך וכו':

פסוק ה

(ה-ז) **השאלות**: בדברי הימים נאמר שוערי הספים, בית המלך, שער היסוד, והמפרשים רצו להשוות שהשנוים האלה ואמרו ששער הרצים הוא שוערי הספים ושער סור

הוא שער היסוד, והדברים פליאים, וגם מדוע לא הודיע מה עשו יוצאי השבת: (ה-ז) **השלישית מכם** וכו' בדברי הימים כתוב **השלישית מכם באי השבת לכהנים וללוים לשוערי הספים**, **והשלישית בבית המלך והשלישית בשער היסוד**, **וכל העם בחצרות בית ה'**, **ואל יבא בית ה' כי אם הכהנים והמשרתים ללוים** וכו' ונדחקו המפרשים להשוות המקראות ולפי הפשט, פי' הכתוב בכאן **שהשלישית מכם הם יהיו באי השבת והם ישמרו משמרת בית המלך** מבפנים, ועוד שתי שלישים יתחלקו בשמירת הבית מבחוץ, ויהיה **שליש** אחד **בשער סור**, **ושליש** אחד **בשער אחר הרצים**, ועתה מפרש השליש הראשון שהם באי השבת, **ושמרתם את משמרת הבית**, רצה לומר בית המלך, **מסח** שלא יסיחו דעתם רגע **ושתי הידות** השנים (שהם אלה שעמדו בשער סור ובשער אחר הרצים) יהיו כל **יצאי השבת**, **והם ישמרו את משמרת בית ה'** מבחוץ (ויש לפרש ושמרו את משמרת שישמרו את המשמרת, רצה לומר שומרים סביב שומרים) ויהיו גם כן לצורך **המלך**, והנה לא פורש כאן בפרטות איך נחלקו השומרים מבפנים מבאי השבת רק אמר סתם ושומרי משמרת בית המלך, ובדברי הימים פי' עזרא הסופר ששמירת באי השבת נחלק לשלשה, אחד **לשוערי הספים**, ואחד **בבית המלך** ואחד **בשער היסוד**, וכן **וכל העם בחצרות בית** ה' היינו יתר העם שהם שתי הידות יוצאי השבת יהיו בחצרות בית ה' שומרים מבחוץ, כמו שחשב בספר מלכים:

פסוק ח

והקפתם ובדברי הימים אומר **והקיפו הלוים את המלך סביב איש וכליו בידו והבא אל הבית יומת והיו את המלך בבואו ובצאתו**, וכבר בארתי ששם דבר על השומרים מבפנים, וכאן דבר על השומרים בכלל, ופי' את השומרים שמבחוץ, כאן פי' **והקפתם על המלך** היינו השומרים בחוץ ושם אומר **והקיפו את המלך** היינו השומרים בפנים שהקיפו אותו ממש, כאן אמר **שהבא אל השדרות יומת** דהיינו במקום שמתחיל הסדר מבחוץ, ושם אמר שהשומרים הפנימים השגיחו שניה **שהבא אל הבית יומת**, באופן שלא יכנס שום אדם חוץ לגבולו, ולכן אמר כאן **שיהיו עם המלך בצאתו ובבואו** ושם אמר **שיהיו עמו בבואו ובצאתו** ששם מדבר משומרים הפנימים שהם קבלוהו בבואו ולוהו בצאתו וכשיצא לוהו השומרים החיצונים בצאתו וכן בחזרה בבואו ולכן אמר כאן בצאתו ובבואו:

פסוק י
את החנית ואת השלטים אשר למלך דוד ושלמה עשה שלטי זהב כנזכר למעלה (א' י') ויחסם אל דוד כי נעשה מן הזהב שהניח דוד, ובדברי הימים אמר ואת המגנים ולא נזכרו כאן, כי לקחם שישק והיו מגני נחושת תחתיהם הנזכר למעלה (א' י"ד):

פסוק יא
למזבח ולבית רצה לומר קצתם שמרו למזבח שהם השומרים הפנימים מבאי השבת, וקצתם שמרו הבית שהם שומרים החיצונים ממוצאי השבת, ושניהם עמדו מכתף הימנית עד כתף השמאלית, משמרת לפנים ממשמרת (יב) **את הנזר ואת העדות** פרש"י שהוא ספר תורה, ובאמת כפי הדין היה צריך שיכתוב לעצמו ספר תורה אחר שמלך, רק לפי שעה נתנו עליו, ובפרט שיש לחקור אם יוצא אחר כך בספר תורה שצוה לכתוב כשהיה קטן, **וימשחהו** ובדברי הימים כתוב וימשחהו יהוידע ובניו, כי משיחת המלך צריך שיהיה ע"פ נביא וזכריה בן יהוידע היה נביא, וכבר פי' חכמינו זכרונם לברכה בהוריות וכריתות שהגם שמלך בן מלך אין צריך משיחה, כאן משחוהו מפני מחלוקת עתליה (יג) **קול הרצין העם**, פי' קול הרצים וקול העם, ובדברי הימים קול העם הרצים והמהללים את המלך, ויש לפרש כאן גם כן קול הרצים, וקול העם המהללים:

פסוק טו
אל מבית לשדרות אל מקום שהוא בפנים של סדרי המערכה של השומרים החיצונים שהיו סביב הבית, כדי שלא תומת בבית ה':

פסוק יז
בין ה' וכו' רצה לומר כרת ברית שהמלך והעם יעבדו את ה', וזה הברית **בין ה' ובין המלך והעם**, ואחר כך כרת ברית **בין המלך ובין העם שיהיו** נאמנים למלכם, בענין שהברית השני תלוי בראשון, וכן היה אחר כך שכאשר עזב את ה' קשרו עליו קשר והרגוהו:

פסוק יח
ויבאו כל עם הארץ, וכן עשו בפועל שהקדימו תחלה לקיים דברי הברית הראשון במה שבטלו בית הבעל והרגו את כהן הבעל, והכהן שם פקודות על בית ה', ומפרש בדברי הימים שהיו הפקודות שיקרבו התמידים כהלכתם, ולשמור את הבית כמצות הכתוב כמ"ש בריש מסכת תמיד:

פסוק יט
ויקח אחר כך קיימו הברית השניה בין המלך ובין העם, ומ"ש **את הכרי ואת הרצים** פי' בדברי הימים את האדירים ואת המושלים:

פסוק כ

ואת עתליהו המיתו בחרב בית המלך, כבר נזכר שהמיתו אותה וי"ל שתחלה עשו אותה גוסס ואחר כך גמרו מיתתה כדין, וימיתוה בחרב של בית המלך, כדין המתחייב למלך שמיתתו בסייף:

פרק יב

פסוק ג

כל ימיו אשר הורהו רצה לומר כ"ז שהורה יהוידע, כי אחרי מותו חטא, ובדברי הימים פי' כל ימי יהוידע הכהן, ויש הבדל אצלי בין **הוראה** ובין **לימוד** כמ"ש בפי' התוה"מ, ורצה לומר שלא למד היטב רק שהורה, והראה לו, ובמות המורה נטה מן הדרך מה שלא היה כן אם היה לומד להשכיל להטיב בדרך לימוד:

פסוק ה

(ה-ו) **השאלות**: יש שנוים רבים מן הספור הנזכר כאן אל המסופר בדברי הימים כמו שתראה בפנים, וצריך להשוות ספורי עזרא עם ספורי וכתב ספר מלכים: (ה-ו) **ויאמר יהואש**, פה נזכר שצוה לכהנים שיקחו קדשי בני ישראל לעצמם, ובעד זה הוטל עליהם לחזק את בדק הבית, וזכר שצוה להם לקחת שלשה מיני הקדש, א. כסף מחצית השקל, **וזה כסף עובר** על הפקודים, ב. כסף ערכין, ג. כסף נו"נ והקדשים והחרמים, ובדברי הימים נזכר שהיה עם לב יואש לחדש את בית ה' ויקבץ את הכהנים והלוים ויאמר להם צאו לערי יהודה וקבצו מכל ישראל כסף לחזק את בית אלהיכם מדי שנה בשנה ואתם תמהרו לדבר, ולא מהרו הלוים ויקרא המלך ליהוידע הראש ויאמר לו מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלים את משאת משה עבד ה' והקהל לישראל לאהל העדות, כי עתליה המרשעת בניה פרצו את בית האלהים וגם כל קדשי בית ה' עשו לבעלים, נראה שהם שני ספורים, כי יואש רצה לחדש את בית ה', היינו להעמידו ביופיו ובמתכונתו כמו שהיה בעת חדושו, ולזה לא היה מספיק הנו"נ וכסף עובר שזה היה מספיק רק לבדק הבית לא לחדושו, וזה נזכר בדברי הימים, ושלתכלית זה צוה שהלוים יצאו לערי יהודה ויקבצו כסף לתכלית זה, וצוה שימהרו ויעשו זאת, והלוים לא מהרו, והיה עוד ציוי אחר לתקן בבהמ"ק בדק הבית הרגיל שהיה נוהג תמיד, ולזה היה מספיק מותר שירי הלשכה ומעות ההולכים לבדק הבית וזה נזכר במלכים, והמלך צוה שזה יקחו הכהנים מאת מכריהם ותחת זה הוטל עליהם לתקן בדק הבית, וכבר נזכר כי תיכף במלוך יואש שם יהוידע פקודות על בית ה' להעלות עולות ה' ככתוב בתורת

ה', רצה לומר עולת תמיד, וזה היה בא מתרומת הלשכה שהם ממחצית השקל שהיו תורמין ובודאי היו גובין מחצית השקלים תיכף מעת שמלך יואש והוקם פקודת בית ה' על מכונו, ושירי הלשכה היה הולך לבדק הבית, ולא חדש יואש רק שהכהנים יקחו אותו מאת העם והם יחזקו בדק הבית משירי מעות עובר ומן כסף ערכין וכסף נו"נ:

פסוק ז

(ז-ט) **ובשנת עשרים ושלש ליואש**, אז ראה שהכהנים לא חזקו את בית ה', וחשדם שלקחו המעות לעצמם, ובדברי הימים נזכר שעל הציוי שצוה שיסובו ביהודה ויקבצו כסף אמר ליהוידע למה לא דרש על הלוים וכו', ונראה שבזה רצה שיקבצו כסף השקלים של השנים שמלכה עתליה כיון שכסף הזה נלקח לבעלים הרי כאלו לא נתנוהו, וזה שכתוב כי עתליה וכו' וגם כל קדשי בית ה' עשו לבעלים, ולכן נזכר בדברי הימים שנתנו קול ביהודה ובירושלים להביא לה' משאת משה וכו' רצה לומר מחצית השקל של שנים שעברו:

פסוק י

השאלות: פה אמר שנתן הארון אצל המזבח, ובדברי הימים אמר שנתנו בחוץ:

ויקח יהוידע הכהן ארון אחד, ובדברי הימים נזכר שצוה המלך ויעשו ארון אחד ויתנוהו בשער בית ה' חוצה, ולמ"ש למעלה שם נזכר הארון שנעשה לתקלין עתיקין דהיינו לשקלי שנה העברה וזה נעשה בפקודת המלך, שצוה שיביאו שקלי השנים שעברו שנית, וזה נתנו בחוץ, ופה נזכר הארון של תקלין חדתין, וזה ניתן בפנים, ומבואר בפ"ו דשקלים כי י"ג שופרות היו במקדש וכתוב עליהם תקלין חדתין תקלין עתיקין קינים וגוזלים עולות עצים ולבונה וכו', וי"ל שרמז זה במ"ש ארון אחד, מלת ארון בחטף, והרד"ק נדחק ארון של איש אחד, (וי"ל שרמז שכל הי"ג ארונות נקראו בשם ארון אחד שאחד מספרו י"ג, ולקח ארון של אחד רצה לומר מן הי"ג ארונות ששם הכולל שלהם היה שם אחד):

פסוק יא

השאלות: בדברי הימים ספר זה בענין אחר:

ויהי בראותם כי רב הכסף זה היה מתרומת הלשכה, אחר שהספיק לעולות תמידים לקחו המותר לבדק הבית וזה היה על ידי סופר המלך והכהן גדול, ובדברי הימים אמר ויהי בעת יביא את הארון אל פקודת המלך ביד הלוים וכו', זה היה מארון של תקלין עתיקין שהיה כולו לבדק הבית, ועל זה אמר שם כה עשו ליום ביום, כי בזה לא היה זמן קבוע, מה שאין כן לתרומת הלשכה שהיה רק ג' פעמים בשנה, ושם אמר ויתנהו

המלך ויהוידע הכהן אל עושי מלאכת עבודת בית ה', ויהיו שוכרים חוצבים וחרשים לחדש בית ה' וגם לחרשי ברזל ונחשת לחזק בית ה', זה היה מתקלין עתיקין שהיה כסף רב והיה מספיק לחדש בית ה' רצה לומר לבנות מחדש את המקומות שפרצה עתליה, וכאן מדבר מתרומת שירי הלשכה שהיה מיוחד לחזק את בית ה' לא לחדשו, וכסף הזה **צרו ומנו ונתנוהו על ידי עושי המלאכה המופקדים** רצה לומר הממונים על בדק הבית, ומ"ש **ויוציאהו לחרשי העץ ולבונים** היינו האומנים האמרכולין הממונים על מלאכת חרשי עצים ועל מלאכת בונים באבנים:

פסוק יג

ולגדרים הם הפועלים עצמם הבונים גדרות של עצים ולחוצבי האבן וגם לקנות עצים ואבני מחצב:

פסוק יד

השאלות: בדברי הימים אמר שעשו כלים מכסף זה והכתובים סותרים א"ע:

אך לא יעשה וכו', ובדברי הימים אמר וככלותם הביאו לפני המלך ויהוידע את שאר הכסף ויעשהו כלים וכו', ולמ"ש אין סתירה בין הכתובים כי שם דבר מכסף הארון שהביאו את השקלים משנים שעברו והיו מיוחדים מראש לבדק הבית, וכבר פסק הרמב"ם פ"ד מהלכות שקלים כר"ע בכתובות (דף ק"ו ע"ב) דכלי שרת באים ממותר נסכים לא מתרומת הלשכה ולכן כאן שמדבר מתרומת הלשכה אמר שלא יעשה כלי שרת מהם, ושם שמדבר מקדשי בדק הבית אמר שהמותר עשו ממנו כלי שרת, וכמ"ש המשנה למלך שם שבזה כ"ע מודו עכ"ל:

פסוק יז

כסף אשם כי היה גם כן ארון מיוחד למותר חטאת ומותר אשם, ודרש יהוידע הכהן שזה אינו מיוחד לה' לבד, כי מצא שני כתובים באחד כתוב אשם לה' ובאחד כתוב לכהן וכתוב מכריע, והוא שיקחו בהם עולות לקיץ המזבח והעור לכהן ויקוים שניהם, וכמו שבארתי בחבורי התו"ה (ויקרא סי' שס"ט):

פסוק יח

אז יעלה חזאל זה היה אחרי מות יהוידע שהמלך עזב תורת ה' ויעבדו אשרים ועצבים והיה קצף עליהם, וכשלקח חזאל גת שהיה למלכי יהודה מימי דוד, שם פניו על ירושלים:

פסוק יט
ויקח ספר מה החטא גורם, שהגם שהיה לו זכות במה שהשתדל להרבות קדשי הבית, עבירה מכבה מצוה והוצרך לבזבז כל אוצרות ההקדש וגם אוצרות אבותיו ולתתם שוחד למלך ארם:

פסוק כ
ויתר דברי יואש בדברי הימים נזכר שאחר כך הוכיחם זכריה בן יהוידע הכהן והרגוהו בחצר בית ה' במצות המלך, ולתקופת השנה עלו עליו חיל ארם במתי מספר והשחיתו את כל שריו, ואת יואש עשו שפטים ועזבו אותו במחליים רבים, ואז התקשרו עליו עבדיו כנזכר, וזה היה הפעם השנית שבאו עליו חיל ארם בלא חזאל, וזה היה עונש מיוחד על הריגת זכריה, וירמיה כותב הספר לא הזכיר זה כי היה נודע בימיו, ודם זכריה היה תוסס ומעלה קצף:

פסוק כא
ויקומו עבדיו מפרש בדברי הימים שהתקשרו עליו בדמי בני יהוידע הכהן, ושם אומר שהרגוהו על מטתו, רצה לומר ששכב על ערש דוי במקום שעזבו אותו חיל ארם, והיה שם המקום **בית מלא** ומפני שהיה עוד בית מלא הנזכר בשופטים ט' שהיה אצל שכם, אמר שהיה זה **בית מלא היורד סלוא** אצל ירושלים **עם אבתיו** פי' בעיר ציון ששם שוכבים אבותיו, אבל לא נקבר בהמערה שהמלכים שוכבים שם כמו שכתוב בדברי הימים, ששם לא קברו רק הצדיקים:

פרק יג

פסוק א
בשנת עשרים ושלש, לפי החשבון שנזכר למעלה שבשנת שבע ליהוא מלך יהואש [ויהוא מלך כ"ח שנה, אם כן מת יהוא בשנת כ"א ליואש, ופי' הרד"ק שהיו שנים מקוטעות שמ"ש בשנת שבע ליהוא מלך יואש היה בתחלת שבע, וכן מ"ש כאן בשנת עשרים ושלש היינו בתחלת אותו שנה והיה כ"א שנים שלמות:

פסוק ב
ויעש הרע וכבר היה רשע בן רשע שבזה פוקד עון אבות על בנים ולכן ויחר אף ה' בישראל להעניש אותם:

פסוק ג
(ג-ז) **השאלות**: איך אמר שנתנם ביד מלך ארם כל הימים ותיכף אמר שיצאו מת"י ארם? ומה ז"ש אך לא סרו וכו' כי לא השאיר ליהואחז וכו' מה שייכות זל"ז:
ויתנם רצה לומר שה' גזר גזרה שיהיו ביד חזאל וביד הדד בנו כל הימים רצה לומר ימי חזאל והדד, ובודאי הודיע להם גזרה זאת על ידי נביא:

פסוק ד
ויחל אמנם על ידי תפלת יהואחז **שמע אליו ה'** להקל הגזרה ונצרך לזה **שראה את לחץ ישראל**, וזה עני קרא וה' שמע, ועל ידי כן:

פסוק ה
ויתן ה' לישראל מושיע זה היה בסוף ימי יואחז שמלך יואש בנו והושיע להם כמו שיתבאר:

פסוק ו
אך באר שלא היתה התשועה על ידי שעשו תשובה ושב ה' מחרון אפו, כי באמת **לא סרו מחטאת ירבעם וגם האשרה עמדה** להוסיף חטאת על חטאת רק סבת התשועה היתה, יען:

פסוק ז
כי לא השאיר ליואחז עם וכו' וכבר נתקיים מ"ש על ידי אליהו והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל, **ומלך ארם אבדם וישימם כעפר**, עד שמצד זה ראה עני עמו שאם יעזבם עוד בלי תשועה יושחתו לגמרי וכמ"ש בפסוק כ"ג ויפן אליהם למען בריתו וכו':

פסוק י
(י-יד) **השאלות**: לפי החשבון מלך בשנת הארבעים ליהואש לא בשנת הל"ז? איך אחרי שספר שמת יואש ומלך ירבעם בנו ויקבר יואש, חזר לספר שנית ענייני יואש ומלחמותיו מן פסוק י"ד עד סימן י"ד פסוק, ט"ו, ושם כפל שנית וישכב יהואש עם אבותיו ויקבר בשומרון וימלוך ירבעם תחתיו, וזה פלא וזר מאד:
בשנת שלשים ושבע ליואש לפמ"ש בפסוק א' שבשנת עשרים ושלש ליואש בן אחזיה מלך יהואחז בן יהוא שבע עשרה שנה אם כן כלו בשנת הארבעים ליואש, ומוכרח שיהואש מלך על ישראל שתי שנים בחיי אחזיה אביו שעל זה אמר ויתן ה' לישראל מושיע, ועל זה אמר (בס' י"ד) שבשנת שתים ליואש מלך אמציה, נמצא שמ"ש כאן ספור של יואש (שהוא כפול (בס' י"ד פ' ט"ו ט"ז) ששם מקומו, כי ספר מעשה יואש ועניניו)

לא בא לגופו רק לפרש הכתובים הקודמים מ"ש **ויתן ה' לישראל מושיע** וכו' **אך לא סרו מחטאת ירבעם**, ומפרש מ"ש ויתן ה' לישראל מושיע כי בשנת שלשים ושבע ליואש, מלך יהואש, והוא התחיל להושיע בחיי אחזיה, ומ"ש אך לא סרו מחטאת ירבעם מפרש ויעשה הרע בעיני ה', ולהשלים מ"ש ויקם לישראל מושיע אמר ויתר דברי יואש וגבורתו וכו' רצה לומר ששם כתוב בפרטות איך הושיע את ישראל, והתשועה הזאת נמשכה ימים רבים עד ימי ירבעם, שעל זה אמר וירבעם ישב על כסאו רצה לומר שהיה גבור ומושיע כמו אביו (כמ"ש לקמן שהוא השיב את גבול ישראל וכו') לפי זה כל זה נזכר אגב גררא להודיע שהגם שחטאו כל הזמן הזה, באהבתו ובחמלתו הוא גאלם ויושיעם למען שמו, ונמשכה התשועה בערך חמשים ושבע שנים, עד אחר כך שהתחיל מלך אשור לבא על הארץ:

פסוק יד

ואלישע חלה הנה אלישע משח את חזאל למלך על ארם (על פי נבואת אליהו) ונבא לו שיעשה רע לישראל, ולא היה אפשר שיתבטל זה בחייו, **ובעת חלה את חליו שהיה עתיד למות בו ירד אליו יואש**, זה היה בתחלת מלכותו, בעוד יואחז חי, **ויבך על פניו** עד שרחם הנביא עליו:

פסוק טו

(טו-יח) **השאלות**: למה הוצרך לפעולה זו לקחת חצים וקשת ולא ברכהו הנביא בדבורו שינצח את ארם:

ויאמר לו אלישע אחר שחזאל היה כחו על ידי דבורו של אלישע לא אתי דבור ומבטל דבור, והוצרך לעשות מעשה עם נבואתו כדי שיעמוד נגד דבור הראשון ויבטלנו, והיה זה במה שצוהו לקחת קשת וחצים:

פסוק טז

ויאמר, והיה בזה מעשה, א. במה שצוהו להרכיב ידו על הקשת והנביא שם ידיו על ידי המלך להשפיע בו כח מידיו קדש לעשות נפלאות:

פסוק יז

ויאמר ב. במה שפתח החלון קדמה להראות שהיריה תהיה נגד ארם שהוא במזרח כמ"ש ארם מקדם, ג. במ"ש **ירה**, וכשירה החצים אמר הנביא שיהיה חץ תשועה המיוחסת **לה'** וכחו הגדול ויהיה זה בארם, וציין לו שיכה אותם באופן ששם כבר הוכו ארם ע"פ נביא בימי אחאב והיה מקום מוכן לתשועה:

פסוק יח
ויאמר אחר שציין לו הנצחון הראשון שהיה בדרך פלא כי היו ישראל אז מתי מספר, צוה שיקח החצים ויכה לארץ, ורצה שיוסיף להכותם כמספר שיכה בהחצים ולא הכה רק ג' פעמים כי לא הבין כוונת הנביא, וא"ל שהיה לו להכות חמש או שש פעמים והיה מנצח כמספר הזה ועתה רק שלש פעמים יכה את ארם:

פסוק כ
וימת אלישע ספר עוד נס שעשה אלישע אחר מותו, שגדודי מואב **יבאו בארץ בא שנה** פי' אחר שבא שנה אחרת, רצה לומר שעבר שנה מעת נקבר אלישע:

פסוק כא
ויהי, ובאשר אחר י"ב חדש כבר נתעכל הבשר חשבו שאין להקפיד בזה ומפחד הגדוד השליכו את האיש בקבר אלישע עד שנגע בעצמותיו, **ויחי ויקם על רגליו** לצאת משם, כי גוף הצדיק ועצמותיו שהיו ארון מיוחד לקדושה אין ראוי שיגע בהם חול:

פסוק כב
וחזאל שב לספר איך נתקיים דבר אלישע, שהגם שחזאל לחץ את ישראל כל ימי יהואחז, בכ"ז:

פסוק כג
ויחן ה' אותם מצד החנינה **וירחמם** מצד הרחמים, **ויפן אליהם מצד** זכות אבות, כי גם עד עתה **לא אבה השחיתם**, כי היה העונש רק כדי שישובו בתשובה, ולא היה העונש על ידי הסתר פנים רק בהשגחה, ועל זה אמר **ולא השליכם מעל פניו עד עתה**, ולכן כשראה שיושחתו לגמרי שב אליהם, והגם שבימי חזאל לא היה אפשר כי חזאל נמשח לזה על ידי נבואת אליהו:

פסוק כד
אז **מת חזאל וימלך בן הדד**, והגם שהיתה הגזרה שיהיו גם תחת יד בן הדד (כמ"ש בפסוק ג') בטל הגזרה:

פסוק כה
ויואש לקח את הערים וכו' והכהו ג' פעמים כדבר אלישע:

פרק יד

פסוק ג
רק לא כדוד אביו, רצה לומר שעשה הישר מצות אנשים מלומדה מצד שכן עשה אביו, לא מאהבת ה' כדוד, שכן גם יואש עשה רק מפני שהורהו יהוידע הכהן וסר מאת ה' במות יהוידע, ובדברי הימים אמר ויעש הישר רק לא בלבב שלם:

פסוק ו
ככתוב בספר תורת משה והגם שחכמינו זכרונם לברכה דרשו לא יומתו אבות על בנים בעדות בנים, זה הוציאו מיתור הכתוב איש בחטאו יומתו ופשוטו כפשוטו, ולכן הביאו סוף הכתוב כי אם איש בחטאו יומת:

פסוק ח
השאלות: למה נפל אמציה הצדיק ביד יואש:
אז שלח אמציה מלת אז מציין שהיה אז סבה לזה, ובדברי הימים מבואר שבעת הלך על אדום שכר מאה אלף מבני אפרים לעזרו, וע"פ העדת הנביא שלחם לביתם, ובקצפם על זה פשטו בערי יהודה ויכו ג' אלפים ויבוזו בזה רבה, ולכן רצה ללחום את יואש להנקם על מה שעשו בו עמו הרג רב, וגם היה אז סבה השגחיית שהכשילו ה' בזה כי בבואו משעיר הביא אתו אלהי שעיר ויעמידם לו לאלהים, וכמ"ש לו הנביא ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך, והשיאו להלחם עם יואש כדי שיפול בידו:

פסוק ט
החוח משל זה היה רגיל בין בני ישראל על ענין שכם בן חמור שרצה להתחתן עם יעקב, והשבטים שנמשלו לחיות רמסוהו, וכמ"ש במדרש הזכירו משל הזה המורגל, שכמו ששכם גרם רעה לעצמו ולכל עמו, כן יגרום רע לעצמו ולבני יהודה:

פסוק יג
ויפרוץ בחומת ירושלים פי' מהרי"א שלא היה זה כדי להשחית חומת ירושלים כי אם להתכבד, שכן היה מנהג הקסרים ברומי ועד היום הוא מנהג מלכים הגדולים שכאשר ילכו למלחמה ויקנו בה תשועה גדולה ונצחון עצום, כאשר יכנסו לעיר לא יכנסו בפתח העיר אבל יהרסו חלק מהחומה כדי שיכנסו באותה פרצה להעיד שפרצו פרץ גדול באויביהם, וכן עשה יואש לפרסם נצחונו:

פסוק טו

ויתר דברי יהואש כבר נזכר למעלה וכבר פירשתי ששם אמר זה לרמז על מעשיו המוסריים, ופה על מעשי תקפו וגבורתו, וכן י"ל כי יהואש מת בסבת המעשה הזה קודם זמנו, אם מפני שהתגאה בנצחונו, אם מפני שהיה בדעתו להשחית זרע בית דוד, והראה ה' כי חי המנוצח ט"ו שנה אחרי מות המנצח, וכן היה באביה וירבעם לחד מ"ד שאביה מת קודם זמנו:

פסוק יט

ויקשרו מבואר בדברי הימים שמעת שסר אמציה מאחרי ה' קשרו עליו קשר בירושלים, כי בירושלים היו כהני ה' ועבדיו תלמידי יהוידע, ובלכיש מצא עוזרים שחזקו ידיו כל שנים הללו, ומ"ש **ויקחו כל עם הארץ** זה היה בחיי אמציה וכמו שיתבאר אחר זה שזה היה שלש שנים אחר מלחמת יואש ואמציה, ואפשר שאז נס לכישה, ומלך הוא בלכיש ועוזיה מלך בירושלים, ואחר י"ב שנה גברו הקושרים וישלחו אחריו לכישה וימיתהו שם, והיה הקשר תחלה בהצנע והתחיל מעת סר מאחרי ה' שהוא בשובו ממלחמת אדום, ויוכל להיות שהקושרים בעצמם יעצוהו עצה הרעה הזאת להלחם עם יואש כדי שיפול בידו, ואחרי שנפל בידי יואש מלך עדיין ג' שנים בירושלים נפרץ הקשר וינס לכישה, וישב שם י"ב שנים עד שהמיתוהו:

פסוק כב

הוא בנה אילת, היה מאדום כמ"ש מאילת ומעציון גבר וכן אמר בדברי הימים אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילת על שפת הים בארץ אדום, והיתה לדוד ושלמה שמשלו באדום, ובימי יהורם בן יהושפט פשע אדום ואמציה לקחה מידם והרסה, ועוזיה בנו בנה אותה וישיבה ליהודה כי עד עתה היתה חרבה ולא היתה לא לאדום ולא ליהודה ואחרי מות אמציה בנה אותה:

פסוק כה

השאלות: אחר שעשה הרע למה הושיעם ה' להגדיל גבול ארצם והיה די מה שכבר גבר אביו, ונצח את ארם ?, ומז"ש ולא דבר ה' למחות וכו', הלא זה לא יחייב להגדיל גבול ארצם:

הוא השיב כי יואש השיב רק מה שלקחו מלכי ארם וירבעם בנו השיב הכל, ומ"ש כדבר ה' כפי פשוטו התנבא יונה על תשועה זאת, ולדעת חכמינו זכרונם לברכה דימה הדבר לגזרה שנגזרה על ידי יונה ונהפכה לטובה וכן הפך לטובה מה שגזר כליה על ישראל:

פסוק כו
כי ראה רצה לומר שלא היה זה על ידי שעשו תשובה רק שראה ה' שעל ידי ענים הם ממרים מאד, וכמתיאשים מכל תקוה מפליגים ברשעתם, וכיון שאינו מועיל בדרך העונשים וגם ראה שאם יניחם כך יאבדו כי אפס עצור וכו':

פסוק כז
ולא דבר רצה לומר ולא היה אז רצון ה' לכלותם כי עדן לא נגזרה הגזרה בעת ההיא לכן הושיעם ביד ירבעם:

פסוק כח
השאלות: מ"ש ליהודה בישראל אין לו פירוש:
ואשר השיב מעת שגבר יואש על אמציה נכבשה שבט יהודה תחת מלכי ישראל, הן בימי אמציה שקשרו עבדים על אדוניהם, וגם אחרי מותו שמלך עוזיה לא התגבר לפרוק עול ירבעם עד כ"ז למלכות ירבעם כמו שיתבאר בס' שאחר זה, ולכן כשכבש את ארם השיב את חמת ודמשק שיהיה שייך ליהודה (כי כן היתה תחת רשותם בימי דוד כמ"ש ותהי ארם עבדים לדוד) והיתה יהודה ודמשק וחמת שתחת ממשלתה, כבושים לישראל, וזה שכתוב **ליהודה וישראל** כי יהודה היתה כאפרכיא נתונה עם מלכה תחת ממשלת ישראל:

פרק טו

פסוק א
בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם בחשבון הזה לא מצאו בו כל אנשי חיל ידיהם, שהלא מלך ירבעם בשנת חמש עשרה שנה לאמציה ומלכות אמציה היתה כ"ט שנה, נמצא שאמציה מלך עד שנת ארבע עשרה לירבעם, ובסדר עולם פי' שמ"ש בשנת כ"ז לירבעם מלך עוזיה היינו שאז מלך מלכות מנוגעת, והרי"א הקשה על זה שהיה לו לומר בשנת כ"ז למלכות עצמו מלך מלכות מנוגעת כי לפי דעת חכמינו זכרונם לברכה מלך עוזיה וירבעם כאחד, והרי"א פי' שמ"ש בשנת עשרים ושבע פי' שהיה עתיד למלוך עוד עשרים ושבע שנה, וגם זה אינו נכון דהא אמר אחר כך בשנת שלשים ושמונה לעזריה מלך זכריה, והי"ל בשנת עשרים ושבע, ובאמת בחשבון שאמר שזכריה מלך בשנת ל"ח לעוזיה לא נוכל לפרש בו שום פירוש כי כן הולך סדר זה אחר כך במלכות שלום ומנחם בן גדי, ומזה ידענו שירבעם בן יואש מלך שלש שנים קודם לעוזיה, ולכן כלתה מלכותו שנמשכה מ"א שנה בשנת ל"ח לעוזיה ואם כן מלך עוזיה י"ב שנה בחיי אמציה אביו,

אולם כבר כתבנו שמעת שכבש יואש את אמציה נכבשה מלכות יהודה תחת מלכות ישראל וזה נמשך עד כ"ד שנה למלכות עוזיה שהוא כ"ז לירבעם שעד אז היתה תחת ממשלת ישראל, ובשנת העשרים ושבע התחזק עוזיה ומלך מלכות חזקה בפני עצמו בלתי נכנע תחת ירבעם וכן לקמן י"ז א' כדוגמא זו ומבאר בדברי הימים שבחזקתו גבה לבו ונכנס להקטיר ונצטרע, ואם נאמר כדברי חכמינו זכרונם לברכה שזה היה באמצע מלכות עוזיה ואמרו שיותם נולד בימי חלוטו היה זה שלש שנים אח"ז, וכבר מוכח שעוזיה נתנגע בחיי ירבעם ממש שעמוס נתנבא בימי עוזיה ובימי ירבעם שנתים לפני הרעש הרי ששתי שנים לפני הרעש היה עדיין ירבעם חי, וממ"ש בדברי הימים והמה התיחשו בימי ירבעם ובימי יותם שאמר זה על שיותם היה שופט את הבית מבואר שכבר היה מנוגע בימי ירבעם שזה בשנת הל"ז לעוזיה, וידענו שהיה מנוגע ט"ו שנים לכל הפחות ועל שהיה מנוגע קודם זמן זה אין ראיה מפורשת רק מדרך הסברא כיון שידענו שבכ"ז שנה לירבעם התחזק במלכותו כמ"ש שבשנת עשרים ושבע לירבעם מלך עוזיה, מן הסברא שקרוב לזה הזמן נכנס להקטיר כי כן כתוב שבחזקתו גבה לבו עד להשחית, וממ"ש בנבואת הושע ועמוס שנבאו בימי עוזיה יותם וכו' ובימי ירבעם בן יואש, למה נזכר ירבעם ? שאם רצה להזכיר מלכי ישראל שבימיהם נבא, הלא היו עוד כמה מלכים אחר ירבעם בימים האלה, וע"כ שהזכיר ירבעם כיון שבתחלת מלכות עוזיה היה כבר תחת יד ירבעם, והיה המלכות ע"ש ירבעם, ועל זה אמר בימי עוזיה ובימי ירבעם היינו בעת שהיה עוזיה תחת יד ירבעם שאז נקראה המלכות ע"ש ירבעם, ובימי עוזיה היינו מכ"ז לירבעם ואילך שאז התחילו ימי עוזיה שמלך בפ"ע ומזה ידענו ששנתים לפני הרעש שנבא עמוס היה עדיין תחת יד ירבעם, וכיון שבשנת כ"ז לירבעם מלך עוזיה בפ"ע היה זה שנה או שנתים לפני הרעש על כל פנים, ומבואר שהרעש היה בשנת הכ"ה או הכ"ו לעוזיה ויותם נולד בימי חלוטו כדברי חכמינו זכרונם לברכה. וכן מבואר ממ"ש בישעיה (ז' ח') ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם, שהוא נחשב מנבואת עמוס שהיתה שנתים לפני הרעש עד שש לחזקיה שגלו עשרת השבטים מבואר שמן העת ההיא היה כ"ח שנים לעוזיה ט"ו של יותם ט"ז של אחז ושש של חזקיה הוא ס"ה. מבואר שמעת הרעש חי עוזיה כ"ו שנים כדברי חכמינו זכרונם לברכה:

פסוק יב

הוא דבר ה' רצה לומר לא היה ראוי שתמשך מלכות יהוא ד' דורות רק מפני דבר ה' שלטובה אינו חוזר, ולכן **ויהי כן**, כי בדרך הטבע היו מורדים בו דהא הכה את זכריה קבל עם בלא פחד רק עד עתה נתקיים המלכות בדבר ה':

פסוק טז
כי לא פתח ויך הדין הוא כשצרים על עיר אין מקיפים אותה מארבע רוחות אלא מניח צד אחד פתוח שיברח מי שירצה, וכן הדין שאין הורגים נשים וטף כמ"ש הרמב"ם פ"ו מהלכות מלכים, **והוא הכה את תפסח** שהיתה מארם **ואת גבוליה** שמצד תרצה **ואת כל אשר בה** לא נמלט איש **כי לא פתח** את הצד הרביעי כפי הדין, **וגם את כל ההרותיה בקע** שזה גם כן נגד חוקי המלחמה ונגד דת ישראל:

פסוק כה
את ארגב שם גבור שעמד בארמון המלך ועמו אריה למוד לטרוף טרף כל הנכנס שלא ברשות, ועם ארגב היו חמשים מבני גלעד, וי"מ מלת ועמו על פקח שחמשים איש היו בעזרו על המרד:

פסוק ל
השאלות: מ"ש בשנת עשרים ליותם יפלא והלא יותם לא מלך רק שש עשרה שנה: **בשנת עשרים** יען שפקח נלחם באחז ורצה לבטל מלכותו וכמ"ש נעלה ביהודה וכו' ונמליך מלך בתוכה את בן טבאל, לא מנו בימיו למלכות אחז רק למלכות יותם הגם שיותם כבר מת והיה זה בשנת ד' לאחז:

פסוק לה
הוא בנה רצה לומר בנה שם בנינים גדולים כי השער הזה כבר היה, והיו נכנסים בו מבית המלך לבית ה' כמ"ש בדה"ב (כ"ג כ') אצל יהואש ויבא בתוך שער העליון בית המלך:

פסוק לז
בימים ההם בסוף מלכות יותם:

פרק טז

פסוק ג
וגם את בנו העביר באש ובדברי הימים כתיב ויבער את בניו באש כי חזקיה סכתו אמו סלמנדריא (כמ"ש בסנהדרין צ"ד), ורק הבעיר בו אש ולא שלט בו, ובנו האחד העביר לגמרי (ועי' מ"ש לקמן כ"א ו'):

פסוק ה
ולא יכלו להלחם באמת נזכר בדברי הימים שארמים הכוהו, וכן מלך ישראל הכה בו מכה גדולה, רק אחר כך עלו על ירושלים עצמה ורצו לבטל מלכותו ולא עלה בידם, וכפי

הנראה מישעיה סימן ז' עלה תחלה כל אחד בפני עצמו על ירושלים ולא יכלו להלחם ואחר כך התחבר ארם ואפרים ולא עלה בידם כמו שהתנבא ישעיה:

פסוק ו
את אילת שבנה עוזיה וישיבה ליהודה השילו וגרשו היהודים משם ואדומים ישבו בה וכמ"ש בדברי הימים שגם אדומים באו ויכו ביהודה:

פסוק ט
וישמע אליו מלך אשור בדברי הימים אומר שהצר לו ולא חזקו ואין זה סתירה כי שם ספר שבאו עליו אדומים ופלשתים, ומלך אשור לא הסיר מעליו רק את מלך ארם, ולא חזקו נגד כל הקמים עליו מסביב:

פסוק י
(י-יא) **וירא את המזבח** בדברי הימים מבואר שקטר לאלהי דמשק המכים בו, ובזה בחר גם כן בתבנית המזבח שבדמשק להעמידו לצורך עבודת אלהי דמשק לשתף שם שמים ודבר אחר, וספר שגם הכהן גדול מהר לעשות דבר מלך שלטון:

פסוק יב
ויבא ספר מרשעתו שבבואו עלה על המזבח והקטיר עליו בעצמו לכפור בכלל עבודת ה' ובחק הכהונה, כי בנה מזבח שני הפך האחדות, וזר עובד בו הפך ברית הכהונה, ומ"ש **ויקרב על** כמו ויקרב אל המזבח:

פסוק יד
ואת מזבח הנחשת ובאשר מזבח של שלמה שהיה תחת מזבח הנחושת במשכן של משה עמד לפני ה' נגד פתח ההיכל ולא יכול להעתיקו ממקומו שהיה בנין מחובר, העמיד את המזבח החדש בצד צפונו, אבל הקריב אותו לצד ההיכל יותר מן מזבח הנחושת, בענין שעמד בין המזבח ובין בית ה' ויתן אותו בצד צפון של המזבח משוך אל ההיכל למערב, ומ"ש **ואת המזבח** פי' שעל ידי שמזבח הנחושת היה מקומו לפני ה' נגד הפתח, ולכן **ויקרב מאת פני הבית** שהוא מצד המזבח שאצל הפתח הקריבו לצד מערב שיהיה בין המזבח ובין בית ה', כאילו הוא קרוב יותר אל ההיכל ממזבח הנחושת והיה בצפון המזבח, ויש לפרש **ואת המזבח** מוסב למעלה שזרק דם השלמים על מזבח שהביא מדמשק את ועם מזבח הנחושת, שעל שניהם זרק דם השלמים:

פסוק טו
וגם צוה ברשעתו שכל הקרבנות יקרבו עליו, **ומזבח הנחשת יהיה רק לבקר** לפעמים, באופן שהכהן עשה כל הקרבנות על מזבח הזה:

פסוק יז
ויקצץ אחר כך הוסיף ברשעתו לקצץ את המכונות ואת המסגרות של המכונות שכבר בארתי (מ"א ז') שהיו מכונות ומסגרות וקצץ שתיהם, וגם הסיר הכיורות שהיו שם והוריד הים של שלמה מעל י"ב בקר, וכמ"ש בדברי הימים ויקצץ את כלי בית האלהים ויסגור את דלתות בית ה', באופן ששינה כל עניני כלי המקדש ועניניו כפי חפץ רוחו בשלא האמין כי הכל מיד ה' השכיל את כל מלאכת התבנית:

פסוק יח
ואת מוסך היה מקום לאהל ולצל למשמרות הבאים והיוצאים בשבת, **ואת מבוא** שהיה למלך מבוא דרך החוץ לבית ה' הסב אותו לפנים, ועל ידי כן בטל שלא יצאו ויכנסו לבית ה' כי בא המלך דרך שם, וזה שכתוב בדברי הימים שסגרו דלתות בית ה' ומאז כיבו הנרות ובטלו העבודה כמו שכתוב בדברי הימים, וכאן ספר זה בקיצור שעל זה, רמז במ"ש ויתר דברי אחז וכו', ובדברי הימים נזכר תועבותיו באורך:

פרק יז

פסוק א
השאלות: פה אמר שמלך בשנת שתים עשרה לאחז ולמעלה (ט"ו ל') אמר שמלך בשנת עשרים ליותם שרצה לומר שנת ה' לאחז:
בשנת שתים עשרה וכו', כי מ"ש למעלה (ט"ו ל') שמלך בשנת עשרים ליותם שרצה לומר בשנת ה' לאחז, אז היה נצב מלך תחת יד מלך אשור ובסוף שתים עשרה לאחז מלך מלכות בפני עצמו כי מרד במלך אשור:

פסוק ב
רק לא כמלכי ישראל כי אז כבר הגלו העגלים, ובטל את השומרים שהושיבו מלכי ישראל מקודם שלא יעלו לרגל כי נבטלו עבודת העגלים:

פסוק ג
השאלות: מהו לשון וישב לו מנחה היה לו לומר ויתן לו, לא לשון השבה:
עליו עלה כי תחלה היה עבד לתגלת פלסר מלך אשור, וכשמת מלך בפני עצמו ועלה עליו שלמנסר ויהי לו עבד וישב לו מנחה שלא נתן כל ימי מרידתו השיב בעד שנים שעברו:

פסוק ד
(ד-ו) **וימצא** אבל אחר כך **מצא בו קשר ויעצרהו** בבואו אליו, ויאסרהו בבית כלא וצר על שומרון ג' שנים ולכדה בשנה התשיעית והוא היה הגלות האחרון הכללי:

פסוק ז
ויהי עתה ספר סבת גלות ישראל שהיה על רוב פשעיהם שהלכו מדחי אל דחי, תחלה **חטאו לה' המעלה אותם מארץ מצרים**, רצה לומר כי כל העכו"ם נתונים תחת הטבע ומשטרי הכוכבים והמזלות, וכשעובדים לצבא השמים על שחושבים אותם לאמצעיים בין האלהים לא יוחשב להם עון, אבל ישראל בעת הוציאם מארץ מצרים הפלה ה' מכל העמים בהשגחתו המיוחדת והוציאם מהיות תחת מערכת הכוכבים שיהיו חלקו ונחלתו תחת השגחתו הפרטית, ואין להם לירא מאלהים אחרים ומכחות הכוכבים ומשטרי שמים ומכ"ש לעבדם ולהשתחוות להם כי נתונים נתונים המה לה' בלא אמצעי, כמ"ש אשר חלק ה' אלהיך לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה, והיה החטא הראשון של ישראל במה **שיראו אלהים אחרים** שבזה חטאו לה' מזה הצד שהוציאם מארץ מצרים להיות תחת השגחתו:

פסוק ח
וילכו הוסיפו מרי ללכת בפועל **בחקות הגוים** ובחקות **שעשו מלכי ישראל**, שהיה מצד האמנתם בכח צבא השמים כמ"ש מאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה כי חקות העמים הבל הוא, וגם כולל חקות ונמוסים הרעים של הגוים בעניני העריות וכדומה, כמ"ש בסוף פרשת עריות ולא תלכו בחקות הגוי וכו' כי כל אלה עשו ואקוץ בם:

פסוק ט
ויחפאו הוסיפו פשע לחפאות עניני מינות באלהות כמו כת המשנים והמגשמים והמסלקים הידיעה וההשגחה, והמדברים סרה בתוארים וכדומה, ומזה באו לדחי **שבנו במות בכל עריהם** ומלאו הבמות בכל מקום **ממגדל** שמשם **נוצרים** כרמים ושדות **עד ערי מבצר**, רצה לומר בכ"מ קטון וגדול, הגם שתחילה היו הבמות לעבודת האל כבר כפרו באחדות ה' ושצריך שיהיה עבודתו במקום מיוחד מובדל ומקודש לשמו לא בכ"מ:

פסוק י
(י-יא) **ויציבו** אחר כך הוסיפו במרים **ויציבו מצבות ואשרים ויקטרו שם בכל הבמות** לעבודה זרה **בגוים אשר הגלה** שהקטירו לעבודה זרה ממש, והוסיפו יותר **שעשו דברים רעים להכעיס**:

פסוק יב
ויעבדו, והוסיפו יותר שעבדו **גלולים** שהוא דמות חיות ובהמות המגועלים, וזה עשו רק מפני **שאמר ה' לא תעשו את הדבר הזה** עשו כן להכעיס, הגם שידעו בעצמם שהם גלולים ושקוצים:

פסוק יג
ויעד ה', אחרי זה שלח נביאים רבים בימי אליהו ואלישע והעידו בם בעונשים העתידים לבא עליהם:

פסוק יד
ולא שמעו, **ויקשו את ערפם** והיה זה מצד חסרון אמונה:

פסוק טו
וימאסו אחר כך הגיעו לתכלית הרוע עד **שמאסו את חקיו** מצד המיאוס כמ"ש ואם בחקותי תמאסו, **ואת בריתו** כמ"ש להפרכם את בריתי, **ואת עדותיו** כמ"ש בתוכחה ואם עד אלה לא תשמעו וכו', **וילכו אחרי ההבל** כי במאסם את תורת ה' בחרו אמונת הבל ורעיון רוח, וכל תועבות הגוים:

פסוק טז
ויעזבו עד עתה ספר מה שעשו יחידים ומעתה יספר כי היה הניאוץ והכפירה מן העם כולו **שעזבו כל מצות ה'** ויצאו מן הדת, וספר אחת לאחת נאצות העם בכלל במה **שעשו העגלים** בימי ירבעם שזה היה ראשית חטאת הכלל ואחר כך **עשו אשירה** לעבודת הירח, **וישתחוו לכל צבא השמים ויעבדו את הבעל** שהיא עבודת השמש, וזה היה בימי אחאב:

פסוק יז
ויעבירו והוסיפו לעשות יתר התועבות הנחשבים במקרא לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וכו':

פסוק יח
ויתאנף תחלה **התאנף בישראל** במה **שהסירם מעל פניו** דהיינו מעל השגחתו רצה לומר שהסתיר פניו מהם כבלתי מביט על ענייניהם **רק יהודה נשאר** תחת ההשגחה:

פסוק יט
גם אבל אחר כך ראה שגם יהודה נמשך אחרי חקות ישראל ואם יניחם על אדמתם יושחת גם יהודה עמם:

פסוק כ
וימאס, לכן ראה להעניש את ישראל בהשגחתו כדי שיראו יהודה ויקחו מוסר ולא ימשכו אחרי מעשיהם והיה זה בהדרגה, תחלה **ויענם** בעוני, ואחר כך **ויתנם ביד שוסים** כמו שהיה בימי יהואחז שאבדם מלך ארם, **עד אשר השליכם** לגמרי מארצם וישליכם אל ארץ אחרת רחוק מפני השגחתו:

פסוק כא
(כא-כב) **כי קרע** באר הטעם שהשליך זרע ישראל לבדו ולא גם יהודה עמהם, א. כי ישראל היו המתחילים בחטא שהם קרעו א"ע **מעל בית דוד**, והיו נדחים מירבעם, והחטא הזה נמשך אצלם כל משך ימי מלכי ישראל, וזה שכתוב **וילכו בני ישראל בכל חטאות ירבעם לא סרו ממנה**, כי הגם שעבודת הבעל נשבת בימי יהוא ובניו, העגלים עמדו עד סוף ימי מלכותם כי היה להם סבה חזקה מצד שקרעו מעל בית דוד ולא יכלו לעלות לירושלים ששם מלכי בית דוד:

פסוק כג
עד אשר רצה לומר שלא סרו ממנה **עד שהסיר ה' את ישראל מעל פניו**, ולכן הוכרח להגלותם כיון שראה שאין להם תקנה אחרת, מה שאין כן יהודה חטאו במקרה על ידי שראו מעשי בני ישראל, ובעת שהגלה את ישראל לא יהיה ליהודה ממי ללמוד:

פסוק כד
ויבא ויושב בערי שמרון כי שומרון עצמו נחרבה כמ"ש (מיכה א' ו') ושמתי את שומרון לעיי השדה למטעי כרם, **ויירשו את שמרון** לשדות וכרמים **וישבו בעריה** לישוב בני אדם:

פסוק כה
לא יראו את ה' כי הגם שכל האומות הודו בה' וקרו ליה אלהא דאלהיא, כי חושבים עבודת הצלמים והכוכבים לאמצעים בין הסבה הראשונה ובין בני אדם, הכותים לא יראו את ה' כלל, כי אמרו אם יש בו איזה כח איך לא הציל את עמו, וכל עוד שהאומות מודים בסבה ראשונה ועובדים הצלמים להיות אמצעי בינם ובין האל עדיין אין עליהם עון כל כך באשר הם תחת מערכת הכוכבים ועוד צלם האנושי עליהם, אבל כשסר מהם יראת ה' לגמרי סר מהם תבנית בני אדם ומוראו וחתתו על בעלי חיים, והיו האריות אוכלים בהם:

פסוק כו

השאלות: למה כפל לא ידעו את משפט וישלח בם את האריות, וחזר ואמר והנם ממיתים אותם כאשר אין יודעים את משפט אלהי הארץ:

ויאמרו וכו', **לא ידעו** וכו', רצה לומר שהאריות משחיתים בהם מצד שני ענינים, א. מצד השגחת ה' **שעל ידי שלא ידעו משפט אלהי הארץ שלח בהם את האריות** בכוונה להודיעם כי יש שופט ואדון בעולמו, ב. שעתה ששלח בהם את האריות אין צריך השגחה מיוחדת כי עתה **האריות ממיתים אותם** בעצמם **כאשר אין יודעים את משפט אלהי הארץ** וסר צילם וצלם אנושי מעליהם, ונחשבים כבהמה בעיניהם:

פסוק כח

השאלות: איך אמר שהכהן היה מורה איך ייראו את ה' ויהיו עושים גוי גוי אלהיו, שזה דבר הסותר את עצמו שאם כן לא הורה אותם איך יראו את ה'? וא"ת שרצה לומר שהיה מורה והם לא שמעו לקולו איך אמר בפסוק כ"ט ויהיו יראים את ה' שהוא סותר למ"ש תחלה ולמ"ש אחרי זה ויעשו כהני במות, ושלש לאמר את ה' היו יראים ואת אלהיהם הם עובדים, שזה דבר הסותר את עצמו, וחזר ואמר עד היום וכו' אינם יראים את ה' שסותר למ"ש תחלה שהיו יראים, ושוב בפסוק י"א ויהיו הגוים יראים את ה'? ולמה האריך באמצע המאמר ממה שצוה ה' לבני ישראל (כמ"ש ספסוק ל"ד עד פסוק ם"א) והוא מדבר עתה מן הכותים, וכל הענין כפול ופירושו נעלם:

ויבא אחד מהכהנים היה כהן לעבודה זרה רק שישראל שעבדו עבודה זרה היו מאמינים במציאות ה' ושהוא אל עליון רק חשבו את הפסל והעגלים לאמצעים, והגם שבבחינת ישראל עברו חק נתקו מוסרות כי הם נצטוו על השיתוף, ושלא יעבדו בלתי לה' לבדו, כי הם אינם נתונים תחת שום שר מזל וכוכב, אבל בבחינת הכותים היה זה מספיק שיקראו שהם יראים את ה', וכמ"ש (מלאכי א') כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים דקרו ליה אלהא דאלהיא, ובענין זה **הורה אותם איך יראו את ה'**, ומפרש **ויהיו עושים גוי גוי אלהיו ויניחו אותם בבית הבמות** שהיו שם מכבר בימי ישראל, באופן שאנשי בבל עשו את סוכות בנות וכו':

פסוק לב

ויהיו יראים את ה' שהגם שעשו עבודה זרה שלהם, היו יראים את ה' גם כן ולא לבד שכן עשו הם עצמם אבל שכן הנהיגו גם כן בעבודתם הכללית שנעשה על ידי כהניהם **שעשו להם מקצות העם כהני במות** וכן **היו עושים** הכהנים **להם בבית הבמות** העבודה על אופן זה מהשיתוף, בענין (לג) **שאת ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים**, **כמשפט**

הגוים רצה לומר ונדמו בזה להגוים שהגלה מארץ ישראל דהיינו לעשרת השבטים שהיו עובדים גם כן באופן זה ששתפו שם שמים ודבר אחר:

פסוק לד

עד היום רצה לומר והגוים האלה שהם עשרת השבטים **הם עושים עד היום הזה כמשפטים הראשונים**, אבל יש הבדל בין העשרת השבטים ובין הכותים, כי העשרת השבטים שעבדו באופן זה מהשיתוף **אינם יראים את ה' ואינם עושים כחקותם** וכו', שהגם שהגוים הכותים היה זה אצלם יראת ה', כי לא נצטוו על השיתוף ועבודה זו רצויה לפניהם, כי אין להם תורה אלהית אחרת לא כן בני יעקב שהם כשעשו כן, אינם יראים את ה' שהזהיר אותם על זה והם מצווים שלא לעשות כן ואינם עושים כחקותם וכמשפטם, **וכתורה וכמצוה אשר צוה ה' את בני יעקב** מצד **ששם שמו ישראל** ששם זה מורה כי שרית עם אלהים ושהוא נעלה מכל שר ומזל, ואחרי שתורת ומצות ישראל מזהיר אותם על עבודת השיתוף, הנה לא עשו כתורת ה' ולא יראו את ה' גם כן:

פסוק לה

ויכרת ה' אתם ברית ויצוו לאמר, הזהירם על עבודות אחרות מצד ג' טעמים, א. **לא תיראו אלהים אחרים** וכו':

פסוק לו

כי אם ה' אשר העלה אתכם מארץ מצרים בכח גדול, שמצד יציאתם ממצרים בכח נעלה מן הטבע הפלם מכל העמים אשר על פני האדמה, ואינם נתונים עוד תחת שום ממשלת מזל, כמ"ש ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר, וראוי שייחדו עבודתם ויראתם רק לו לבדו, וזה שכתוב **אותו תיראו ולו תשתחוו**:

פסוק לז

ואת, ב. מצד התורה שנתן להם שהשומר חוקיה ומצותיה יוצא מתחת יד הוראת המערכת והוא מושגח מה' לבדו, וזה שכתוב **ואת החקים ואת המשפטים** וכו' ובזה **ולא תיראו אלהים אחרים** :

פסוק לח

והברית, ג. מצד הברית שכרת ה' עמהם ונכלל בזה ברית שבת ומילה שכרת ה' עמהם שיהיו תחת השגחתו כי הוא אוהבם ובעל בריתם, וזה שכתוב **והברית אשר כרתי אתכם לא תשכחו** ועל ידי זה **ולא תיראו אלהים אחרים** :

פסוק לט
כי אם את ה' אלהיכם תיראו כי אתם תחת השגחתו והנהגתו לבד לא תחת זולתו **והוא יציל אתכם** בהשגחתו המופלאת:

פסוק מ
ולא שמעו רק שעושים כמשפטם הראשון ולכן הניחם בגלות המר ויתנם ביד אויביהם:

פסוק מא
ויהיו אמנם **הגוים האלה** רצה לומר הכותים שהם לא הוזהרו על זאת והם נתונים תחת המערכת ומשטרי השמים, הם לא נצטוו על השיתוף והם כשעשו כן נקראים **יראים את ה'** במה **שאת פסיליהם הם עובדים, גם בניהם ובני בניהם הם עושים עד היום הזה כאשר עשו אבותם** וה' לא קצף עליהם ולא הענישם כי די להם בעבודה וביראה כזאת ולכן אחר שלא כחשו בהסבה הראשונה הגם שעבדו אלהים אחרים לא אכלו האריות בהם, הגם שישראל נענשו על זה וגלו מארצם, כי ישראל יצאו ממצרים ונתן להם תורה וכרת עמהם הברית:

פרק יח

פסוק ד
וכתת נחש הנחשת פי' התוספות בחולין (ז' ע"א) שאסא ויהושפט לא בערום שטעו שמפני שנעשה על פי הדבור אסור לבערו, נראה פי' כי יש פלוגתא בחולין דף מ"א אם אדם אוסר דבר שאינו שלו במעשה זוטא ובע"ז דף נ"ד אמר עולא אר"י אף על פי שאמרו המשתחוה לבהמת חברו לא אסרה עשה בה מעשה אסרה, ולמד לה ממה שגנז חזקיה הכלי שרת ששמש בהם אחז לעבודה זרה, שמזה מוכח שאדם אוסר דבר שאינו שלו במעשה, ושם דף נ"ג ע"ב, עמ"ש רב ישראל שזקף לבנה וכו' מכדי כתיב ואשריהם תשרפון באש והא אין אדם אוסר דבר שאינו שלו, הק' הר"ן בשם הרמב"ן דלמא לזה אסר רחמנא משום דעבד בה מעשה ותירץ דרב פליג אדעולא וס"ל דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו במעשה, ואם כן הראשונים היו ס"ל כדעת רב, וחזקיה לשיטתו שגנז כלים של אחז שס"ל דבמעשה אוסר דבר שאינו שלו, לכן כתת נחש הנחושת, ועל זה אמר ויקרא לו נחשתן היינו שנעשה כמו נחושת שלהם שיכולים לאסרו, אחר שעשו בו מעשה:

פסוק ה
ואחריו לא היה כמוהו במדת הבטחון, שמ"ש ביאשיהו (לקמן כ"ג כ"ה) שכמוהו לא היה לפניו, הוא במדת התשובה:

פסוק ז

והיה ה' עמו, כמו שדבק בה' כן היה ה' עמו ועל ידי כן השכיל בכל דרכיו על ידי עזר אלוה ותחת שבימי אחז גבר עליו מלך ישראל והוצרך להיות עבד לאשור כדי שיושיעהו מידו, ופלשתים פשטו בארץ יהודה, היה הכל בהפך, הוא מרד במלך אשור:

פסוק ח

(ח-יב) **והכה את פלשתים ממגדל נוצרים** ששם יעמדו שומרי השדות עד עיר מבצר הגדולים: ובכ"ז לא עלה מלך אשור עליו רק עלה על שומרון שהם היו תחת ידו, ויגל אותם, וזה היה על ידי שלא שמעו בקול ה', וליהודה לא עשה דבר עד שנת י"ד לחזקיה, שאז בא עת מפלת אשור שיפול בירושלים:

פסוק יג

ובארבע עשרה שנה, מבואר בד"ה שאחרי שנתן לו הכסף והזהב הכין חזקיה שלח ומגנים לרוב, והכין את עצמו למלחמה, וזה נודע למלך אשור ולכן עלה עליו שנית, ולכן רצה להגלות את העם כי החזיק אותו כמורד והנה הכתובים האלה קאפיטיל י"ח י"ט כ' הוכפלו ככתבם וכלשונם בספר ישעיה סי' ל"ו ל"ז ל"ח ל"ט ושם בארתי הכתובים האלה על מכונם, וגם בארתי קצת השנוים שבאו בשני הספרים, וכבר יצא הפירוש הזה לאור זה ימים רבים, וכאשר ספר מלכים נכתב על ידי ירמיה, אם כן ישעיה קדים לירמיה, וירמיה העתיק דבריו מחזון ישעיה, על כן פירוש הכתובים האלה קנה מקומו בישעיה, תדרשהו משם, ותמצא מרגוע לנפשך, כי אין להכפיל הדברים:

פרק כא

פסוק ב

ויעש הרע חושב ממדרגה למדרגה תחלה עשה הרע בעצמו, ואחר כך, (ג) **וישב ויבן את הבמות** הבמות היו רובם לשמים והיה בהם חטא שאסור להקריב חוץ למקדש, וחזקיה הסיר הבמות והוא בנה אותם וזה היה להחטיא את הרבים, (וגם כלל בזה הבמות שהיו לעבודה זרה, ולכן אמר פה הבמות אשר אבד שזה על הבמות שהיו לשמים, ובדברי הימים אמר הבמות אשר נתץ חזקיה, שרצה לומר הבמות שהיו לעבודה זרה שהיו צריכים נתיצה), מוסיף בחטאי עצמו **שהקים מזבחות לבעל ויעש אשרה** שהבעל היה מיוחד לשמש והאשרה לירח ושניהם עשה אחאב, (ובכאן אמר ויקם מזבחות לבעל ויעש אשרה ובדברי הימים אמר לבעלים בלשון רבים וכן אמר ויעש אשרות, כי בכאן אמר כאשר עשה אחאב ואחאב עשה לבעל א', ובדברי הימים ספר שאחר כך הוסיף

גם לבעלים רבים נוסף על מעשה אחאב לכן לא אמר שם כאשר עשה אחאב) והוסיף על אחאב **שהשתחוה** ליתר **צבא השמים ויעבד אותם**, העבודה מוסף על השתחויה שהשתחויה תהיה גם לשם כבוד בשחושב שהוא אמצעי בין ה' וכמו שמכבדים שרי המלך, אבל העבודה מורה שחושב שהיא אלהית:

פסוק ד

(ד-ה) **ובנה** וכו' **ויבן** וכו' הוסיף **שבנה מזבחות בבית ה'** חוץ ממזבח המיוחד ע"פ התורה וזה בנה להקריב לה' לומר שגם בעבודת ה' יש עבודות נפרדות, וזה כפירה באחדות ה', ותכלית ענינו שעל ידי כן **בנה** גם **מזבחות לצבא השמים בחצרות בית ה'**, והיו מזבחות לה' בבית, ולצבא השמים בחצרות, כאילו הם מנהיגים חיצונית העולם, וה' כמלך המנהיג בפנים, והיה בזה שיתוף שם שמים ודבר אחר, ולכן כתוב בראשון **ובנה** בעבר גמור ובשני כתב **ויבן** בעבר המהופך לעתיד (שכלל אצלי שהעבר בוי"ו המחבר מורה על המשך הפעולה וקרוב עם ההוה), כי זה לא היה תכלית מעשהו רק מה שגמר ויבן מזבחות לצבא השמים, ומ"ש **אשר אמר ה' בירושלים אשים את שמי**, הוא טעם למעשהו שיען שירושלים נבחרה לשכינת ה' והנהגתו, בא בכפירתו לשום לו שותפים ועוזרים לו בהנהגה החיצונה המרומז בחצרות הבית נוסף על הנהגתו בפנים הבית:

פסוק ו

והעביר אחר כך התחיל תועבות הכנענים החמורים שהוא עבודת המולך **ונחש ועשה אוב וידעוני** והכתוב העיד שהיה תכלית מעשהו **להכעיס את ה'** לא לתיאבון או בשגגה, ובדברי הימים כתוב **והוא העביר את בניו באש בגיא בן הנום**, י"ל כיון שעשה להכעיס תחלה העביר בן אחד דמעביר כל זרעו פטור, וזה יספר במלכים ובדברי הימים מספר שאחר כך העביר יתר בניו, (כי אמון נולד אחר שעשה תשובה, כי אמון היה בן כ"ב במלכו) וכדי שלא יפטר על ידי כן מן העונש, העביר הבן השני בעצמו שלא על ידי הכומרים, שמ"ש ומזרעך לא תתן להעביר למולך ודרשו מזרעך ולא כל זרעו, מיירי בנותן לידי הכומרים כי העביר ולא מסר פטור, ואם כן אם העביר בן אחד כפי חק המולך שמסרו לכומרים והשני העביר בעצמו שלא על ידי הכומרים חייב על הראשון אף לדעת הכסף משנה שס"ל (שלא כדעת התוס') שאם העביר בן הראשון ואחר כך העביר כל זרעו פטור ממיתה, זה דוקא אם העביר כפי חק המולך, שצריך שימסרנו לכומרים ויחזור ויטול מהם, ועל זה אמר שם הוא העביר את בניו רצה לומר הוא בעצמו שלא באמצעות הכומרים, ולכן אמר שם בגיא בן הנם, שמכ"מ היה בגיא בן הנם במקום התופת:

פסוק ז

וישם זה היה התועבה היותר גדולה שהעמיד פסל האשרה בתוך הבית, עד שהשוה את עבודת נכר לעבודת ה' (וכמ"ש כי קצר המצע מהשתרע עליו שני רעים שהשווים כרעים יחד), ובדברי הימים אמר **את פסל הסמל** כי אחר כך הוסיף ברשעו ועשה סמל, שהוא פסל של ד' צורות וכמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה סנהדרין ק"ג ורבה דברים פ"ב, להיות מכוין כנגד ד' חיות הנושאות את הכסא את זה לעומת זה, וכמ"ש (דברים ד':כ"ה) ועשיתם פסל תמונת כל סמל, וחושב ד' מינים תבנית בהמה תבנית צפור תבנית דג תבנית רמש, שהם החי והמעופף והשוחה והחי במים ויבשה (חוץ מתבנית זכר שהוא כלל אל כל המינים), וזה היה סמל הקנאה (שכתוב ביחזקאל ח':ה') שהיה מצפון לשער המזבח בפנים, וברבה ויקרא (פט"ז) כנגע נראה לי בבית על צלם של מנשה שהיה מכוון כנגד ד' מראות נגעים, **בבית אשר אמר ה' אל דוד** וזה מגדיל חטאו בד' דברים, א. אחר שה' קבע מקום זה למשכן שם קדשו לעולם, ב. שבחר במקום זה **מכל שבטי ישראל**, כאילו כל הנעשה בבית הזה מהעבודה היא נעשה מכללות ישראל שכולם משתתפים שם, ושם הקשר שי"ל עם עם סגולתו:

פסוק ח

ולא, ג. שתלה בזה תנאי שעל ידי המקדש **לא אוסיף להניד רגל ישראל מן האדמה** וכמ"ש ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו וכמש"פ שם, וכמ"ש (ברכות ד' ז') ושם איתא כתיב (בשמואל) לענותו וכתיב (בדברי הימים) לכלותו מתחלה לענותו ולבסוף לכלותו, רצה לומר בדברי הימים מדבר אחר חטא שלמה, ולכן כאן אמר **ולא אוסיף להניד** ובדברי הימים אמר **ולא אוסיף להסיר** שהוא ההסרה לגמרי כי אחר החטא לא הבטיח על העינוי והנדוד רק על הכליון וההסרה לגמרי, ד. אמנם היה בזה תנאי **שרק אם ישמרו לעשות ככל אשר צויתים**, רצה לומר ציווי הנביאים ותורה שבעל פה **ולכל התורה** רצה לומר תורת הכתב שצוה משה:

פסוק ט

ולא שמעו ויתעם מנשה רצה לומר על ידי שלא שמעו לדברי התורה על ידי כן היה יכול מנשה להטעותם, שאם היו שומעים לתורת משה היו מורדים בו ולא היו מניחים אותו להעמיד צלם בהיכל שזה היה חטא הרבים לא חטא המלך לבדו, כי המקדש שייך אל הכלל כמ"ש אשר בחרתי מכל שבטי ישראל רצה לומר שכולם משתתפים בו, ובזה היו ב' דברים, א. **שהתעם לעשות הרע**, ב. **מן הגוים אשר השמיד** שהרעו יותר מן הכנענים:

פסוק יא

יען כלל ב' דברים, א. התועבות שעשה שהיו גרועים ממעשה האמורי, ב. **שהחטיא גם את יהודה**, רצה לומר כי גם אחז הפליג ברשע אבל היה ביניהם הבדלים, שאחז עצמו לא הרע כל כך, וכמ"ש (סנהדרין ק"ג) שאחז חתם התורה ומנשה קדר האזכרות, כי אחז לא עשה להכעיס רק רצה לפרק עול, אבל מנשה עשה להכעיס, וע"כ אמרו (שם דף ק"ד) שאחז היה לו בושת פנים מישעיה ומנשה הרג לישעיה, כי היה מומר להכעיס ואחז היה רק לתיאבון, ב. שאחז לא הטה את כלל ישראל שלא היו כולם הולכים אחר מעשיו וע"כ אמרו שאחז העמידו בעליה, כי לא היה לו כח להעמיד צלם בהיכל כי העם לא נמשכו אחריו, אבל מנשה החטיא את יהודה בגלוליו:

פסוק יג

ונטיתי את קו שומרון הקו מודדים בה את החומה ארכה ורחבה והמשקולת מכונים אותה בגובהה, ומצייר כי על שומרון נטה קו תהו להחריבה מתחת ועל בית אחאב נטה משקולת להשמידו בגבהה, רצה לומר שאין לו חלק לעוה"ב (על מה שכתוב בישעיהו כ"ח:י"ז על ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת), **ומחיתי** כמו שממחין ומקנחין את הצלחת להסיר כל הנדבק בו ואחר כך הופכים על פניו בל יתנו שם עוד ד"א, כן יסיר כל העם הנמצא בירושלים וילכו בגולה ואחר כך יחריבנה עד שלא יהיה באפשר עוד לדור שם מחדש:

פסוק יד

ונטשתי ואחר כך יטשם מעל אדמתם אל ארץ אחרת, ושם יתנם ביד אויביהם, ויהיו בידם לבז ולמשסה כמו שהיה בעם הנשאר בדלת הארץ לכורמים וליוגבים שהלכו למצרים ושם נפלו שדוד:

פסוק טו

יען מפרש, כי הגם שמנשה עשה תשובה כנזכר בדברי הימים לא שב ה' מחרון אפו, משני טעמים, א. שהעם לא עזבו תועבותיהם רק מנשה א"ל לעבוד את ה' אבל הם לא שבו מדרכם, וזה שכתוב **יען אשר עשו את הרע בעיני** ולא עוד אלא שגלגל עליהם כל עונות אבותם (כמ"ש על ביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם כיון שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם פוקד עון אבות על בנים כמ"ש בברכות דף ז'), וזה שכתוב **ויהיו מכעיסים אותי מן היום אשר יצאו אבותם ממצרים** וכו':

פסוק טז
וגם, ב. שהגם שמנשה שב מע"א לא שב על הרצח אשר עשה ועל יתר תועבותיו, וזה שכתוב **וגם דם נקי שפך מנשה, שמלבד מחטאתו אשר החטיא את יהודה** הוא עצמו נשאר בידו חטא שפיכת דמים, וע"כ לא זכר בכאן שעשה תשובה כמו שהזכיר בדברי הימים וכמ"ש (לקמן כ"ג) אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול וכו' אשר הכעיסו מנשה, ובסי' כ"ד אך ע"פ ה' היתה ביהודה וכו' בחטאת מנשה וגם דם הנקי אשר שפך וכן בירמיה ט"ו:

פסוק כב
ויעזב כי מנשה שב אחר כך בתשובה ויכנע מאלהי אבותיו אבל אמון לא שב כלל:

פרק כב

פסוק ד
אשר אספו שומרי הסף ובדברי הימים מפרש שהלוים אספו הכסף מכל שארית ישראל וישובו ירושלים, והוא על פי מה שכתוב למעלה (סימן י"ב) גבי יהואש שהיו שם שני כספים, הכסף שהובא לבית ה' והכסף שאספו הלוים מכל ישראל, וכאן כלל שניהם בקוצר:

פסוק ה
המופקדים הם הממונים, והממונים **נתנו אותו לעושי המלאכה**:

פסוק ח
ספר התורה מצאתי בבית ה', רצה לומר הספר תורה שכתב משה שהיה מונח אצל הארון גנזוהו בימי מנשה ששרף התורה ועכשיו מצא אותו, ועל זה אמר ספר התורה בה' הידיעה, ובדברי הימים מפרש **מצא חלקיה הכהן את ספר תורת ה' ביד משה** רצה לומר ספר תורה שכתב משה, ופי' חכמינו זכרונם לברכה דספר עזרא לתחלתו הוא נגלל והוא מצא אותו גלול בפסוק יולך ה' אותך ואת מלכך, שמזה היה לו סימן שילכו בגולה, וזה שכתוב **ויתן חלקיהו את הספר אל שפן ויקראהו**, והנה היה בזה גם כן תוכחת מוסר לעומת שרצה לחזק את בדק בית ה' בחיצוניותו, רמזו לו כמ"ש (ירמיה סי' ז') אל תבטחו לכם על דברי השקר לאמר שהיכל ה' הוא היכל ה', רק היכל ה' המה, שמלת המה רומז על מש"ש הטיבו דרכיכם ומעלליכם ואשכנה אתכם במקום הזה, והדרכים הטובים הוא ההיכל שבו ישכון ה', א"ל למה תחזקו בדק החיצון של הבית ולא הבית הפנימי ההיכל הקדוש שעליו ישכון ה' שהוא הס"ת המונחת גנוזה צור תעודה חתום

תורה, וזה שכתוב **ויבא שפן וישב את המלך דבר ויאמר התיכו עבדיך** וכו' **ויגד שפן הסופר למלך לאמר ספר נתן לי חלקיה** שזה היה גם כן מענין התשובה, לעורר אזניו שיחזק בדק הפנימי והריסות הדת יקים לא בדק החיצון לבד:

פסוק יג

לעשות ככל הכתוב עלינו ובדברי הימים לעשות ככל הכתוב על הספר הזה, רצה לומר כי התורה הכתובה בספר ובדיו, כתובה גם כן על לוח לב וחקוי הנפש כמ"ש בפי' הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי, ועל זה אמר פה **הכתוב עלינו**, ויש לפרש שמ"ש לעשות ככל הכתוב נמשך על חמת ה' **שחמת ה' נצתה בנו לעשות ככל הכתוב עלינו** בתוכחה שבפרשת תבוא וזה **על אשר לא שמעו על דברי הספר הזה**:

פסוק טז

הנני מביא רעה רצה לומר מה שקרא בספר שהיה נגלל בתוכחה של משנה תורה הוא סימן שאביא רעה, ויען היה נגלל בפסוק יולך ה' אותך ואת מלכך וכו' ועבדתם שם אלהים אחרים, אמר שזה יהיה לעונש מדה כנגד מדה **תחת אשר עזבוני** וכו':

פסוק יח

ואל מלך יהודה, כה אמר ה' הדברים אשר שמעת רצה לומר מה ששמעת שקראו את הפסוק יולך ה' אותך ואת מלכך כה אמר ה' רצה לומר כן היה גזרה גזורה עליך מאת ה', רק (יט) **יען רך לבבך** וכו' **ותבכה לפני וגם אנכי שמעתי** תפלתך, עלך ידי זה בטל הגזרה שלא תלך בגולה:

פסוק כ

לכן הנני אוספך על אבותיך פי' רי"א שתוסף נפשך במעון הרוחני למעלה ממדרגת אבותיך הצדיקים, **ונאספת** והגם שימות בידי פרעה נכה ולא ימות בשלום יקבר בשלום כי הובילוהו ממקום המלחמה לקברות באין מוחה, ועל ידי כן **ולא תראינה עיניך** וכו' שלא יראה חורבן העיר וחורבן בית ה':

פרק כג

פסוק ב

את כל דברי ספר הברית מפני שמצאו שהיה נגלל בתוכחה שסיומה אלה דברי הברית, ואחר כך מתחיל פרשת נצבים שהקהיל משה את כל ישראל כמ"ש אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלהיכם וכו' לעברך בברית ה' וכו' וקרא את הספר בשם ספר הברית,

וכן הקהיל גם כן כל העם לעברם בברית ה' ובאלתו, ועל זה אמר **ויעמד כל העם בברית** כמ"ש אתם נצבים היום כולכם:

פסוק ד
ויצו מפני שכתוב שם אזהרה על ע"א לכן התאמץ בכל כחו תיכף לבער כל מיני ע"א ולשרש אחריה והתחיל מן הכלים בהיכל:

פסוק ה
והשבית את הכמרים, **והמקטרים שהיו במסבי ירושלים** שהיו עובדים בכלים הללו, באופן שבטל ע"א שהיה שרשו בהיכל ה', כליו וכהניו:

פסוק ו
ויוצא אחר כך בער ע"א מן העזרות כי האשרה עמדה אצל המזבח בעזרה:

פסוק ז
ויתץ את בתי הקדשים ששם היו נשים מיוחדות לזנות ולארוג בתים ויריעות לכסות האשרה:

פסוק ח
ויבא, אחר כך התחיל לבער הבמות, וכבר בארתי (למעלה סי' כ"א) שרוב הבמות היו לשמים, או שיתוף ש"ש וד"א, **והביא כהני הבמות** שהם הגידו מכל המקומות שנמצאו במות שם **וטמא את הבמות** על ידי הכהנים עצמם, ולא נתצם מפני שהיו רובם לשמים, וכן נתץ את במות שהיו אצל שערי הערים, והבמה הגדולה שהיה בפתח שער יהושע שהשער הזה היה בשמאל של שער העיר, ומפני שהיה שער הזה שייך לשער העיר עשו לו במה מיוחדת וטמאו גם אותה:

פסוק ט
וכהני הבמות לא הוכשרו עוד לעבודה רק לאכול שירי מנחות:

פסוק י
וטמא התפת היה מקום חוץ לירושלים ששם היו מעבירים הבנים למולך והגם שקרקע עולם אינה נאסרת, מכל מקום טמא את המקום כדי שלא ימצא להם מקום להעביר למולך:

פסוק יא
וישבת, הסוסים שנתנו לעבודת השמש הגם שבע"ח אינם נאסרים השבית אותם ואת המרכבות שרף, ומ"ש **מבוא בית ה'** שהיו הולכים בסוסים ומרכבה לקראת השמש בצאתו, והיה דרכם מן המקום שבאים לשם בית ה' עד הלשכה של הסריס שהיה שמו

נתן מלך, ולשכה זו היתה במגרשי העיר במזרח, ועובדי השמש ציירו אותה בהולכת המרכבה ויצאו לקראתה מבית ה' כמ"ש אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה וכו':

פסוק יב

(יב-יג) **ואת המזבחות** ומזבחות אלה לא בער חזקיה כי היה די לו במה שבטל עבודתם, וכן אשר בנה מנשה בחצרות בית ה' שאחר שעשה תשובה בטל עבודתם, וכן המזבחות שעשו נשי שלמה שלדעת המפרשים הקריבו אחר כך עליהם לגבוה, בפרט לדעת חכמינו זכרונם לברכה שבקש לבנות ולא בנה, שע"כ אא"ל שלא בנה כלל, דהא כאן מבואר שהיה, רק שאחר כך הקריבו עליהם לגבוה לא לע"א, בכ"ז נתצם יאשיה כיון שהיה בהם שמץ דופי:

פסוק יד

ושבר, אמנם המצבות והאשרים שנעשו לע"א ואסורים לגבוה שבר וכתת ולא הסתפק במה שטמאים לבד:

פסוק טו

וגם את המזבח אשר בבית אל הגם שהיה חוץ לגבול יהודה נתץ לבער הע"א מכל ארץ ישראל ואחר שהיה לע"א נתץ ושרף:

פסוק טז

ויפן יאשיה כי היה דרך עובדי אלילים לעשות בית הקברות סמוך למזבח ובמות אליליהם, כי היו דבוקים בטומאה, ומזה ידע שהיו הקברים מצד עובדי העגלים לכן וישלח ויקח את העצמות וכו' ובזה נתקיים נבואת הנביא בדבר ה':

פסוק יט

(יט-כ) **וגם את כל בתי הבמות** וכו' **ויזבח את כל כהני הבמות**, כי בנבואת איש האלהים שם נאמר וזבח עליך את כהני הבמות המקטירים עליך ועצמות אדם ישרפו עליך, ולא היה כן שיזבח כהני הבמות על מזבח שבבית אל, אמנם אחר שבית אל היה חרב בעת ההיא ולא היו כהנים מקטירים עליו, בהכרח היה פי' דבריו שיזבח כהני הבמות שימצאו ביתר ערי ישראל שכולם מתיחסים למזבח של בית אל שהיה השורש לכולם, והנעשה עליהם הוא כאילו נעשה עליו ולכן אמר שם **כי היה יהיה הדבר אשר קרא בדבר ה' על המזבח אשר בבית אל ועל כל בתי הבמות אשר בערי שומרון**, והנביא לא נבא רק על מזבח שבבית אל ושומרון לא נבנתה עוד בעת ההיא, וע"כ שמע מן הנביא פי' דבריו שמה שאמר שיזבח כהני הבמות יהיה ביתר ערי שומרון כי בית אל היתה חרבה, ולכן כששמע יאשיה מדברי הנביא הלך ליתר ערי שומרון ושם זבח את כהני הבמות:

פסוק כא

(כא-כב) **ויצו המלך** אחר שבער את הבמות והגלולים, צוה שיעשו הפסח שגם פסח מצרים היה עיקר ענינו לבטל תועבת מצרים שהיו עובדים למזל טלה, כמ"ש הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו, ומ"ש כי לא נעשה כפסח הזה אין פירוש שלא נעשה פסח מימי השופטים עד ימי יאשיה, רק כמו שפי' מהרי"א שלא נעשה בטהרה ובביעור ע"א ובהסרת הבמות עד העת ההיא לפי שבימי שאול ודוד היו הבמות בישראל וכן בימי שלמה עד ימי חזקיה, וגם בימי חזקיה לא עשאוהו כל ישראל כמו שנזכר בדברי הימים שקצתם היו מלעיגים על שלוחי חזקיה, ומ"ש מימי השופטים פי' בדברי הימים מימי שמואל, שבימי שמואל שבו כולם בתשובה, מה שלא היה זה עד ימי יאשיה:

פסוק כה

וכמהו לא היה לפניו מלך וכו' וגבי חזקיה כתוב בה' בטח ואחריו לא היה כמוהו בכל מלכי יהודה ואשר היו לפניו, ופירש מהרי"א שחזקיה נתעלה על כל המלכים במדת הבטחון כמו שהיה בענין סנחריב, ויאשיה נתעלה על כולם בענין התשובה, שגם למ"ד כל האומר יאשיה חטא אינו אלא טועה, פי' ששב בענין הדינים שכל דין שדן פחות מבן י"ח החזירם מכיסו, עכ"ד ובפשוט היתה התשובה בענין הכללי שהדור ההוא ע"פ מלכם עשו תשובה מכל הכעסים שהכעיסו המלכים הקודמים ובטל המזבחות והבמות מכל ערי ישראל מה שלא עשה כן חזקיה שהשאיר המזבח שבבית אל והבמות שבערי שומרון והמזבחות אשר על גג עליית אחז, וכבר אמרו בפרק חלק שבקש הקב"ה לעשות חזקיה משיח וסנחריב גוג ומגוג רק שגרם איזה חטא רצה לומר שהיה ראוי להיות אז הקיבוץ הכללי מן הגלות כי כבר בארתי (בביאור ישעיה סימן י"א ובכ"מ) שמעת שהיה הגלות הכללי של עשרת השבטים על ידי סנחריב, הוחל זמן הגאולה, דהיינו שאם היו שבים בתשובה שלמה היה תיכף הקיבוץ הכללי המקוה, כי הגאולה י"ל שני זמנים כמ"ש זכו אחישנה לא זכו בעתה, ואם היו זוכים היה אז הגאולה הכללית לאסוף נדחים, ואחר שבימי חזקיה נדחה הדבר, היה ראוי שיהיה זה בימי יאשיה שאז שבו בתשובה שלמה, ובאמת אמרו חכמינו זכרונם לברכה שירמיה הלך בעת ההיא להחזיר עשרת השבטים, כי חשב שעתה עת מצוא, ובאר הכתוב הסבה שנדחה הדבר גם בעת ההיא כמ"ש:

פסוק כו

אך לא שב ה' מחרון אפו שהגם שעשו תשובה כראוי וכבר נגזר גזר דין מחדש להגלות גם את יהודה ולהחריב את העיר והבית מסבת הכעסים שהכעיס מנשה, וכבר האריך מהרי"א לתמוה הלא מנשה עשה תשובה, ויעתר ה' לו וישמע תפלתו כמ"ש בדברי

הימים, ויאשיה היה צדיק גמור, וכבר בארתי הדבר למעלה סימן כ"א, שהעם לא שבו בתשובה בימי מנשה, וגם מנשה לא עשה תשובה שלמה, ואם עזב דרכי ע"א לא שב מעון רציחה ויתר הכעסים עיין שם, וגם בימי יאשיה הגם שהעם עשו תשובה בשנה זו, שבו לעשות עבירות בסתר כמ"ש בירמיה (ג) **ויאמר ה' אלי בימי יאשיה המלך וכו'**, **ולא יראה בוגדה אחותה יהודה ותלך ותזן גם היא והיה מקול זנותה ותחנף את הארץ**, ופרשתי שם שעשו בחונף טוב בנגליהם ורעה בסתרם ובמצפוניהם, ולכן נחתם גזר דינם להסיר גם את יהודה, וגזר דין זה נחתם כבר בימי מנשה כמ"ש בסימן כ"א, ולא נקרע על ידי התשובה שעשו עתה:

פסוק כט

בימיו אבל יען שהבטיח לו על ידי נביא שלא תראינה עיניו בכל הרעה, לכן בימיו עלה פרעה נכה, ונאסף לפני הרעה:

פסוק ל

ויקח עם הארץ, פי' מהרי"א שלקחו אותו בחזקה והמליכוהו שלא על פי שורת הדין, ולכן **וימשחו אותו** כפי' חכמינו זכרונם לברכה שהיה זה מפני שיהויקים אחיו היה גדול ממנו שתי שנים, כי מלך בן מלך אין צריך משיחה, ולכן:

פסוק לג

ויאסרהו, ובדברי הימים כתוב ויסירהו מלך מצרים בירושלים, תחלה הסירו ממלכותו ולקחו עמו לרבלה ושם אסרו בנחושתים כדי שלא ימלוך שנית, **ויענש את הארץ** מפני שהמליכו את הקטן לפני הגדול, והמליך את הראוי על פי הדין:

פסוק לה

והכסף שתחלה ענש פרעה את הארץ ואחר שהמלך יהויקים קבל עליו לתתו לו והיה לו ככר זהב ולא מאה ככר כסף (כי יאשיה בודאי לא עבר על וכסף וזהב לא ירבה לו מאד), וקבל רשות מפרעה להעריך את הארץ על הכסף, ואחר כך הוסיף מדעתו ונגש את הכסף ואת הזהב מעם הארץ, גם יל"פ כי אחר שעם הארץ המליכו את יואחז הקטן לפני אחיו הגדול שלא כמשפט כנ"ל, ומסתמא השרים והסגנים היו ידם עם יהויקים, כי עם הארץ הם ההמון, וכיון שפרעה הענישם עונש ממון בעבור זה היה עיקר העונש לעם הארץ וההמון, ויהויקים עשה כעין פשרה שהכסף לקח מכל הארץ, והזהב לקח רק מעם הארץ לבד, וזה שכתוב אך העריך את הארץ לתת את הכסף, שזה נתנה הארץ בכלל, ועל זה אמר איש כערכו נגש את הכסף, אבל ואת הזהב נגש את עם הארץ, שזה לקח מן עם הארץ לבד, והנה בדברי הימים חושב בני יאשיה ארבעה הבכור יוחנן

והשני אליקים והשלישי צדקיה והרביעי שלום, ודעת חכמינו זכרונם לברכה בהוריות ובכריתות שיוחנן הוא יואחז ואף שיהויקים הוא הבכור יוחנן היה בכור למלכות, ולדעת הראב"ע שלום הוא יהואחז, וראייתו ממה שכתוב (בירמיהו כ"ב:י"א) כה אמר אל שלום בן יאשיה המולך תחת יאשיה אביו אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב שם עוד, ולדעת חכמינו זכרונם לברכה שם שלום הוא צדקיה, ועיין מה שכתוב בירמיה שם:

פרק כד

פסוק א

בימיו עלה נבוכדנצר, שנה הרביעית ליהויקים היא שנה הראשונה לנבוכדנצר כמ"ש (בירמיה כ"ח), ובדניאל א' אמר שבשנת שלש למלכות יהויקים צר נבוכדנצר על ירושלים וכבש את יהויקים והביאו עם כלי בית אלהים לבית אלהיו, ולדעת חכמינו זכרונם לברכה בסדר עולם, כבש נבוכדנצר את יהויקים בשנה שניה למלכותו והיה לו עבד ג' שנים הרי שמונה שנים וימרוד בו ובסוף ג' למרדו שהוא י"א ליהויקים וח' לנבוכדנצר כבש אותו, ולפי זה מ"ש בדניאל שהביאו לבבל בשנת ג' למלכות יהויקים פי' למלכותו שמלך בפ"ע, וכמו שכן אמר גבי הושע בן אלה, וגבי עוזיה כמש"ש במקומו, ולפי זה צ"ל שמ"ש עליו בירמיה קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלים, ששלחו את נבלתו מבבל לארץ ישראל לגררה בבזיון סביב חומת ירושלים, או שבעת שבא על יהויכין הביאו עמו ושם נהרג ונסחב בבזיון לבזות את בנו המולך תחתיו, ולדעת הרי"א עלה עליו נבוכדנצר תיכף בשנה א' שמלך, ועל זה אמר בשנת שלש למלכות יהויקים כפשוטו, ורצה לומר בסוף שלש והיא הרביעית ליהויקים וראשונה לנבוכדנצר ואז הביאו בבלה עם מקצת כלי בית האלהים, ושם היה לו עבד ג' שנים וישב לירושלים ואחר כך מרד, ואז בא אליו שנית ונהרג ונסחב מהלאה לשערי ירושלים, ואולם הלא בירמיה (ל"ו), אמר שבשנת החמישית ליהויקים קראו צום ויהויקים שרף את המגלה שכתב ירמיה, הרי היה יהויקים אז בירושלים, וא"ל שאז כבר חזר ויהי עבד לנבוכדנצר שאם כן מדוע אמר שם אתה שרפת את המגלה לאמר מדוע כתבת לאמר בוא יבא מלך בבל וכו':

פסוק ב

וישלח ה' זה היה בעת מרדו, ובאר שזה היה מפני שנגזר גזר דין מכבר בחטאת מנשה כמ"ש בס' כ"ב וכ"ג:

פסוק ז

ולא הוסיף שמלך מצרים היה בא להמליך את יהויכין כמו שהמליך את יהויקים אביו, רק שלא יכול לצאת בעת ההיא עד ימי צדקיה כמ"ש בירמיה (ל"ו) וחיל פרעה יצא ממצרים:

פסוק ח

בן שמנה עשרה יהויכין במלכו, ובדברי הימים כתוב בן שמונה שנה יהויכין במלכו ושלשה חדשים ועשרת ימים מלך בירושלים, והרד"ק כתב שאליקים המליכו עמו בשנה הראשונה שמלך, והרי"א השיב עליו כמה תשובות, ופי' שמ"ש בדברי הימים ועשרת ימים היינו שנים ושיעור הכתוב כשהיה יהויכין בן שמונה שנה ובן שלשה חדשים ועשרת ימים פי' שנים אז מלך בירושלים, וזה דוחק, ונראה שבאשר עם הארץ המליכו את יואחז ומשחו אותו וע"כ הוצרך פרעה להוליכו מצרים כי היה מלך משוח מאת העם, וידע פרעה שהגם שלקח את יואחז יטענו בני יואחז טענת ירושת המלוכה מיואחז אביהם, ע"כ המליך גם את יהויכין שיהיה מלך תחת אביו, לבל יערערו בני יואחז אחר מות אביהם, ויהויכין היה אז בן שמונה, וסרו טענות הרי"א:

פסוק יד

והגלה וכו' **עשרת אלפים גולה**, ובפסוק ט"ז אמר **ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים והחרש והמסגר אלף**, ובירמיה (נ"ב כ"ח) אמר **זה העם אשר הגלה נבוכדנצר בשנת שבע יהודים שלשת אלפים ועשרים ושבע**, ודעת המפרשים שמה שאמר כאן עשרת אלפים גולה הוא הסך הכולל, שהשרים וגבורי החיל והחרש והמסגר היו עשרת אלפים, ובפסוק ט"ז פי' שמן י' אלפים אלה היו שבעת אלפים אנשי החיל והחרש והמסגר אלף, ושני אלפים היו מן השרים וסריסי המלך, ובירמיה לא חשב אנשי החיל רק השרים והחרש והמסגר שהיו ג' אלפים, זה דעת מהרי"א וקרוב לזה דעת הרד"ק והרלב"ג רק שהם אמרו שהג' אלפים היו מבני יהודה והמותר מבני בנימין, ולי נראה שאחר שירמיה כתב ספרו וספר מלכים חשב כאן מה שהגלה נבוכדנצר בשנת שמונה למלכו שהיה הגלות היותר גדול במספר אנשים, והיו עשרת אלפים, וגם שבעת אלפים מאנשי החיל והחרש והמסגר (שהיו מאנשי החיל) גם כן אלף, ובספר ירמיה לא הזכיר מן הגלות הזה שכבר כתבו במלכים, ורצה להזכיר יתר הגולה חוץ מגלות שהגלו עם יהויכין שבשנת שבע הגלה שלשת אלפים ועשרים ושלשה, וזה היה שנה אחת קודם גלות יהויכין, בעת שהגלה את יהויקים, כי גלות יהויכין היה בשנת שמונה לנבוכדנצר, וגלות יהויקים היתה שנה אחת קודם, ועל זה אמר בדברי הימים ולתשובת השנה שלח המלך נבוכדנצר

ויביאהו בבלה עם כלי חמדת בית ה' וזה סותר למ"ש במלכים שתיכף כבא נבוכדנצר יצא אליו יהויכין ויקח אותו מלך בבל, רק שמ"ש שם לתשובת השנה היינו לגלות הראשון של יהויקים שהיתה בשנה הקודמת שאז חשב נבוכדנצר שנת שבע למלכותו, וז"ש חז"ל במגלה דף י"א גלו בשבע גלו בשמונה, ומבואר בדניאל שבעת שכבש את יהויקים צוה לאשפנז רב סריסיו להביא מזרע יהודה ומבני המלוכה ילדים וזה לא נזכר כמה הביא אתו מבני ישראל וזכר ירמיה בספרו, וזכר עוד שם הגלות שהיתה בשנת שמונה עשרה שהיא שנת החורבן ובשנת שלש ועשרים שהיא ה' שנה אחר החורבן, וכל אלה הגליות בכלל היו ד' אלפים ושש מאות חוץ מגלות יהויכין:

פסוק יז

את מתניה דודו תחתיו, ובדברי הימים כתוב וימלך את צדקיהו אחיו, והרי"א הוכיח מזה שצדקיה לא היה בן יאשיה רק בן בנו והיה בן יהויקים כמ"ש (בדברי הימים י"ז) ובני יהויקים יכניה בנו צדקיה בנו, וצדקיה היה גדול מיהויכין אחיו שתים או שלש שנים דהא יהויכין היה בן י"ח במלכו ולא נחשבו בדברי הימים כסדר תולדותם רק כסדר המלכתם, והוא מכריח זה לדעתו ששלום הוא יואחז ואם כן היה יואחז הקטן שבבני יאשיה והיה בן כ"ג למלכו ויחוייב שצדקיה אחיו הגדול שמלך אחת עשרה שנה אחר כך יהיה בן ל"ד שנים או בן ל"ה, ואיך אמר בן עשרים ואחת, וע"כ הוכיח שצדקיה המולך היה אחי יכניה כמ"ש בדברי הימים, לא דודו כמ"ש במלכים פי' דודו אוהבו וידידו, ועם העיון זה אי אפשר כלל דהא ביהואחז שהיה בן יאשיה אמר ושם אמו חמוטל בת ירמיה מלבנה וכן אמר בצדקיהו, הרי צדקיה ויואחז היו אחים בני אם אחת ולא היה צדקיה בן יהויקים, והגם כי י"ל זה על פי מ"ש חכמינו זכרונם לברכה שיהויקים בא אל אשת אביו, וי"ל שצדקיה נולד מחמוטל על ידי יהויקים והיה מתיחס לפי זה ליאשיה כפי הנגלה ובאמת היה בן יהויקים ולכן חשבו בין בני יאשיה ובני יהויקים, וקראו כאן דוד יהויכין ובדברי הימים קראו אחיו, ואפשר שבעל המאמר הזה הוציא זה מן המקראות האלה, אבל ממ"ש חכמינו זכרונם לברכה במק"א שצדקיה היה צדיק, אין ראוי לומר כזאת שנולד בממזרות, ולמה נרחיק מן הפשוט שצדקיה היה בן השלישי של יאשיה, כמ"ש והשלישי צדקיהו, וגם ליהויקים היה לו בן ששמו צדקיה, ובעת יצא יהויכין אל נבוכדנצר ראה שעם הארץ ימליכו את צדקיהו בן יהויקים אחי יכניהו תחת אביו, והמליך את מתניהו דודו של יהויכין בן יאשיה והסב שמו צדקיהו רצה לומר שהוא העומד במקום צדקיהו הטוען טענת ירושה בהמלכות, ובדברי הימים רמז כל זה במה שקראו אחיו, רצה לומר שהוא העומד במקום צדקיהו אחיו, ומה שהקשה מהרי"א אחר

שיואחז הוא שלום והיה הבן הקטן ליאשיה והיה בן כ"ג למלכו ומלך אחריו יהויקים י"א שנה, ואם כן אי אפשר שיהיה צדקיה הגדול משלום הוא יואחז בן כ"א במלכו, הנה מזה בעצמו ראיה ששלום אינו יואחז רק בן אחר, וכבר אמרו חכמינו זכרונם לברכה שיוחנן הוא יואחז, ונולד לפני צדקיהו לא אחריו:

פסוק יט

ויעש הרע חכמינו זכרונם לברכה קבלו שצדקיהו היה צדיק ודורו היו רשעים, כי בדברי הימים פירש **ויעש הרע לא נכנע מלפני ירמיה הנביא מפי ה' וגם במלך בבל מרד אשר השביעו באלהים גם כל שרי הכהנים והעם הרבו למעול מעל ככל תועבות הגוים** וכו' מבואר שחטא צדקיהו היה מה שלא שמע לדברי נביא ומה שעבר על השבועה לא זולת זה, רק הדור ההוא הם שהרבו למעול מעל ולפי זה מ"ש פה שעשה הרע ככל אשר עשה יהויקים היינו שגם יהויקים מרד בנבוכדנצר ולא שמע לדברי הנביא והסבה לזה היה:

פסוק כ

כי על אף ה' היתה שכבר נתחתם גזר דין בעבור עונות הדור:

פרק כה

פסוק ג

בתשעה לחדש, בחדש הרביעי, כמו שפי' בירמיה:

פסוק ד

ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה **יברחו ויצאו מהעיר לילה** כן כתוב בירמיה, ובירמיה ל"ט מפרש שכל שרי בבל באו וישבו בשער התוך שהבקעה החומה החיצונה כי ירושלים היתה מוקפת ג' חומות:

פסוק ו

וידברו אתו משפט ובירמיה סימן ל"ט וסימן נ"ב וידבר אתו משפטים, כי שרי המלך דברו אתו משפט על המרידה לכן אמר וידברו בלשון רבים, והמלך עצמו היה לו נגדו כמה משפטים, כמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה שמצאו אוכל ארנבת חי ונשבע לו שלא יגלה ועבר על השבועה:

פסוק ח

בשבעה לחדש ובירמיה אמר בעשור לחדש בא נבוזראדן עמד לפני מלך בבל בירושלים וישרוף וכו' ופי' חכמינו זכרונם לברכה שבשבעה נכנס להיכל ובתשעה לעת ערב הציתו בו את האור ונשרף בעשירי. ורצה לומר בכאן אמר שבשבעה לחדש בא נבוזראדן

לירושלים, ומ"ש וישרף את בית ה' זה היה אחר כך, ובירמיה אמר שבעשירי עמד לפני מלך בבל בירושלים, וביום ההוא בא מלך בבל לשם וצוה לשרוף הכל:

פסוק יז

קומת הכותרת הסתירה שיש בין כתובים דכאן לכתובים שבירמיה ושל מלכים א' פירשתי למעלה סימן ז':

פסוק יט

וחמשה אנשים ובירמיה ושבעה אנשים, י"ל שתחלה מצא חמשה ואחר כך מצא עוד שנים עד שהיו שבעה:

פסוק כד

אל תיראו מעבדי הכשדים היינו העמים שסביב ירושלים שהם עבדי הכשדים, כי אם יעבדו מלך בבל לא יגורו מפניהם, ובירמיה מ' אל תיראו מעבוד הכשדים, יל"פ שלא ייראו שהכשדים שהפקיד אתם יהיו אדוניהם, ויצטרכו לעבדם, וזה עצמו מ"ש כאן מעבדי הכשדים שהם הכשדים שהשאיר בארץ שהם עבדי אומות הכשדים, שאין צריכים לעבוד רק את מלך בבל לבד:

פסוק כה

ויהי בחדש השביעי, הספור הזה נתפרש בירמיה באורך (בס' מ' מ"א מ"ב) ופה קצר:

פסוק כז

בעשרים ושבעה ובירמיה נ"ב אמר בעשרים וחמשה נשא וכו' ויוציא אותו מבית הכלא, יש לפרש שבעשרים וחמשה הוציאו מבית הכלא ובעשרים ושבעה נשא את ראשו בגדולה וכבוד וחכמינו זכרונם לברכה אמרו שבעשרים וחמשה מת נבוכדנצר ובעשרים וששה התיראו שמא חי הוא והוציאו מקברו ובעשרים ושבע מלך לעיני כל וגדל את יהויכין: